

Ondokuzmayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı

**İLKÖĞRETİM II. BASAMAK FEN BİLGİSİ DERS
KİTAPLARINDA KULLANILAN GÖRSELLERİN BİÇİM VE
İÇERİK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ**

Hazırlayan:

Evren Tural

Danışman:

Doç. Gülten İmamoğlu

Yüksek Lisans Tezi

Samsun, 2007

Ondokuzmayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı

**İLKÖĞRETİM II. BASAMAK FEN BİLGİSİ DERS
KİTAPLARINDA KULLANILAN GÖRSELLERİN BİÇİM VE
İÇERİK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ**

Hazırlayan:

Evren Tural

Danışman:

Doç. Gülten İmamoğlu

Yüksek Lisans Tezi

Samsun, 2007

KABUL VE ONAY

_____ tarafından hazırlanan “_____

_____” başlıklı bu çalışma, __ / __ / __ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından _____ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: _____

Üye (Tez Danışmanı) : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

__ / __ / __

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya, kullandığım başka yazarlara ait her özgün fikre kaynak gösterdiğimi bildiririm.

— / — / —

İmza

Öğrencinin adı soyadı

ÖZ

[TURAL, Evren]. *[İlköğretim II. Basamak Fen Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan Görsellerin Biçim ve İçerik Yönünden İncelenmesi]*, [Yüksek Lisans Tezi], Samsun, [2007].

Bu araştırmada ilköğretim ikinci basamak Fen Bilgisi ders kitaplarında kullanılan görsellerin ilgili oldukları metinlerle ilişkileri biçim ve içerik olarak; kapak, fotoğraf ve resimlemeler açısından yeterli ve yetersiz yönleri ile incelenmiştir.

Örnekleme oluşturan Fen Bilgisi ders kitaplarında kullanılan görseller sınıflandırılmış, kullanım yoğunluğu tespit edilip, her bir görselin metinle ilişkisi ve plastik problemleri incelenmiştir. Yapılan araştırmalarda ders kitaplarında kullanılan görsellerin daha önce de incelendiği, fakat bu ders kitaplarının ağırlıklı olarak Türkçe ve Hayat Bilgisi derslerine ait kitaplar olduğu görülmüştür. Bu anlamda da araştırmanın bu alandaki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Araştırmada incelenen Fen Bilgisi ders kitaplarının genelinde resimlemelerin baskı kalitesinin çok düşük olduğu, resimleme kullanımının daha faydalı olduğunun bilinmesine karşın, fotoğrafa oranla resimlemenin daha az kullanıldığı saptanmıştır. Ders kitaplarında kullanılmasının büyük faydalar sağlayacağı düşünülen karikatürlerin ise her üç ders kitabında da birkaç uygulama dışında kullanılmadığı görülmektedir. Ayrıca görsel elemanlar ve sayfalar arasındaki görsel bütünlüğün sağlanamadığı, resimlemelerin çoğunda önemli anatomik hataların olduğu, büyük çoğunluğunun ilgili metinlerle bağdaşmadığı, ya da verilen bilgiyi tam olarak ifade etmekte yetersiz kaldığı görülmüştür. Bir diğer önemli saptama da resimlemelerde, ortak bir çizgi dilinin oluşturulamadığı dolayısıyla da görsel uyumun yakalanamamış olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Resimleme, İlköğretim II. Basamak, Fen Bilgisi, Görsel, Ders Kitabı.

ABSTRACT

[TURAL, Evren]. *[The Study of the Visuals Used in the Science Course Boks in the Second Level of the Primary Schools in Terms of Shape and Content]*, [Master of Arts], Samsun, [2007].

In this survey, the relationships between the visuals used in Secondary school science course books and the text that they concerned has been investigated as form an content; its cover, photography an iconography in terms of their weak and strong aspects.

The visuals used in Science a course book that constitutes the sample has been classified, and the density of usage has been determined, and the relationship between each visual and the text, and plastic problems have been investigated. In the surveys; it has been noted that the visual used in course books examined before; however those course books were largely belonging to Turkish and Social Sciences course books. In this case it is considered that the survey will fill the gap in this field.

In the majority of the science course books examined in the survey; it has been stated that the quality of printing of iconography was poor, that the iconography was used less than photography although it is known that it is more useful to use iconography. The usage of the caricatures which is considered to contribute great benefits is not seen to be used in three course books except for few applications. Moreover; it has been noted that the visual unity between the visual elements and the pages could not be maintained, most of the iconography has major anatomic errors, most of it had no relation with the text or were not able to express the information given. Besides, it has been observed that in some of the visuals which are used were chosen without paying attention to the cultural structure, socio-cultural environment and the life-style of the target group they belonged to. One other significant determination is that one common drawing language could not be established and because of this the visual harmony could not be achieved.

Keywords: Illustration, Secondary school, Science, Visual, Course books.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar DİZİNİ	vi
RESİMLER DİZİNİ	vi
KISALTMALAR	x
BÖLÜM 1 GİRİŞ	1
1.1. Tarihsel Süreç İçinde Ders Kitaplarının Gelişimi	1
1.1.1 Ders Kitabının Tanımı.....	1
1.1.2 Ders Kitaplarının Gelişim Süreci.....	2
1.1.3 Türkiye’de Ders Kitaplarının Gelişim Süreci.....	3
1.2. Ders Kitaplarının Çocuğun Gelişimine Etkileri	5
1.2.1. Ders Kitabının İşlevleri.....	5
1.2.2 Ders Kitaplarının Öğretimdeki Yeri ve Önemi	6
1.2.3 Öğretmen Açısından Ders Kitabının Önemi.....	7
1.2.4 Öğrenci Açısından Ders Kitabının Önemi.....	8
1.2.5 Ders Kitaplarının Yaratıcılığın Geliştirilmesindeki Önemi.....	9
1.2.6 Ders Kitaplarının Öğrencinin Estetik Gelişimindeki Önemi.....	11
1.2.7 Öğrencilerde Gelişim Özellikleri.....	14
1.2.7.1 Fiziksel Gelişim.....	15
1.2.7.2 Bilişsel Gelişim.....	15
1.2.7.3 12–15 Yaş Çocuklarının Gelişim Özellikleri.....	16
1.3. İlköğretim Ders Kitaplarının Tasarım İlkeleri	17
1.3.1. İlköğretim Ders Kitaplarının Tasarım Özellikleri.....	17
1.3.1.1. Resimleme, Fotoğraf ve Diğer Görseller.....	18
1.3.1.2. Tipografi.....	26
1.3.1.2.1 Yazı Karakteri.....	26
1.3.1.2.2 Punto (Harf büyüklüğü)	27
1.3.1.2.3 Satır Aralığı.....	28
1.3.1.2.4 Renk.....	28
1.3.1.3. Sayfa Düzenlemesi ve Kapak Düzeni.....	29

1.3.2. İlköğretim Ders Kitaplarının Teknik Özellikleri.....	31
1.3.2.1.Cilt.....	32
1.3.2.2.Baskı Tekniği ve Kalitesi.....	34
1.3.2.3.Kağıt Seçimi.....	34
1.4.Tanımlar.....	35
BÖLÜM 2 İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR.....	36
BÖLÜM 3 YÖNTEM.....	39
3.1. Problem.....	39
3.2. Alt Problemler.....	39
3.3. Araştırmanın Amacı.....	39
3.4. Araştırmanın Önemi.....	40
3.5. Evren ve Örneklem.....	40
3.6. Verilerin Toplanması ve Analizi	41
3.7. Sınırlılıklar.....	41
3.8. Sayıtlılar.....	41
BÖLÜM 4 BULGULAR VE YORUM	42
4.1. Fen Bilgisi Ders Kitaplarının Biçim-İçerik Yönünden İncelenmesi.	42
4.1.1.Fen Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan Görsellerin Sınıflara Göre Dağılımı.....	42
Yorum.....	43
4.1.2. Altıncı Sınıf Fen Bilgisi Ders Kitaplarının Biçim-İçerik İlişkisi Yönünden incelenmesi.....	45
4.1.2.1 Kapak	45
4.1.2.2.İç Görseller.....	47
4.1.2.2.1. Resimlemeler.....	47
4.1.2.2.2. Fotoğraflar.....	78
4.1.3.Yedinci Sınıf Fen Bilgisi Ders Kitaplarının Biçim-İçerik İlişkisi Yönünden incelenmesi	83
4.1.3.1. Kapak.....	84
4.1.3.2. İç Görseller.....	85
4.1.3.2.1. Resimlemeler.....	85
4.1.3.2.2. Fotoğraflar.....	94
4.1.4. Sekizinci Sınıf Fen Bilgisi Ders Kitaplarının Biçim-İçerik İlişkisi	100

Yönünden incelenmesi.....	
4.1.4.1. Kapak.....	100
4.1.4.2. İç Görseller.....	103
4.1.4.2.1. Resimlemeler.....	103
4.1.4.2.2. Fotoğraflar.....	114
BÖLÜM 5 SONUÇ VE ÖNERİLER	119
5.1. Sonuç.....	119
5.2. Öneriler.....	121
KAYNAKÇA.....	123

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1	
Fen Bilgisi 6, 7 ve 8 Sınıf Ders Kitaplarında Kullanılan	
Görsellerin Sınıflara Göre Dağılım Tablosu.....	42
Tablo 2	
İncelenen ve Benzer Hatalar Tespit Edilen	
Diğer Görsellerden Örnekler.....	83
Tablo 3	
İncelenen ve Benzer Hatalar Tespit Edilen	
Diğer Görsellerden Örnekler	99
Tablo 4	
İncelenen ve Benzer Hatalar Tespit Edilen	
Diğer Görsellerden Örnekler	117

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı Kapağı.....	45
Resim 2	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:20.....	47
Resim 3	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:21.....	49
Resim 4	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:24.....	50
Resim 5	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:27.....	51
Resim 6	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:38.....	52
Resim 7	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:44-45.....	53
Resim 8	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:46.....	55

Resim 9	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:47.....	56
Resim 10	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:55.....	58
Resim 11	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:68.....	58
Resim 12	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:69.....	60
Resim 13	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:71.....	61
Resim 14	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:74.....	62
Resim 15	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:75.....	64
Resim 16	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:89.....	66
Resim 17	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:98.....	67
Resim 18	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:102.....	68
Resim 19	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:103.....	69
Resim 20	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:106.....	70
Resim 21	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:145.....	71
Resim 22	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:168.....	72
Resim 23	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:191.....	73
Resim 24	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:208.....	74
Resim 25	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:209.....	75
Resim 26	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:230.....	76
Resim 27	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:257.....	77
Resim 28	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:22.....	78

Resim 29	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:108.....	80
Resim 30	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:115.....	81
Resim 31	
İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:170.....	82
Resim 32	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı Kapağı.....	84
Resim 33	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:19.....	85
Resim 34	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:20.....	87
Resim 35	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:21.....	88
Resim 36	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:38.....	89
Resim 37	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:54.....	90
Resim 38	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:59.....	91
Resim 39	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:77.....	92
Resim 40	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:137.....	93
Resim 41	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:145.....	94
Resim 42	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:12-13.....	95
Resim 43	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:51.....	96
Resim 44	
İlköğretim 7. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:58.....	97
Resim 45	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı Kapağı.....	100
Resim 46	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:16.....	103
Resim 47	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:17.....	104
Resim 48	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:17.....	105

Resim 49	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:17.....	105
Resim 50	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:20.....	106
Resim 51	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:22.....	107
Resim 52	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:24.....	108
Resim 53	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:26.....	109
Resim 54	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:32.....	111
Resim 55	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:127.....	112
Resim 56	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:164.....	113
Resim 57	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:33.....	114
Resim 58	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:36.....	115
Resim 59	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:39.....	115
Resim 60	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:49.....	115
Resim 61	
İlköğretim 8. sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabı sayfa:94.....	116

KISALTMALAR

G.Ü. :.....Gazi Üniversitesi

H.Ü. :.....Hacettepe Üniversitesi

M.Ü. :.....Marmara Üniversitesi

O.M.Ü. :.....Ondokuz Mayıs Üniversitesi

M.E.B. :.....Milli Eğitim Bakanlığı

BÖLÜM 1 GİRİŞ

Bu bölümde ders kitabının tanımı, Dünya’da ve Türkiye’de ders kitaplarının gelişim süreçleri, ders kitaplarının çocuk gelişimine etkileri ve ders kitaplarının tasarım ilkeleri açıklanmıştır.

1.1. Tarihsel Süreç İçinde Ders Kitaplarının Gelişimi

1.1.1. Ders Kitabının Tanımı

Eğitim sisteminin vazgeçilmez araçlarından biri olan ders kitapları, ilk eğitim sistemlerinin kurulmuş olduğu yıllardan günümüze kadar teknolojik ve teknik gelişmelere paralel olarak çeşitli gelişme ve değişimler geçirmiştir. Pek çok eğitimbilimci de ders kitabını çeşitli şekillerde tanımlamıştır.

Ders kitabını, **Richaudeau**;"çeşitli disiplinlerle ilgili bilgileri öğretmek amacıyla hazırlanan, kolaydan zora uzanan sistemli ve programlı metinlerden oluşan teknik bir kitap" olarak tanımlarken, **Bamberger** ise, "çeşitli alıştırmaya ve tekrarlarla anımsamayı ve öğrenmeyi kolaylaştıran, bilgilerin aşamalı ve düzenli bir şekilde sıralandığı kitap" olarak tanımlamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı ise Ders Kitapları Yönetmeliği'nin 4. maddesinde ders kitabını; "Her tür ve derecedeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında kullanılacak olan, konuları öğretim programları doğrultusunda hazırlanmış, öğrenim amacı ile kullanılan basılı eserlerdir." şeklinde tarif etmektedir(Güneş 2002: 5).

Bir derste, bilgilerin öğrenciye aktarımı sürecinde öğrencinin yaş ve bilgi seviyesine uygun, öğretim programları esas alınarak hazırlanmış basılı eğitim aracı olarak tanımladığımız ders kitapları, öğrenim amacıyla kullanılan en temel kaynaklardır. Ders kitapları, eğitimin soyut amaçlarının somut bir yansımasıdır ve dolayısıyla öğretimi belirleyen ve yönlendiren bir eğitim aracıdır(Tosunoğlu, Aslan 2001: 7).

Ders kitapları, öğrencilere dersin amaçları çerçevesinde bilgiler vermek ve onları eğitmek amacıyla hazırlanmaktadır. Bu nedenle öğretilecek bilgiler özlü ama konuyu en iyi şekilde kavratacak şekilde sunulmakta, öğretme-öğrenme etkinliklerini yönlendirecek, zenginleştirecek şekilde düzenlenmektedir. Ders kitabı, öğrencilere

bilimsel düşünme, tutum ve davranışları kazandırmaya yönelik bir yapı ve özelliğe de sahip bulunmaktadır(Güneş 2002: 4).

Günümüz eğitim sisteminde, bilgiler öğrencilere, öğretmenin yanı sıra radyo, televizyon, bilgisayar, etkileşimli CD gibi pek çok kaynaktan aktarılmaktadır. Öğrenciler ise bilgileri genellikle dinleme, izleme ve okuma yoluyla almaktadırlar. Bunlardan en etkilisi de okuyarak bilgi alınmasıdır. Bununla ilgili bir örnek vermek gerekirse, Bir spiker, bir öğretmen ya da bir aktör, sözlü olarak saatte en fazla 9000 sözcük aktarabilmekteyken, ortalama bir okuyucu, saatte 15.000 sözcük, iyi bir okuyucu 36.000 sözcük, hızlı bir okuyucuda ise bu rakam 100.000 sözcüğe kadar çıkabilmektedir(Güneş 2002:2).

Bu verilerden yola çıkarak, sadece günümüz eğitim sistemi içerisinde değil, teknolojik gelişmeleri de düşündüğümüzde, geleceğin eğitim sistemi içerisinde de okuma yoluyla bilgi kazanımının, dolayısıyla da ders kitaplarının eğitim öğretim etkinlikleri içerisindeki önemini koruyacağı söylenebilir.

Teknolojik gelişmelerin bizlere sunduğu imkânların hayatımızı kolaylaştırdığı bir gerçektir. Örneğin gazete okumak yerine, günün haberlerini radyodan dinlemek daha kolaydır. Ya da merak ettiğimiz bir konu hakkında, o konuyla ilgili bir kitap okumak yerine bir belgesel filmi izlemek daha kolay ve eğlenceli olabilmektedir. Bütün bu gelişmelerin basılı ürünlerin sayısını azalttığı yönünde bir iddia gündeme gelmiştir. İlk bakışta doğru gibi gözükse de bu iddiaların tam tersine gelişen dünyada dergi, kitap, gazete gibi yazılı medya ürünlerinin sayısı giderek artmaktadır. Bunun nedeni ise bu ürünlerin kullanım kolaylığıdır. Bu bağlamda, ders kitapları da eğitim etkinliklerinin vazgeçilmez bir aracı olarak gelecekte de yerini alacak ve önemini koruyacak gibi gözükmektedir.

1.1.2. Ders Kitaplarının Gelişim Süreci

Teknolojinin bu derece geliştiği günümüz eğitiminde bile, önemini kaybetmeyen ders kitaplarının tarihi çok eskilere dayanır. “Mısır’ da M.Ö. 4000 yıllarında papirüs üzerine yazılmış ders kitaplarından sonra, M.Ö. 3000 yıllarında kil tabletler halinde yazılmış, Asur ve Babil Medeniyetleri’ne ait olan ders kitaplarına rastlanmıştır”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 9).

M.S. 15'inci yüzyılda Batı'da baskı tekniklerinin bulunması, kitap yapımında yeni bir dönem açmış, kitapların çoğaltılmasını ve geniş kitlelere ulaşımını çok kolay ve daha ekonomik bir hale getirmiştir. Bu baskı teknikleri sayesinde, ders kitaplarını her öğrencide bulunacak kadar çoğaltma imkânı doğmuştur. Her öğrencide bulunduğu için de ders kitaplarında bir standardizasyon'a gitme gereği duyulmuştur. Bu dönemden itibaren de ders kitapları eğitim etkinliğinin temel aracı olmuştur (Tosunoğlu, Aslan 2001: 10).

Günümüz ders kitabı görsel tasarımları, geçmişe oranla daha çok görsel ve daha çok renk kullanımıyla kendini göstermektedir. Baskı tekniklerinde ve kağıt üretiminde yaşanan gelişmeler, oldukça başarılı ve kaliteli ders kitaplarına ulaşmanın yolunu açmıştır. Fakat aynı oranda üretimin de hızlanması, çoğu zaman kullanışsız ve sıradan kitapların yapılmasına da neden olabilmektedir.

1.1.3. Türkiye'de Ders Kitaplarının Gelişim Süreci

Dünyada olduğu gibi Türkiye' de de ders kitapları çeşitli evrelerden geçmiş, gelişmeler göstermiştir. Özellikle matbaanın kurulmasından sonra ders kitaplarının sayısı giderek artmış, çeşitli alanlarla ilgili pek çok ders kitabı basılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de ilk matbaa İbrahim Müteferrika tarafından kurulduktan sonra 1729' da Vankulu Lügat'ı basılmıştır. 18. yüzyılın sonuna kadar dil, tarih, sözlük, matematik, fen ve askerlik konularında 45 kadar eser basılmıştır. Bu kitaplardan bir tanesi olan Resimli Elifba-yı Osmanî, 1874 tarihinde Hafız Refi tarafından hazırlanan resimli ilk Türkçe alfabe ve okuma kitabıdır (Akyüz 2000: 3-8).

“18. yüzyılın sonu, 19. yüzyılın başlarında kitap basımı hızlanmış pek çok alanda eserler basılmıştır. 1871 yılında yayınlanan Ahmet Mithat Efendi'nin 'Hace-i Evvel ve Kıssa'dan Hisse' adlı eseri önemli bir eğitim aracı işlevini üstlenmiştir”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 11).

“Cumhuriyet' in ilk yıllarında henüz Arap Alfabesi kullanılmaktaydı. Bu alfabe Türkçenin seslerine uygun olmadığı için okumada ve yazmada çeşitli güçlükler çıkarıyordu”(Göğüş 1996:7). Türkçe konuşulan bir ülkede Arapça yazılması pek çok karışıklığa sebep oluyordu. “1927' de “Küçükleri Zararlı Yayınlardan Koruma Yasası”

kabul edildi. Yazı devrimi ile beraber Latin harfleri de kabul edilince 1928–1929 ders yılına yeni harflerle basılan kitaplarla girildi”(Kılıç 2003: 11).

1933 yılına kadar geçen sürede, ders kitapları, tek kitap ilkesine göre hazırlanmıştır. Ancak, 1933 Haziran'ında yürürlüğe giren bir yasayla Türkiye'de kitap basımı ve yayını düzenlenmeye başlanmıştır. Bu yasa “Maarif Vekilliğine Bağlı Mekteplerde Okutulacak Ders Kitaplarının Basılması ve Dağıtılmasıyla, Bu Maksat İçin Kurulacak Mektep Kitapları Sandığı Hakkında Kanun” adını almıştır. Aynı kanun ders kitapları için bir yarışma düzenlenmesini ve bu yarışmada çağdaş Türkiye'nin ilk ders kitapları da oluşmaya başlamış ve Türkiye'nin ilk grafik sanatçılarından İhap Hulusi Görey'in kapağını, Ramiz Gökçe' nin de iç sayfa resimlemelerini hazırladığı “Alfabe” kitabı yayımlanmıştır(Kılıç 2003: 12–13).

1949 yılında kabul edilen bir yasa ile “çok kitap” uygulamasına geçilmiş ve bu yasa “Okul Kitapları Sandığı”nı kaldırarak, “Devlet Kitapları Döner Sermayesi”ni kurmuştur. Bu yasayla beraber dil devriminden geri dönüşler başlamış, buna bağlı olarak ders kitaplarının dilleri de eskiye dönmüş, bu durum 1973'te yürürlüğe giren “Milli Eğitim Temel Kanunu”na kadar sürmüştür. Bu kanunla Milli Eğitim araç ve gereçlerini, kişilere, düzenlediği yarışmalarla hazırlatır, ya da hazırlananlar arasından seçer veya tavsiye eder ilkesini benimsemiştir. Demokrat Parti'nin başa geçtiği dönem içinde ders kitaplarının basımında serbest rekabet ortamının, kitapların kalitesini artıracığı düşünülmüşse de denetlemelerin siyasi otoritelere bağlı olması bu düşünceyi haksız çıkarmıştır. Bu dönemde özel girişimciler, ders kitaplarından çok iyi paralar kazanmalarına rağmen bu durum, kitapların kalitesinde bir artışa yol açmamıştır. 1973 yılında çok kitap uygulamasına son verilmiş ve tekrar tek kitap uygulamasına geçilmiştir. Kitaplar siyasi otoriteye yakın bazı yazarlara ısmarlama yöntemiyle yazdırılmaya ve tasarlanmaya başlanmıştır. Demokratik anlayışa ters düşen bu uygulama, çok fazla tepki almıştır. Türk Dil Kurumu'nun “İsmarlama Kitapları Üzerine Bir Rapor” adıyla yayımladığı araştırma, bu yöntemle hazırlanan kitapların, düşünce özgürlüğü, halkçılık, laiklik, devrimcilik gibi ilkelerin önemli derecede yaralar aldığı belirtilmiştir(Kılıç 2003: 16–17).

Günümüzde, araştırmamıza konu olan Fen Bilgisi ders kitapları da dahil olmak üzere tüm ders kitapları devlet tarafından hazırlanmakta ve bastırılmaktadır. Bu kitaplar öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılmakta ve okullarda başka bir kitap okutulmamaktadır. Bu, öğrencilere ve velilere yüklenen maddi yükleri azaltmaktadır. Ancak, bütün yük devlete binmiş ve maliyetlerin azalması adına, kaliteden ödün verilmek zorunda kalınmıştır. Bu da kalitesiz malzeme kullanımına bağlı olarak, niteliksiz ders kitaplarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Maliyetlerin azaltılma çabası, ders kitaplarının amacına ulaşmasında en büyük etkenlerden biri olan görsel elemanların hazırlanması aşamasında da kendini göstermiştir. Standart fiyatların çok altında ücretler alan çizerler kolayca kaçmaya yönelmiş, sonuçta ortaya tatmin edici olmayan görseller çıkmıştır.

1.2. Ders Kitaplarının Çocuğun Gelişimine Etkileri

1.2.1. Ders Kitabının İşlevleri

Ders kitabı, eğitimin amaçlarını gerçekleştirmek üzere öğrencinin öğrenmesine kaynaklık eden en önemli öğretim aracıdır. Ders kitaplarının temel işlevleri:

1. Bilgi verme
2. Bilgiyi dizgeleştirme (sistematikleştirme)
3. Kendi kendine öğrenme
4. Eşgüdümleme (koordine etme)
5. Kişilik geliştirme olarak ifade edilebilir(Kılıç 2005: 42).

Demokratik çağdaş ve özgürlükçü bir tutumun kişilik özelliği olarak yerleştirilmesi kitapların biçim ve içerik olarak bilimsel, sanatsal ve teknolojik yetkinliğini; yaratıcı ve atılcı yaşama anlayışını, gerçekliğin duyumsal ve zihinsel irdelemesini sağlayan bilgiler bütünü taşımak zorundadır. Toplumsal gereksinimlerin doğru tasarlanıp, eğitim hedeflerinin tam olarak kitaplara yansıtılmasını sağlamak, ders kitaplarının yukarıda bahsedilen işlevlerini eksiksiz gerçekleştirmesine yardımcı olacaktır(Ünal 2001: 7).

Bir ders kitabı sadece bazı bilgilerin sunulduğu bir kitap değildir. Bilgilerin yanı sıra bilimsel bakış, tutum ve davranışlar ile teknik yapıyı da kapsamalıdır. “Ders kitabının sürükleyici ve güncel bilgilerin yanı sıra, kültürleştirici, tarihi aydınlatıcı ve bazı sosyal amaçların verildiği bilgileri içermesi de bilimsel yönden ders kitabının işlevidir(Güneş 2002: 11).” Ders kitabının kurumsal işlevini yerine getirebilmesi için de bazı özelliklere sahip olması gerekir. “Bunlardan ilki eğitim sisteminin genel yapısına uygun olması gereğidir. Sınıflar arası geçişleri kolaylaştıracak şekilde düzenlenmelidir. Bunun yanında yöneldiği düzeydeki programlara da uygun olarak hazırlanmalıdır”(Güneş 2002: 12).

1.2.2. Ders Kitaplarının Öğretimdeki Yeri ve Önemi

Günümüz Eğitim-Öğretim etkinliklerinde ders kitabı geçmişte olduğu gibi önemini korumaktadır. Mutlaka eğitim etkinliklerinin tek aracı ders kitabı olmamalıdır. Fakat öğretmenler tarafından hala en çok tercih edilen ders aracının ders kitabı olduğu da bir gerçektir. Bu derece çok başvurulan bir araç olan ders kitapları da kuşkusuz eğitim-öğretim de önemli bir öneme sahiptir. “**Fischer** teknolojinin hızlı gelişimine paralel olarak öğrenme-öğretme ortamlarında kullanılan araçların sürekli gelişim içerisinde olmasına rağmen ders kitaplarının hala, dünyanın birçok ülkesinde en sık kullanılan öğretim aracı olduğunu ifade etmektedir”(Kılıç 2005: 41).

Geleneksel eğitim ve öğretim kurumlarında öğretmenler, yıllık, aylık, haftalık, günlük ve hatta saatlik ders planlarını geliştirirken büyük bir çoğunlukla ders kitaplarından yola çıkarlar. Sınavlar da aynı şekilde kitapta işlenen konular çerçevesinde hazırlanırlar. Öğrenci de yine işlenen konuları izlemekte, sınavlara hazırlanma da ders kitabının dışına pek çıkmamaktadırlar. Kısacası, ders kitapları geleneksel eğitim ve öğretim kurumlarında bir amaç olarak görülmektedir(Coşkun 1996:59).

Bilimsel bir süreç olan eğitimin araçlarının başında gelen ders kitaplarında şu kriterleri dikkate almak kaçınılmazdır;

1. Ders kitabı bilgi kaynağıdır, eğitim öğretim içeriklerinin anlatım aracıdır.
2. Ders kitabında temel bilimsel kavramlar incelenir, açıklanır ve dilsel düzeyde kesin biçimde ifade edilir Bu bağlamda ders kitabı, öğrencinin dil becerisi ve beğenisini geliştiren en önemli kaynaktır. Dili geliştirmek bilmenin ön koşuludur. İfade edilmeyen düşünce somutlaşamaz, bu nedenle ders kitaplarının dil yönünden zengin düzeyli ve güncel olması zorunludur.
3. Ders kitapları bilgi ve deneyimlerin etkili bir şekilde kullanımını sağlayan araçlardır. Bilginin üretken kullanımı, öğrencinin bilincinin gelişmesi yönünden önemi büyüktür. Bu yönden öğrenciye verilen bilgilerin yaşamda yerlerinin olması, sorun çözmede öğrencinin işini kolaylaştırır nitelikte olması gerekir. İşlevi olan bilgiler kavrama yeteneğinin ve özbilincin gelişimini kolaylaştırır.
4. Ders kitapları toplumun bilimsel ve sanatsal düzeyini yükselterek, çağdaş eğitim düzeyine ulaştırır. Bireyi çözümleyici, toplumu ise esnek ve gelişmelere açık hale getirerek, sanatsal düzeyin yükselmesine, yaratıcılığa ve hoşgörüyeye olanak verir.
5. Ders kitabı bir araç olarak doğal olayları, toplum ve insana özgü deneyimleri, seçici bir tutum içerisinde öğrenciye sunar. Öğrenciyi üretken kılmak için öğrenci üzerinde özel yeteneklerin gelişimini sağlar. Üretime katılımı kolaylaştırır.
6. Ders kitapları bireylerin estetik algısının gelişmesine hizmet eden ilk ve önemli birer araçtır. (Klafki 1984: 117–128).

Bu kriterlerin geçerli olabilmesinin ve kitabın burada verilen amaçlara hizmet edebilmesinin de hem içerik hem de biçimsel açıdan, ancak iyi hazırlanmış bir ders kitabı ile sağlanabileceğinin unutulmaması gerekir.

1.2.3. Öğretmen Açısından Ders Kitabının Önemi

Ders kitaplarının öğretmenler arasında hala en çok tercih edilen öğretim aracı olduğundan bahsettik. Ders kitapları öğretmenin dersi planlı ve sistemli bir şekilde işlemesine yardımcı olur ve çalışmalarına yön verir. Dersin nasıl işlenmesi gerektiği konusunda öğretmene fikir verir. “Sözlü anlatımı görsel hale getirmesi bakımından da öğretmenin anlattıklarının kalıcı olmasına yardımcı olur. Diğer yandan işlenecek konuları orta seviyede sınırlandırdığı için ders kitabı, öğretmenin anlatacaklarının sınırlarını belirlemesine de yardımcı olur(Tosunoğlu, Aslan 2001: 79)”. “Öğrenciye verilecek ev ödevlerinin türü, kapsamı, düzeyi ve zamanı da yine ders kitapları aracılığıyla daha kolay olmaktadır. Bunun yanında ders kitaplarında bulunan sorular ve ölçme araçları, öğretmene öğrenciyi objektif olarak değerlendirme olanağı vermektedir(Güneş 2002: 17)”.

Ders kitapları öğretmene zaman kazandıran bir araç olarak da görülebilir. Öğrencinin kendi kendine öğrenmesine vesile olacağından, birçok bilginin sadece pekiştirilmesi öğretmen tarafından yapılır. Öğretmenin programlı, sistemli ve Milli Eğitim müfredatına uygun bir şekilde derse hazırlanmasını sağlaması bakımından da önemli bir yere sahiptir(Tosunoğlu, Aslan 2001: 80).

“Ayrıca ülkemizdeki eğitim sistemini göz önünde bulundurduğumuzda, kalabalık sınıflarda zaman zaman öğretmenlerin öğrencilere rehberlik yapamadığı durumlarda, ders kitapları öğrencilerin ihtiyaç duyduğu açıkları kapatmalarında yardımcı olabilir(Kılıç 2005: 46)”. Bu sayede de ders kitaplarının öğretmenlerin yüklerini hafifletmelerini sağlayabileceği düşünülmektedir.

1.2.4. Öğrenci Açısından Ders Kitabının Önemi

Ders kitaplarının öğrencilere yararlı olduğu eğitimcilerin çoğu tarafından kabul edilmektedir. Ancak bazı eğitimciler, ders kitabının öğrenciyi sınırladığını, başka kaynaklara yönelmesini engellediği ve öğretmenin eğitim sürecindeki etkisini azalttığını öne sürmektedir(Güneş 2002: 15).

Bunun en önemli sebeplerinden biri, özensiz hazırlanan ders kitaplarıdır. Tüm eğitim çevrelerinin ders kitaplarının faydalarını kabul ettiği, fakat bu faydaların ancak ve ancak nitelikli ders kitapları ile sağlanabileceği düşünülmektedir.

Öğretmenlerin ders kitaplarını kaynak olarak kullandığı bir eğitim sisteminde, öğretmen öğrenci arasındaki bilgi aktarımında ders kitaplarının ne denli önemli olduğunu tahmin etmek zor değildir. Ders kitabını sınıf içinde ders anlatırken temel olarak alan öğretmeni takip etmek ders kitabı sayesinde kolaylaşacaktır. Öğretmenin anlattıklarını istedikleri yerde, istedikleri şekilde ve zamanda tekrarlamalarına olanak sağlayan bir materyal olarak ders kitabı öğrenciye de eğitim öğretim sürecinde avantajlar sağlayacaktır.

Ders kitapları, öğrencilere yeni birikimler sağlayabilmesi adına önemli bir araçtır. “Sürekli elinin altında olan bir kaynak olması nedeniyle de, öğrenciye bilgiyi tekrar etme, gözden geçirme ve hatta diğerleriyle karşılaştırma imkânı sunar. Görsel dünyasını zenginleştirir”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 81).

Ders kitapları içerdiği özellikleriyle öğrencilerin yaşam boyu sürececek yetenek ve ilgilerin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Öğrencilerde sağlam bilgi oluşturmak, sağlam kişilik geliştirmenin en önemli yoludur. Düşüncelerin kişilere göre gelişmesi bireyleri kararsızlığa itmektir. Bir alanda tam bir bilgiye sahip olmak ise bireyin davranışlarını geliştirecek ve kişiliğini güçlendirecektir. Bu nedenle ders kitapları kararlı bireyler yetiştirmenin temelini atmaktadır(Güneş 2002: 15).

Ders kitapları tıpkı öğretmenleri olduğu gibi öğrencileri de pek çok zorluktan kurtarması ve zamanlarını daha olumlu kullanmalarına olanak sağlaması bakımından da önemli bir materyaldir. “Öğrencileri derste ders notu tutma güçlüğünden kurtarmaktadır. Bu nedenle öğrenci derste öğretmeni daha rahat dinleyebilmekte ve derse etkili katılım olanağı bulmaktadır”(Güneş 2002: 16).

Bahsettiğimiz bütün bu faydaların ancak nitelikli ve özenle hazırlanmış bir ders kitabı ile hedeflerine ulaşabileceği unutulmamalıdır. Özensiz, dikkatsiz bir şekilde hazırlanan ders kitaplarının bahsettiğimiz faydaları sağlaması mümkün olmayabilir. “Ders kitaplarından beklenen bu yararların sağlanabilmesi, öğrencilerin rahatlıkla okuyabilecekleri, okurken zevk alabilecekleri kitapların seçilmesine bağlıdır”(Kılıç, Atasoy 2001: 94).

Yapılan araştırmalarda, bireylerin okuduklarının %10'unu, gördüklerinin ise %30'unu hatırladıklarından bahsetmiştik. Bu araştırma görsellerin öğretim etkinliklerinde ne derece büyük rol oynayabileceğinin göstergesidir. Bu anlamda yapı gereği çabuk sıkılan öğrenciye en kısa yoldan bilgiyi verebilmek ve ilgisini çekebilmek adına, algı kolaylığı ve akılda kalıcılığı sağlayan görsellere gereken önemin verilmesi gereklidir. Kuşkusuz bütün bunlar ders kitaplarının eğitimdeki önemine işaret etmektedir. Ders kitaplarının öğrenci için de, öğretmen için de temel kaynak olduğunu belirtmektedir. Fakat ders kitabının tek başına ve ağırlıklı kullanımı eğitim öğretimin kalitesini yükseltmeye yetmeyecektir. Öğretmen ders anlatımında ağırlıklı olarak ders kitabından faydalanacaktır şüphesiz. Fakat ders kitabı ile sınırlı kalmaması, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak her türlü malzeme kullanımından kaçmaması, günümüz teknolojisini de yakından takip ederek ders kitabını destekleyici materyaller kullanması öğretme-öğrenme sürecinde daha faydalı olacaktır.

1.2.5. Ders Kitaplarının Yaratıcılığın Geliştirilmesindeki Önemi

“Yaratıcılığın temelinde akıcı, özgün ve esnek düşünebilme, dolayısıyla sorun çözebilme becerisi yatmaktadır. Akıcı düşünebilmek, kısa sürede art arda birçok düşünce ve görüş öne sürebilmektir”(Artut 2001: 120). Konuyu biraz daha açacak olursak yaratıcılık problemlerin çözümünde tek bir çözüm ile sınırlı kalmayıp en kolay, en kısa ve en etkili sonuca ulaşabilme yetisi olarak da ele alınabilir. Bu noktada genel eğitim-öğretimdeki önemi de düşünüldüğünde ders kitaplarının öğrencinin yaratıcılığının geliştirilmesinde ne derece büyük önem taşıdığı görülmektedir.

Özellikle Türk Eğitim Sistemi'nde yaşanan en büyük sıkıntıların başında araştırmacı, sorgulayıcı, kuşkucu, yaratıcı, eleştirel ve analitik düşünceye sahip kuşakların yetiştirilmesinde yaşanan eksiklikler gelmektedir. Bu

sıkıntının giderilmesi ise yaratıcı düşüncüyü okul ortamında geliştirebilmek için okul ortamlarını öğrencinin yaratıcı davranışlarını geliştirebilecek biçimde düzenlenmesi ile sağlanabilir. Bunu sağlamak için ise uygun öğretim stratejilerinin yanında uygun araç-gereç kullanımına gidilmelidir(Artut 2001: 139).

Bu araç gereçlerin başında da üstünde sıklıkla durduğumuz ve öğretmenlerin genel olarak en çok kullandığı eğitim materyali olan ders kitapları gelmektedir.

Bireyin yaratıcılığının doğuştan geldiği bir gerçektir. Fakat doğuştan gelen bu yaratıcılığın geliştirilebilmesi de etkili bir eğitim ve uygun materyal kullanımıyla sağlanabilir. “Yapılan araştırmalar, yoğun pratik çalışmalar sonucunda yaratıcı yeteneklerin gelişme kaydettiğini göstermektedir. Eğitilebilen bu yaratıcılık, öğrenilip özümzendikten sonra üstün bir beceri haline gelir ve kalıcı olur”(Atalayer 1994: 14). Dolayısıyla kişi eğitimi süresinde kazandığı bu yetiyi tüm hayatında kullanabilir ve eğitimi de başarıya ulaştırmış olur.

Milli Eğitim Bakanlığı da, Ders Kitaplarının Hazırlanması ile İlgili Esas ve Usuller’ de konuların, öğrencileri muhakeme etmeye, bağımsız ve yaratıcı düşünmeye, kıyaslamaya ve edinilen bilgilerden hareketle sonuçlar çıkarmaya yöneltecek şekilde işlenip işlenmediğini belirleyici bir ölçüt olarak göstermektedir.

“Dikkatle hazırlanmış bir ders kitabı öğrencinin bilgi birikimini artırır, hayal dünyasını genişletir, araştıran, gözlemleyen, eleştiren ve çözüme ulaşan birey olarak yetişmesini sağlayacaktır”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 82).

Yaratıcı düşüncenin gelişmesini amaç olarak ele alan bir ders kitabı, bu amacına ulaşırken mutlak suretle hitap ettiği öğrenciye “yaratıcı görme“ yi de hedef gösterecektir.

Yaratıcı görme, bilinmeyen, örtülmüş anlam ve işlevleri bulma, bilme olanağı sağlayacaktır. Dolayısıyla, derin ve geniş görme yetisine ulaşan öğrenci, neyin yapılması gerektiğini daha iyi tanıma ve tanımlamaya ulaşır. Çünkü zorlukları keşfetme yaratıcı bir görme ile olanaklı kılınacaktır(Atalayer 1994: 16).

“Hayal gücünün gelişmesi, yaratıcı kişilik özelliğinin oluşmasında en önemli aşamalardan biridir(Artut 2001: 124)”. Yaratıcı kişilik özelliğinin oluşumuna bu denli katkısı olan hayal gücünün geliştirilebilmesi de ders kitaplarında kullanılan görsellerin(resim, fotoğraf vs.) bu yönde hazırlanmasıyla olanaklı kılınabilir. Fotoğraf belki bu noktada olanı olduğu gibi yansıtma özelliğinden dolayı pek bir fayda sağlamayabilir. Fakat resimleme ve karikatürlerin öğrencinin ufkunu genişletmesine büyük katkılar sağlayabileceği bir gerçektir. Altını tekrar çizmemiz gereken önemli bir nokta da bu görsellerin bahsettiğimiz sonuçları verebilmesi için hazırlanmasında gereken dikkat ve titizliğin gösterilmesi gereğidir.

1.2.6. Ders Kitaplarının Öğrencinin Estetik Gelişimindeki Önemi

Yeni neslin zekâ ve estetik yönden gelişimi, gittikçe artan toplumsal bir önem taşımaktadır. Gelişme evresindeki bireylerin çağdaş toplumun gereksinmelerine paralel olarak uyumlu biçimde gelişmeleri, öğretimin tüm kademelerinde amaç olarak ele alınmalıdır. Çocukların zekâ gelişiminde estetiğin rolü çok büyüktür. İdeolojik değerlendirmenin yanı sıra, bireylerin sanat ve estetik açıdan değerlendirilmelerini ve genel davranışlarını etkileyen en önemli unsurlardan biri de ders kitaplarıdır(Erkmen 1996: 37).

Dolayısıyla ders kitaplarını salt bilgi yükleyici bir araç olmaktan kurtarıp onu sanatı da içine sokarak estetik gelişimlerine katkısı olacak biçimde hazırlayarak daha faydalı hale getirmek gerekmektedir.

Ders kitaplarında, bununla beraber diğer eğitsel içerikli yayınlarda önemsenmesi ve dikkate alınması gereken önemli bir nokta, yayının sadece okumaya ve bilgi edinmeye yönelik olmaması olgusudur. “Bu kapsamda çağdaş, güncel ve gerçek bilginin yanı sıra aynı derecede, hatta belki daha ileri bir önemde olan görsel, estetik ve teknik değerler de dikkate alınmalıdır.” (Gökaydın 1996: 33). “Çocuğun sadece teorik bilgilerle donanması değil, çevresine ve tüm dünyaya duyarlı bir insan olabilmesi de ders kitaplarının estetik gelişime katkısı ile ilgili bir durumdur. İyi seçilmiş görsel malzemelerle, çocuğun yaşadığı çevreye ve doğaya duyarlı, saygılı olması sağlanabilir(Sever, 2003: 183)”. Bu anlamda, hazırlanacak yayının yazı ve bilgi karmaşası içinde değil, evrensel ve insani ve bilimsel değerler bütünlüğü içerisinde ele alınması daha faydalı olacaktır.

Ders kitaplarında estetik gelişim kriterlerinin de göz önüne alınmasının, bir lüks değil, ihtiyaç olduğu düşünülerek konuya yaklaşılmalıdır. Çocuklar, karşılaştıkları görsel imajlarda ve kitabın bütününde kalite ve estetik değer buldukları takdirde, algılama daha da kolaylaşmaktadır. Hatırlamanın iyiye götürülmesi ve aşama kaydedilmesi çocuklara gösterilen ve sunulan imajların kalitesinin artmasına bağlı olacaktır(Kılıç, Atasoy 2001: 110).

Burada öncelikli olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın konuya göstereceği titizlik büyük önem taşımaktadır. Bakanlığın hazırlanan görselleri en ince detayına kadar incelemesi, belirlenecek kriterlere uymayan görseller konusunda kesinlikle taviz vermemesi, kalitenin yükselmesinde, daha başarılı işlerin kitaplarda yer bulmasına imkân sağlayacaktır.

Ders kitapları çocuğun hayal gücüne, zekâsına, şahsiyetine doğrudan etki yaparak gelişmesini etkiler. Eğitimin amacı elbetteki bilgilendirmek, bireyin gelişmesini sağlamaktır. Bunun yanında bir diğer görevi de kötü şahsiyet özelliklerini iyiye çevirmektir. Bu açıdan bakıldığında ders kitaplarının bireyin karakterinin oluşmasındaki rolünün ne denli büyük olduğu görülebilmektedir(Ediş 2000: 8).

Estetiğin de yine bireyin gelişmesinde çok büyük bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla estetiğin ders kitaplarına sokulması, kitap hazırlanırken estetik biliminden büyük ölçüde yararlanılması gereği bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Estetik gelişim söz konusu olduğunda ders kitaplarında kullanılan görseller(illüstrasyon, fotoğraf vb.) büyük önem kazanmaktadır. Bu kitaplarda kullanılan görsellerde dikkat edilmesi gereken hususlardan bahsetmiştik. Fakat bu görsellerin dikkatle seçilmesi estetik gelişime katkıda bulunduğu gibi öğrenim sürecine de önemli katkılar sağlayacaktır.

Doğal olarak bir nesne veya olayın algılanması, o nesnenin veya olayın zihinde canlandırılması ile gerçekleşir. Bu canlandırma hafızamızda ne kadar netleşirse, öğrenme de o kadar çabuk ve kolay gerçekleşir. Örneğin, bir nesnenin kendisiyle doğrudan temas etmemiz mümkünse, temel duyularımızı kullanarak onu gerçeğe çok yakın bir biçimde algılayabiliriz. Oysaki aynı nesne bize anlatılırsa, algılama etkinliğimizi büyük oranda kaybederiz. Günlük hayatta sürekli karşılaştığımız bu durum, bir nesne veya olay hakkında düşünebilmemiz için onu zihnimizde canlandırmak zorunda olduğumuz ilkesine dayanır(Artut 2001: 116).

Bu canlandırma nesnenin kendisiyle doğrudan temas kurulamayacağı durumda nesnenin bir fotoğrafı ya da resimlemesiyle de olumlu sonuç verecektir. Örneğin öğrenciye, bir aslanı kelimelerle anlatıp onu zihinlerinde oluşturmalarını beklemek sonuç vermeyebilir, fakat aslanın bir fotoğrafı ya da bir çizimi ile neye benzediği nasıl bir hayvan olduğu, rengi, biçimi, büyüklüğü konusunda çocuklara daha iyi kavratılması sağlanabilir.

Kısacası, sözcük ile resim birleştirilerek, sadece daha yüksek bir eğitici etkinliğin sağlanması değil, insanlara daima zor gelmiş olan okuma öğrenmeye karşı duyulan korku da büyük ölçüde azaltılmakta, diğer yandan bu resimlerle salt sözcüklerle verilemeyecek olan yaşam kuralları ve dünya görüşüne ilişkin öğelerin kazandırılması mümkün olabilecektir(Sauer 1996: 95).

Roland Barthes' in, resimlemeler ve diğer görsellerin metne sağladığı katkı ile ilgili ifadeleri de dikkate değerdir. Barthes, “Önceleri imgelerin metinleri görselleştirdiğini, günümüzde ise metinlerin imgeleri, belirli bir kültür, ahlak ve imgeleme yükleyip açıklayan unsurlara dönüştüğünü belirtmiştir”(Barthes 1990). Bu yaklaşım, günümüzde nitelikli bir resimlemenin, bazı durumlarda metne bile gerek duyulmadan verilmek istenen verebileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Bunun tam tersi bir durumda ise, yani kalitesiz bir görsel ile metin desteklenemeyecek, öğrencinin konuyu kavraması da zorlaşacaktır.

Resim, grafik, harita ve illüstrasyonlarla desteklenmiş bir ders kitabının, öğrencinin soyut dünyasını, somutlaştıracağını, soyut-somut ilişkisini kavramlaştırmasını sağlayıcı, estetik gelişimine çok büyük katkılar yapacağı ve bunların ışığında çirkin olandan, kötü olandan uzaklaşacağını unutmadan bu konuda gerekli hassasiyetin gösterilmesi gerektiği unutulmamalıdır(Tosunoğlu, Aslan 2001: 83).

Bu resimler ve görseller, çocuğun beğeni ve seçme yetisini, güzel-çirkin olumlu-olumsuz karşıtlıklarını gösteren, görsel ve algısal eğitim ögesi olarak bilinçaltına yerleşmesine etki eden önemli öğelerdir. Bu öğelerin kalitesi ve sanatsal niteliği, çocuklarda konulara, olaylara, oluşumlara, kısacası yaşama ve toplumsal ilişkilere çok yönlü bakış açısı ve en önemlisi bir duyarlılık kazandıracaktır(Pekmezci 1996: 147).

Üstünde durduğumuz bütün bu önemli noktalar göz önünde bulundurulduğunda, “Yeni yetişen kuşaklara ilk estetik eğitimini yapma olanağı veren ders kitaplarını şekillendirme işi matbaa çalışanlarına, sekreterlere, eğitimsiz grafikerlere, tasarımcılara ve bu işi yapması mümkün olmayan yazarlara ve çizerlere

bırakılmamalıdır(Erkmen 1996: 37)”. Çizerin insafına bırakılan, hiçbir denetimden geçmeyerek kitaplarda öğrenciye sunulan ders kitaplarının yararlı olamayacağı açıktır.

1.2.7. Öğrencilerde Gelişim Özellikleri

İnsanlar yaşamları boyunca belli yaş dönemlerinde bedensel, duygusal, sosyal ve zihinsel yönlerden belli değişiklikler gösterirler. Yürümeyi, konuşmayı, oyun oynamayı, soyut düşünmeyi, meslek sahibi olmayı, yuva kurmayı öğrenme, belli olgunlukları gerektirir ve bunların genellikle belli yaşlarda gerçekleştirmesi beklenir(Fidan, Erden 1998: 120).

Okul sisteminin de insanların bu belli yaş dönemlerinde gösterdikleri davranış özelliklerine paralel olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak eğitim programlarının ve eğitim araç-gereçleri hazırlanırken de yine bunun göz önünde bulundurulması daha faydalı olacaktır.

Gelişmeyi belirli ilkelere göre maddelendirirsek;

1. Gelişmenin sınırları genetik olarak belirlenmiştir. Uygun çevre koşullarında, birey genetik olarak belirlenmiş olan gelişmenin üst sınırına ulaşabilir. Çevre koşulları ve diğer koşullar uygun olmadığı sürece bireyin gelişimi de geri kalacaktır.
2. Gelişim bir süreçtir. Davranışlar birbirine dayalı olarak gerçekleşir. Bireyin oluşumundan ölümüne kadar süreç devam eder. Sadece gelişme hızında bu dönemler içinde yavaşlama veya hızlanmaya rastlanır.
3. Gelişme basitten karmaşığa doğru bir yol izler. İlk yıllarda basit ve somut işlemleri yapabilen çocuk daha sonraki yıllarda soyut ve daha karmaşık işlemleri yapabilecek duruma gelir.
4. Gelişme dinamikdir. Birey gelişmesini sürdürürken hem çevresinden etkilenir hem de çevresini etkileyerek bu gelişimi sürdürür. Dolayısıyla gelişim tek taraflı olmaktan çıkar.
5. Bireyin öğrenme görevlerini gerçekleştirmesi, onun hazır bulunuşluk düzeyi ile ilgilidir. Hazır bulunuşluk, belli bir öğrenme faaliyetini gerçekleştirmek için, gerekli olan ön koşul ve davranışların kazanılmış olması anlamına gelir.
6. Gelişme bir davranış örüntüsüdür. Ama her bireyin gelişimi kendine özgü bir yol izler. Bu yol kişinin karakterine ve genlerine bağlı olarak değişir. Bu sebeple her öğrenci de kendine özgüdür(Ülgen 1997: 23).

Öğrencilerin yaşı, bedensel ve zihinsel gelişim özellikleri, kültür düzeyleri, yaşadıkları çevre, kullandıkları dil ve ilgi düzeyleri ders kitaplarını hazırlamada belirleyici olmaktadır. “Eğitim sürecinde gerekli başarıyı sağlamak için öğrencilerin gelişim basamaklarını dikkate almak, yaş ve olgunluk seviyelerine uygun kitaplar hazırlamak gerekmektedir”(Güneş 2002:31).

1.2.7.1. Fiziksel Gelişim

Çocuklarda bedensel gelişimin en hızlı olduğu dönem doğum öncesi dönem ile doğum sonrası olan ilk yıldır. Bunu izleyen yıllarda gelişim belirli bir hızda devam eder. Okul öncesi dönem çocuklarında büyük kas gelişimi yeterli olduğundan koşma, zıplama, atlama gibi devinsel etkinlikler başarı ile yapılırken küçük kas gelişim yavaş olduğundan yazma, çizme ve boyama gibi dataylı beceriler yavaş ilerlemektedir(Güneş 2002: 32).

Bu nedenle ders kitaplarında kullanılan malzemenin niteliği de ayrı bir önem kazanmaktadır.

Ergenlik dönemine geldiğimizde ise, çocukluk döneminde göreceli olarak yavaşlayan bedensel büyüme ve gelişme yeniden hızlanarak, bu dönemin sonunda yetişkinlikteki yapısına ulaşır. “Gençler bu dönemde ne ”yetişkin” ne de “çocuk” olarak kabul edildiklerinden bu döneme uyum sağlamaları zorlaşır”(Erden, Akman 1998: 41).

1.2.7.2. Bilişsel Gelişim

Bilişsel gelişmeyi açıklamak için yapılan ilk araştırmalarda “zekâ düzeyi” ile “düşünme hızı” arasında bir ilişki olduğu düşünülüyordu. Örnekleyecek olursak birinci sınıftaki bir öğrenci, beşinci sınıftaki bir öğrenciye oranla daha yavaş düşündüğünden dolayı daha az şey öğrenebildiği kanısı yaygındı. 1930'lara gelindiğinde ise bilişsel gelişim düzeylerinden söz edilmeye başlandı. **Gesell**, birbirinden farklı nitelikleri olan dönemler içinde bilişsel gelişimin ortaya çıktığını ve bir dönemin gelişim ödevlerinin yerine getirilmeden başka bir gelişim dönemine geçilemeyeceğini savunuyordu(Erden, Akman 1998: 51).

Bilişsel gelişim üzerine, görüşleri hala güncelliğini koruyan bir diğer bilim adamı da İsviçreli bilim adamı **Jean Piaget**'tir. Piaget gelişim dönemleri arasındaki geçişin çok daha karmaşık bir şekilde gerçekleştiğini öne süren fikirleriyle adından söz ettirmiştir.

Piaget bilişsel gelişimin dört aşamada gerçekleştiğini ileri sürüyordu. Her çocuk, farklı kültürel ortamlar ve farklı yaşama biçimlerine rağmen, bu dört aşamadan muhakkak geçiyordu. Şimdi bu aşamalara kısaca değinelim:

1. **Duyusal Motor Dönem:** Doğumdan iki yaşa kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde bebek, hiçbir iletişim yolu kullanmadan, çevreden gelen uyarılara yalnızca refleksler ve basit hareketlerle karşılık vermektedir. Bu gelişim basamağının sonunda, basit olmak kaydıyla zihinsel

işlemleri gerçekleştirmeye başlar ve bir sonraki bilişsel gelişim basamağına geçer.

2. **İşlem Öncesi Dönem:** Bu bilişsel gelişim basamağı ise 2 yaşından 7 yaşına kadar geçen 5 yıllık dönemi kapsar. Bu aşamada çocuk çevresini algılamaya ve sözcükler ya da mimiklerle bu çevreyi kavramaya başladığını ifade eder. Bu dönemin en büyük özelliği ise çocuğun ben-merkezci bir anlayışa sahip olmasıdır. Dönemin sonuna doğru ben-merkezci tavır yerini mantıklı düşünmeye bırakır. Bu dönemin en büyük özelliğinden birisi de bu dönem çocuklarında hayal gücünün çok geniş olmasıdır.
3. **Somut İşlemler Dönemi:** 7-12 yaş arasını kapsayan bu dönemde çocuklar ilkel mantık kullanmaya başlarlar. Akıl yürütmeye başlayan çocuk sıralama, karşılaştırma ve sınıflandırma gibi işlemleri yapmaya başlar. Nesnelere niteliklerine göre(büyük-küçük, renk, şekil) ayırt etme yetisi kazanırlar. Soyut düşünce kavramı gelişmediğinden dolayı bazı kavramları anlamakta güçlük çekerler.
4. **Soyut İşlemler Dönemi:** Bilişsel gelişim basamaklarının sonuncusu olan bu dönem, 12 yaşından başlayarak, yetişkinlik yılları ile beraber devam eden süreci kapsamaktadır. Bu dönemin en büyük özelliği ise çocuğun eleştirel düşünme becerisi kazanmasıdır. Düşüncelerinin doğruluğu konusunda tekrar düşünme, irdeleme gibi özellikler kazanır. Duyulara yönelik olan sanatsal alanlarla da kendini göstermeye başlayan çocukta bu dönemden sonra bilişsel anlamda kayda değer bir gelişme yaşanmaz(Güneş 2002, 32-34).

1.2.7.3. 12-15 Yaş Çocuklarının Gelişim Özellikleri

Bilişsel gelişim düzeylerini açıklayan Piaget 12-15 yaş grubu çocuklarını soyut işlemler dönemi olarak ele almaktadır. Piaget bu dönem çocuklarının, soyut problemler üzerinde fikir yürütmeye başladıklarını, bilimsel düşünmeye başladıklarını ve belki de çok daha önemlisi sosyal ve kişisel konulara ilginin arttığını belirlemiştir.

“7-15 yaş arası ilköğretim çağı, eğitim aşamalarına mayalık eden, çocuğun eğitim olgusu ile çok yönlü olarak kavrandığı ya da kavranması gereken, onun güne ve geleceğe yönelik ilgi ve ihtiyaçlarının ussal, imgesel, görsel, algısal ve ruhsal oluşumlarının biçimlendiği bir dönemdir.”(Pekmezci 1996: 147)

Bu yaşlar çocukluktan ergenliğe geçişin getirdiği hızlı, fiziksel ve duygusal değişimlerin gerçekleştiği bir dönemdir. Fakat bu büyüme düzensiz bir sıra izler. Hızlı büyüme veya diğer yaşlılarından geri kalma söz konusu olacağından çocukta duygusal üzüntülere neden olabilir. Fiziksel gelişimdeki bu düzensizliğe karşın zihinsel gelişim hızlanır. Soyut ve mantıklı düşünme yeteneğinde gelişmeler görülür(Fidan, Erden 1998:133).

“Çocuklarda güzel sanatlara ilgi de bu dönemde başlar. Estetik zevk ve beğeni düzeyinin gelişmesi de bunda belirleyici olmaktadır. 12-16 yaş grubu çocukları

gözlerine ve kulaklarına hitap eden şeyleri öğrenmişlerdir”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 94).Bu gelişimin olumlu yönde olmasını sağlayabileceği düşünülen faktörlerde, öğretmen faktörü başta olmak üzere nitelikli ders araç-gereçleridir. Estetik gelişimde ders kitaplarının ne denli önemli bir yeri olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu estetik gelişimin de ders kitaplarındaki teorik bilgiler ile değil, içeriğinde kullanılan görsel elemanlar ile olabileceği çok açıktır. Bu anlamda kitaplarda, ülkemizden ve tüm dünyadan ünlü sanatçılara ait eserlere yer verilmesinin faydalı olması beklenebilir.

Hayal gücünün ve yaratıcılığın gelişimine paralel olarak, bu dönem çocuklarında okuma alışkanlıkları da değişir. “Yavuzer’ in araştırmasına göre, bu dönem çocukları sıklıkla savaş ve serüven kitaplarını tercih etmektedirler. Bu oran %35’tir. Bunu %23 oranı ile eğitici ve edebi kitaplar, %17 ile hikâye kitapları, %9’luk bir oranla bilgi ve kültür yayınları, %5 oranı ile de resimli aşk romanları izlemektedir”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 93). Değişen şartlara ve gelişmelere bağlı olarak, bilgisayar ve internet kullanımının büyük ölçülerde ve hızla artması ise çocuklarda kitap okuma alışkanlıklarının azalmasına neden olmuştur. Bu durumun önlenmesi, çocukların dikkatini çekebilecek, okumaktan zevk alacakları ders kitapları ile mümkün olacaktır.

1.3. İlköğretim Ders Kitaplarının Tasarım İlkeleri

1.3.1. İlköğretim Ders Kitaplarının Tasarım Özellikleri

Ders Kitaplarının en önemli öğelerinden biri tasarımıdır. Eğitim gibi hassas ve önemli bir alanda faydalanılan ders kitaplarında kullanılacak görsel öğelerin de bu önem çerçevesinde dikkatli ve özenle seçilmesi gerekmektedir. Bu öğelerin her birinin birbiriyle uyumu ve bütünlüğü başarılı bir tasarımın göstergesidir. “Özenle hazırlanan bir kapak ya da giriş sayfası, bir kitabı “iyi tasarlanmış” hale getiremez. Kitabın bütün sayfalarında aynı özenin gösterilmesi gerekir”(Becer 1996:135). Ders kitaplarının salt teorik bilgiler yükleme aracı olarak görülmesi yaklaşımı, eğitim-öğretim etkinliklerinin istenilen düzeye erişmesine engel olabilmektedir. Bu, üç dört resimle ya da fotoğrafla renklendirilmiş sayfalar, bir ders kitabını ilgi çekici hale getirecek anlamında algılanmamalıdır. Kullanılan her görsel öğe, verilmek istenen bilginin akılda

kalıcılığını ve algılanmasını kolaylaştıracağı gibi, çocuğun estetik gelişimi de dikkate alınarak, dikkat ve hassasiyetle hazırlanmalıdır.

Kitap tasarımı iyi bir kitabın oluşumunda yadsınamayacak kadar önem taşır. Birçok unsurun bir araya geldiği bu düzenlemelerde her parçanın görsel yönden çok iyi algılanması gerekir. Bu yönden ilköğretim ders kitaplarını gözden geçirdiğimizde, küçümsenmeyecek kadar büyük hatalar ortaya çıkmaktadır(İçmeli 1996:133).

Bu hatalar, kitapların görsel yönüne yeterince dikkat edilmediğinin, gerek hazırlanış aşamasında, gerekse de denetim aşamasında gerekli hassasiyetin gösterilmediğinin açık bir kanıtıdır.

Nitelikli okul kitaplarında amaçlanmış kuramsal bilgilerin yanında grafik tasarımın temel tasarım öğeleri de uygulanmalıdır. Ders kitaplarında kullanılan yazı, çizim, grafik, resim, fotoğraf, karikatür, vb. sunular, çocuğun beğeni ve seçme yetisini, güzel-çirkin, olumlu-olumsuz, sanatsal olan-olmayan karşıtlıklarını gösteren, görsel ve algısal eğitim öğesi olarak bilinçaltına yerleşmesine etki eden önemli öğelerdir. Bu öğelerin sanatsal niteliği, çocuklarda konulara, olaylara, oluşumlara, kısacası yaşama ve toplumsal ilişkilere çok yönlü bakış açısı ve en önemlisi bir duyarlık kazandıracaktır(Pekmezci 1996:147).

1.3.1.1. Resimleme, Fotoğraf ve Diğer Görseller

Ders kitaplarında resimlemeler ve diğer grafik unsurların kullanımı gün geçtikçe daha fazla egemen olmaya başlamıştır. Eskiden resimler metni destekleyen ve açıklayan bir işleve sahipken, günümüzde metinler resmi açıklar hale gelmiştir. “Ünlü göstergebilimcisi **Roland Barthes** bu konuda şöyle bir yorumda bulunmaktadır: “Önceleri imgeler metinleri görselleştirirlerdi, günümüzde ise metinler imgeleri belirli bir kültür, ahlak ve imgeleme yükleyip açıklayan unsurlara dönüşmüşlerdir.”(Becer 1996: 145). “Görsellerin öğrenmedeki etkisine çarpıcı bir örnek de Texas Üniversitesinde yapılan bir araştırmadır. Bu araştırmaya göre, zaman faktörü sabit tutulduğunda denekler okuduklarının %10’unu, gördüklerinin de % 30’unu hatırlamaktadırlar”(Erkan 1998: 66). Bu anlamda eğitimde görsel kullanımının, öğrenimi daha kalıcı bir hale getireceğinden söz etmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, görsel kullanımı bir ders kitabını yalnızca ilgi çekici ve öğrenciler tarafından benimsenir bir hale getirmekle kalmayacak, öğrenme sürecine de çok

önemli katkılar sağlayacaktır. Şu halde kitaplarda görsel kullanımının kaçınılmaz olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

Resimleme(İllüstrasyon), TDK sözlüğünde, resimlerle süsleme, kitap içindeki bir yazıyı açıklayan veya süsleyen resim olarak tanımlanmaktadır.

Metin SÖZEN' e göre "Belli bir temanın plastik veya pratik açıdan dile getirilişi" olarak tanımlanan illüstrasyon(resimleme), Bülent ERKMEN' e göre ise "Bir konunun, bir fikrin ya da olayın resmini yapma ya da fotoğrafını çekme yolu ile resimlenmesi" olarak tanımlanmaktadır. İllüstratörler derneğine göre, "Metinlerin ve fikirlerin tasvir edilmesi ve açıklanması amacı ile uygulanan en yaygın resimleme türüdür"(Çakır 2001: 36).

Bu bağlamda illüstrasyonlar belirli bir metinde anlatılan düşünce ya da durumu görselleştirme amacı taşırlar. Resim ya da fotoğraf sanatından farklı olarak, illüstrasyonlar, bilgilerin, verilerin görselleşmiş halidir. Dolayısı ile ders kitapları gibi bilgi kaynaklarının görselleştirilmesi için başvurulacak yöntemlerin başında geldiği söylenebilir.

Bir kitap tasarımının en belirgin parçası, illüstrasyonlarının düzenleniş biçimidir. İllüstrasyonun birincil işlevi, yazılı metinde sözü edilen bir olguyu görselleştirmesidir. Bir illüstrasyon öncelikle izleyicisini bilgilendirmelidir. Süslemeye dayalı özellikler ikinci derecede önemlidir.(Becer 1996:140).

Fakat bu tek başına başarılı bir illüstrasyonu tanımlamaya yetmez. Başarılı bir illüstrasyon, bilgi verme özelliğinin yanında görsel yönden de dikkat çekici, ve izleyicinin beğenisine hitap etmelidir.

"Ders kitaplarında görsel sanatların tüm çeşitliliğinden geniş ölçüde yararlanılmalıdır. Resim, fotoğraf, karikatür, minyatür, animasyon, grafik sanatlarının olanakları çocukların görsel dünyasını zenginleştirecek öğelerdir"(Pekmezci 1996:149). "Özellikle ilköğretim ders kitaplarında illüstrasyonlar, kitapların ilgi çekici olmasına ve okuma zevkinin uyanmasına, böylece de çocuğun kitaba yönelmesine neden olurlar(Tosunoğlu, Aslan 2001: 59)". "Çocuklar karşılaştıkları görsel imajlarda görsel kalite ve estetik değer buldukları takdirde, algılama daha da kolaylaşmaktadır.

Hatırlamanın iyiye götürülmesi ve aşama kaydetmesi, çocuğa mükemmel imajlar gösterildiği takdirde mümkün olmaktadır”(Kılıç, Atasoy 2001: 110).

“Resimlemeler, haritalar vb. görsel elemanların yerleşim düzeni, verilen bilginin kavranması bakımından etkisi, araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Başarılı resimlemeler öğrenmeyi çabuklaştırırken, kötü resimlemeler öğrenciyi kitaptan uzaklaştırmaktadır(Kaptan, Kaptan 2005:161)”. Ders kitaplarında kullanılan her türlü görsel eleman çocuğun estetik gelişimine etki edecektir. Bu bağlamda kullanılan bu görsellerin belirli ölçütlere uygunluğu araştırılmalı ve özenle seçilmelidir.

Ders kitabı, bilim adamı, eğitimci, çizer, grafik tasarımcı ve yayıncıdan oluşan organize bir çalışmanın ürünüdür. Eğitimcinin ortaya koyduğu metin, tasarımcının bakış açısıyla sese dönüşen tipografik biçimler bütünüdür. Dokusuyla, ritmiyle, koyuluk açıklığıyla, başlığıyla, resimle girdiği görsel ilişkiyle yüzey üzerinde bir etki yaratır. Çizerin metinden hissettikleri ile kendi dünyası arasında kuracağı biçimsel bağ, metnin özüyle bütünleşerek resmi oluşturur. Bu oluşumda plastik sanatların tüm kaygıları vardır. Ders kitabı resimlemede de diğer çocuk kitabı resimlemelerinde olduğu gibi, resim metnin görsel bir tekrarı olmamalıdır. Çizerin metne yönelik yorumunu içermelidir. Yorumda kişisel duyarlılık vardır. Resmin özgünlüğünü sağlayan bu görsel duyarlılık, çocuğa bilinenin dışına çıkma, kendi sesini bulma konusunda cesaret verir. Bu nedendir ki ders kitabı resimlerinin biçimsel dünyası, eğitim açısından metindeki öz kadar önemlidir(Kaya 1996:152).

Özenle hazırlanmış bir resimleme, çocuğun hayal gücünü harekete geçirecek, metinde verilen kuramsal bilgilerin üzerinde daha özgür düşünmesine, günlük hayatıyla karşılaştırmasına, dolayısıyla da daha etkili bir öğrenmenin oluşmasını sağlayacaktır.

Ders kitabına konulmak üzere seçilen resimler, nitelikli, konu ile ilgili, doğal, açık ve anlaşılır olmalıdır. Kullanılan resimlemelerin detaylı ya da yüzeysel olması kitabın hitap ettiği yaş grubunun özellikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Görsellerin ebadı da, çocuğun algısına zarar vermeyecek büyüklük ya da küçüklükte seçilmelidir. Ancak büyük kullanıldığında anlaşılabilir bir resimlemenin ya da fotoğrafın küçültülerek kullanımı hiçbir işe yaramayacaktır. Tam tersine böyle bir kullanım, öğrenmeyi olumsuz yönde etkileyebilecektir.

“Resimler, metinlerin resim dili ile yorumlanması olacaktır ve çocuğun seviyesinde olması gerekmektedir. Ressamında en az yazar kadar kültürlü ve çok iyi bir yorumcu olması gerekmektedir”(Erkmen 1996: 41). Bu konuda çocuk kitapları yazarı ve çizeri Fatih Erdoğan(1988: 28) şöyle bir örnek veriyor: “Yağmur Nasıl Yağar” kitabının sonunda Aslı yağmuru öğrenir ve evine dönerken “İşte yağmuru da öğrendim, kim bilir bilmediğim daha neler var” der. Tepesinde, onun göremediği şekilde resimlenmiş bir gökkuşağı vardır”. Burada çizer metne bağlı kalmış, ancak kendi yorumunu da resimlemeye katarak, çocuğu merak duygusuna yöneltmiş ve başka bilgilere dair ipuçları vererek hayal gücünü kullanmaya yöneltmiştir. Dolayısıyla kitap resimlemelerinde kaliteyi yükseltmek adına resimleme işinin uzman bir sanatçıya yaptırılması çok önemlidir. Konusunda uzman olmayan kişilere sipariş usulü ile hazırlatılan resimlemelerden ve tasarımlardan fayda beklemek anlamsızdır. Üniversitelerin güzel sanatlar bölümlerinde bu konuda yetişen pek çok gencin kitap resimleme alanında istihdam edilmesi ve kendilerini bu alanda yetiştirmelerine imkân verilmesi şüphesiz daha kaliteli ders kitaplarının ortaya çıkmasında önemli rol oynayacaktır.

Resimlemeler çocukta resim yapma hevesi doğuracak şekilde hazırlanmalıdır. Sanatçı, çocuğun yorum yapabilmesi ve resim üstünde düşünerek onu tanımlayabilmesi için ne kadar çok ipucu verirse, çocukta o denli biçimlendirme yeteneği harekete geçecektir. Algılama noktasına gelen her çocukta çizme yaratıcılığı başlar(Erkmen 1996: 44).

Ülkemizde yayınlanan ders kitaplarında görülen en büyük problemlerden birisi kitaplarda bütünlüğün sağlanamaması noktasında karşımıza çıkmaktadır. Kitaplarda bütünlüğün yakalanması adına çok fazla gayret sarf edilmemiştir. Sayfalar arasında ortak bir çizgi dili oluşturulamamış, farklı kaynaklardan alınan farklı görseller ile kitabın çizerlerinin özgün çizim dilleri birbirine girmiş, bu durumda da bütünlük yakalanamamıştır.

Kaliteli bir tasarım elbette beraberinde pahalı maliyetleri de getirecektir. Çok sayıda kopyanın basıldığı kitlesel üretimde başarı, maliyeti az, hızlı ve kaliteli kitapların üretilmesine bağlıdır. Yani iyi tasarlanmış fakat basımı ve üretimi pahalıya malolacak bir kitap bu anlamda başarılı sayılmayabilir. Tasarımcının tasarımını yaparken maliyetleri de düşünmesi ve tasarımına ona göre yön vermesi daha akılcı olacaktır.

Aynı şekilde sırf maliyet hesabı yapılarak kitabın ortaya çıkışına kadar geçen her safhada masraftan kısılarak hazırlanan bir kitabında başarılı olmayacağı çok açıktır. Masraftan kaçınılmayarak ortaya çıkarılan bir ders kitabı aynı oranda kaliteyi ve dayanıklılığı da beraberinde getirecektir. Dayanaklı bir kitap da tekrar tekrar kullanılabilir ve ikinci elden diğer bir öğrenciye ulaşabilir. Böylece öğrencinin masrafı azaltılabilir. Bu anlamda maliyet ve kalite dengesinin çok iyi kurulması gerekecektir.

Resimlemede üstünde önemle durulması gereken diğer bir konuda hazırlanan resimlemenin ilgili metinle anlam birliği ve bütünlüğüdür. “Metinde anlatılan konu resimde farklı yansıtılmışsa ya da resimde var olan önemli bir detay metinde atlanmışsa bu çocuğun o kitaba duyduğu güveni büyük ölçüde sarsar”(Erdoğan 1987: 39). “Çocuk resimle yazının bütünleşmesinden büyük haz alır, resim-yazı ilişkisinin kopuk olduğu durumlarda ise ilgisi dağılır; resmin görsel algıdaki önemli etkinliği, yeterli uyarıcılığını yapmaz”(Pekmezci 1996:149). “Resimleri sanatsal değer olarak sıfır olan fakat metinle tam uyumlu bir kitap, sanatsal değeri yüksek resimlerin bulunduğu fakat konuya metinden farklı yaklaşan bir kitaptan daha az zararlı olacaktır”(Erdoğan 1987: 39). Bu noktada resimlerin sanatsal değerinden söz edilmeden önce, ilgili metinle olan anlam bütünlüğünün öncelikli olduğunu söylenebilir.

Ders kitaplarında kullanılacak resimlemeler seçilirken kitabın hazırlandığı dönem ve hitap edeceği çocukların yaş gruplarına dikkat etmek, çocukların konuyu daha rahat ve çabuk öğrenmelerine yardımcı olacaktır. Seviyenin duysal gelişimine uygun olmayan her türlü görsel malzeme; okuma-anlama ile görme-anlama ilişkisine dayanan öğrenmeleri olumsuz etkileyecektir(Tosunoğlu, Aslan 2001: 60).

Unutulmamalıdır ki, seviyeye uygunluk resimlerin hitap ettiği çocukların yaşı azaldıkça resimlerde basitleşmeli anlamına gelmemelidir. Aksine hitap edilen yaş ortalaması düştükçe gösterilen hassasiyet de o kadar artmalıdır.

Resimlemede, konular seçilirken de bazı etkenlere dikkat edilmesi gerekmektedir. Hedef kitlenin ait olduğu kültür yapısı, sosyo-kültürel ortam, yaşam biçimi gibi etmenlerin önemle dikkate alınması gerekmektedir. Yani konular resimlenirken; coğrafi yapı, mimari, mekan seçimleri, insan tiplerini, kıyafetler vb., öğrencilerin ulusal kültür yapısından seçilmelidir(Kaptan, Kaptan 2005: 167).

Kendi toplumuna kendi gerçeklerini veremeyen kitaplar, kültür erozyonuna neden olacağı gibi fazla itibar da göremezler. Sıklıkla ders kitaplarında toplum ve çevre gerçeğine uymayan resimlemelerle karşılaşmak mümkündür. Bu resimlemelerin bir başka kültürden ve çevreden esinlenmiş olması bize o toplum ve çevre hakkında bilgi verebilir.(Erkan 1998:75).

Ancak bu resimlemeler, metinde verilmek istenilen ana fikirle(örn: Afrika kıtasını anlatan bir kitap resminde buranın kültürüne ait öğeler kullanılması)bağdaştığı ölçüde doğru sayılabilir. Bunun yanında tüm dünyaya ait olan evrensel değerler de göz ardı edilmemelidir.

Kitaplarda kullanılacak resimlemelerde ele alınması gereken bir başka konuda çocuğun psikolojisi ve doğal eğilimidir. Bu duruma doğal olarak merak demek uygun olur. Şöyle ki çocuğa verilen bir oyuncak bebek veya hareketli metal bir tren veya bir çizim dış görünüşleri ile onu pek ilgilendirmeyecektir. Aksine çocuğa nesnelerin görünmeyen yönleri çekici gelir. Bu nedenle kısa zamanda içyapısı keşfedilmek için oyuncaklar soyulur, kırılır ve oynanamaz hale gelir(Gökaydın 1996: 35).

Bu nedenle kitapta kullanılan resimlemenin çocuğun merakını tam anlamıyla tatmin etmesi gerekmektedir. Metni okuyan çocuğun, bilgilerini resimdekilerle eşleştirdiğinde kafasında soru işareti kalmaması daha sağlıklı bir öğrenme sağlayacaktır. Çizer Gökaydın (1996: 35) bu konuda şöyle bir örnek veriyor; “ Karınca ile Ağustos Böceği isimli çocuk kitabını resimlerken, birçok resimleyen aksine karınca yuvasının dış görünüşünü değil, karıncaların dolaştığı toprak içinde görünmeyen galerileri çizerek çocuğun merakına yanıt vermeye çalıştım.” Sanatçı burada belirli kalıpların dışına çıkmış, karınca yuvasınının toprağın altında kalan görünmeyen kısımları ile resmederek, çocuğun konuyu çok daha detaylı bir biçimde öğrenmesini sağlamıştır. Çizerin yaratıcı olması, aynı yaratıcılık duygusunun çocukta da gelişmesini sağlayacaktır.

Resimlemelerde güncellik de yine üstünde durulması gereken bir konudur. Güncellikten uzak, bugünü yansıtmayan çizimler çocuğun gündelik hayata adaptasyonunu yavaşlatabilir. Gördüğü resimlerden yetişkinlerden daha fazla etkilenebilen çocuk çevresine uyum sağlamada bazı güçlükler çekebilir. Günümüz dünyasında kullanılmayan materyallerin ve birtakım eşyaların resimlemenin içine girmesi öğrencinin dikkatini bu objeye yöneltecek ve dikkatinin dağılmasına neden

olacaktır. Çocuğun sahip olduğu güçlü hayal gücü, kafasında soru işaretleri oluşturabilecektir.

Ders kitaplarında kullanılan görsellerden bir diğeri de fotoğraftır. Fotoğraf gelişen teknolojiyle beraber ders kitaplarına da girmiş, daha az emek, daha az maliyet ve daha az zaman gibi avantajlarından ötürü ders kitaplarında kullanımı da gittikçe yaygınlaşmıştır. Ancak beraberinde bazı olumsuzlukları da getirmiştir. “Özellikle 1. ve 2. sınıf çocukları resimleme yerine fotoğraf gösterildiğinde hatırlama sıkıntılarını çekmişlerdir. Çocuklar fotoğrafta gördüklerinden çok daha düşsel bir dünyada yaşamaktadır ve fantezilerini geliştiren resimlemeler gördükçe, daha yaratıcı olurlar”(Kaptan, Kaptan 2005: 161). “Fotoğraf gerçeği olduğu gibi hiçbir değişiklik olmadan anlatan bir görsel olduğundan dolayı çocuğa hayal gücünü kullanması için fırsat tanımayacaktır. Fotoğraf görüntüsü göz algılamasından farklı olarak; yüzeysel abartılı aldatıcı bir dış dünya gerçekliliği elde eder” (Nixon 1975: 45). Fakat bu hiç fotoğraf kullanılmaması anlamına gelmemelidir, yeri geldiğinde kullanılacak fotoğraf kitabın görselliğini zenginleştirecektir. Bazı durumlarda fotoğraf kullanımı konunun daha iyi algılanmasını da sağlayacaktır.

Belge niteliği taşıyan görüntülerde fotoğraf kullanımı uygun olacaktır. Tarihi bir belge ya da tarihi bir eser, fotoğraf tekniği ile resimlemeye oranla çok daha olumlu sonuçlar doğuracaktır. “Fotoğraf kullanımı ölçülü bir dağılım çerçevesinde düşünülmelidir. Gelişigüzel kullanımından kaçınılmalıdır. Fotoğrafın bilinçli kullanımının yanında temiz ve net kullanımı da bir o kadar önemlidir”(Ediş 2000: 172). Yerinde kullanılmış fakat teknik açıdan yetersiz, kötü çekilmiş ve pozlanmış bir fotoğrafın öğrenmeye olumlu katkı yapacağını söylemek zordur.

Yaygın bir uygulamada, fotoğrafların dia kullanmak yerine tekrar tekrar kitaptan fotoğrafı çekilerek ya da sayısal ortamda taranarak kullanılmasıdır. Bu da ortaya çok kötü neticeler çıkartmaktadır. “Artık bu anlayışa son verilmeli, bu kitaplarda ünlü fotoğraf sanatçılarından yeni dialar kullanılmalıdır”(Erkmen 1996: 42).

Özellikle kitapların ilk sayfalarında yer alan Atatürk resimleri, Türk Bayrağı fotoğraflarında bu eğilime sıkça rastlanmaktadır. Kitapların ilk sayfalarındaki bu tür sorunları ortadan kaldıracak, özellikle yayınevlerine önemli kolaylıklar sağlayacak bir çözüm, Bu görsellerin, bilgisayarlarda kullanılabilen bir CD'ye kaydedilip, kitap basımı yapan yayınevlerine satılmasıdır(Pektaş 2001).

Ders kitaplarında kullanılan fotoğraflar, resimlemelerde de değindiğimiz gibi güncel fotoğraflar olmalıdır. Çoğu ders kitabında eski fotoğraflar kullanılmakta, bu da teknik anlamda ve öğrenciye etkisi bağlamında kötü sonuçlar doğurabilmektedir.

Black' in fotoğrafların etkisi ile ilgili yaptığı araştırmada basit çizgilerin fotoğraflara oranla çok daha kolay algılandığı tespit edilmiştir. **Dwyer'** in bir araştırmasında ise fotoğrafın basit ve ayrıntılı, gölgelendirilmiş çizimlere oranla daha az etkili bir öğrenme sağladığı belirlenmiştir(Tosunoğlu, Aslan 2001: 60).

Bu, ders kitaplarında fotoğraf kullanımının daha sınırlı tutulması gerektiği anlamına gelmektedir. Şüphesiz, fotoğraf kullanımının gerekli olduğu pek çok konu kitaplarda yer almaktadır. Ancak buralarda mümkün olduğunca resimleme kullanımı tercih edilmeli, fotoğraf kullanılacaksa da, bu fotoğrafların çok dikkatli seçilmesi ve teknik açıdan yeterli olması gerekmektedir.

Fen Bilgisi ders kitaplarında da durum aynıdır. Fen Bilgisi ders kitaplarında fotoğraf kullanımı diğer derslere oranla daha yaygındır. Fakat hatırlamayı engelleyici yönünden dolayı fotoğraf yerine resimleme kullanımı daha sağlıklı olacağı bilinmektedir.

Yapılan bir araştırma da resimlemelerin arasına fotoğrafların da koyulmasının, öğrencileri tereddütte bıraktığı ve çizilen resimlerin de fotoğraf olup olmadığı konusunda kararsızlığa düşülmesine sebep olduğunu belirlemektedir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğunun kitaplarda fotoğraf kullanılmamasını istediği de yine bu araştırmada ortaya konan bir sonuçtur(Gürol 2002: 119).

Etkili olabilecek, çocuğun çok boyutlu düşünme becerisini geliştirecek, görme duyusunun düşünme sürecine katkısını sağlayacak görsellerden bir diğeri de karikatürdür. "Sanatsal bir dille hazırlanan karikatürlerin, örtük anlamının tamamlanması için, çocuğun düşsel ve düşünsel bir katkı sürecine girmesi gerekecektir"(Sever 2003: 185). Bu anlamda ders kitabında kullanılan görseller

arasında karikatür önemli bir yere sahiptir. Ancak, ders kitaplarında karikatür kullanımının çok yaygın olmadığı görülmektedir. İncelediğimiz Fen Bilgisi ders kitaplarında da karikatürlere çok sınırlı sayıda yer verilmesi bunun bir göstergesidir.

1.3.1.2. Tipografi

“Tipografi; yazı karakterlerinin bazen iki veya üç boyutlu, bazen de sanal ortamdaki bir yüzeye, çeşitli tasarım ilkeleri doğrultusunda düzenlenmesidir”(Kaptan, Kaptan 2005:168). “Araştırmalara göre öğrenciler ders kitaplarındaki cümlelerin her birine aynı derecede yoğunlaşmamaktadır. Bu durumu önlemek amacıyla metinleri, cümleleri ve sözcükleri farklı biçimlerde yazarak öğrencilerin dikkatini çekmek gerekmektedir”(Güneş 2002:114). Bu sayede öğrenciler hem sıkılmadan yazının bütününe okuyabilecek ve dolayısıyla da metnin tümünü kavraması sağlanabilecektir. İşte bu noktada yazıların düzenlenmesi anlamına gelen tipografi de önem kazanmaktadır. Grafik sanatların bu önemli kolu, kendi içerisinde yüzyıllardır geliştirdiği iletişim özelliklerini de kullanarak ders kitaplarında öğrencilerin daha kolay anlayabileceği ve okuyabileceği metinlerin oluşturulmasında kullanılabilir. Bu bölümde tipografiyi bazı alt başlıklar halinde inceleyeceğiz.

1.3.1.2.1. Yazı Karakteri

Ders kitaplarında yazı karakterleri belirleme ve puntolar, okuma uzaklığı, yaş grubu ve yazı-fon ilişkisi gibi etmenler düşünülerek düzenlenmelidir. Kitabın içeriği ve öğrencilerin ne sıklıkla okuyacağı tasarıma yön verir. Fontların(yazı karakteri) kullanım amacına göre (metin, başlık, dipnot, resim altı metinler vb.), tırnaklı-tırnaksız karakter ve süslü karakterler okunurluğu dolaylı olarak etkilerler(Kaptan, Kaptan 2005:169).

“Seçilen yazı karakteri, boyutları ve satır arası boşlukları bir kitabın okunurluğunu ve estetik görünümünü büyük ölçüde etkiler”(Becer 1996:143). “Özellikle ilköğretim çağındaki çocuklar için hazırlanan ders kitaplarında birbirine çok yakın duran, uzun, çok ince, çok kalın vb. fontların kullanılmaması gerekir. Daha çok yuvarlak ve yumuşak hatlı yazı karakterlerinin kullanılması faydalı olacaktır. Mümkün olduğu kadar süslü ve eğik yazı karakterlerinden kaçınılmalıdır”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 67). Kullanılan yazı karakterlerini genel biçimsel özellikleri ile gruplandırarsak, bunlar serifli

antik yazılar ve serifsiz antik yazılar olabilir. Tipografi hakkındaki araştırmalar ve ders kitaplarındaki kullanımına ilişkin bilimsel yazılardan yola çıkararak ders kitaplarında bu karakterlerden en sade olanları ve moda değişikliklerinden etkilenmeyerek güncelliklerini sürekli koruyanların seçilmesinin daha faydalı olacağı söylenbilir. Bunlardan **Helvetika, Gillsans, Avantgarde, Platino, Futura** gibi karakterlerin görünüşleri sade ve okunuşları da diğer yazı karakterlerine göre oldukça kolaydır. Bunun yanında bu yazı karakterleri yüzyıllardır grafik sanatlar alanında da kullanımından vazgeçilmeyen yazı karakterleridir. Dolayısıyla ders kitaplarında kullanımları da uygun olacaktır.

“Burada yazı karakterlerinin kalınlığı da önemlidir. Çok ince yazı karakterleri (zellikle su bazlı baskılarda kağıtta ve kalıpta olması muhtemel şişmeler nedeniyle) ve kalın yazı karakterleri de okunurluğu azalttığından pek tercih edilmez”(Kaptan, Kaptan 2005:171). “Yine italik(eğik) ve Romen(dik), küçük ve büyük harf ayırımının da iyi yapılması gerekir. Yapılan araştırmalara göre küçük harflerle yazılmış sözcükler büyük harflerle yazılanlara oranla ve Romen harfleri de italik harflere göre daha okunaklıdır”(Güneş 2002: 130).

1.3.1.2.2. Punto (Harf büyüklüğü)

“Harflerin iriliği, ya da küçüklüğü okuma materyalini yeterli ya da yetersiz kılar. Okuma hızı punto büyüklüğü ile orantılıdır”(Erkmen 1996: 39). “ğrenci yaşı küçüldükçe punto büyüklüğü artmaktadır. Bu nedenle ders kitaplarında kullanılan harflerin büyüklüğü seçilirken kitabın hitap ettiği sınıfın yaş grubu da dikkate alınmalıdır”(Güneş 2002: 129).

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu da sınıflara göre harf büyüklüklerini şöyle belirlemiştir.

- İlkretim 1.sınıflar için hazırlanan kitaplarda 20–24 punto,
- İlkretim 2.sınıflar için hazırlanan kitaplarda 18 punto
- İlkretim 3.sınıflar için hazırlanan kitaplarda 14 punto
- İlkretim 4.sınıflar için hazırlanan kitaplarda 12 punto

- İlköğretim 5.sınıflar için hazırlanan kitaplarda 11 punto
- Daha ileri sınıflarda ise 10 punto(Tosunoğlu, Arslan 2001: 68).

Buna karşın Minnesota Üniversitesi'nde bu konuda yapılan bir araştırma, Talim ve Terbiye Kurulu'nun sınıflara göre belirlediği harf büyüklüklerinden az da olsa farklı bulgulara ulaşmıştır. Bu araştırmaya göre:

- İlköğretim 1.sınıflar için hazırlanan kitaplarda 18–14 punto,
- İlköğretim 2.sınıflar için hazırlanan kitaplarda 16–14 punto
- İlköğretim 3.sınıflar için hazırlanan kitaplarda 16–14 punto
- İlköğretim 4.sınıflar için hazırlanan kitaplarda 12 punto
- İlköğretim 5.sınıflar için hazırlanan kitaplarda 12–10 punto(Güneş 2002:129)

1.3.1.2.3. Satır Aralığı

Tıpkı harf büyüklüğü gibi satır araları da yazının tanınmasında ve algılanmasında etkilidir. Sözcükler arasında hiçbir aralık bulunmaması yazının okunurluğunu oldukça azaltacaktır. Teorik olarak sözcükler arasındaki boşluk bir harf boşluğu ile sağlanır.

1.3.1.2.4. Renk

“Ders kitap tasarımlarının tipografisinde, gereğinden fazla ve bilinçsiz renk kullanımı karmaşık bir görsel yapı oluşturmaktadır. Rengin, çocuk psikolojisi üzerindeki etkileri ve içerdiği anlamlar, kitap tasarımında pek düşünülmemektedir. Soğuk renkler uzaklık ve derinlik etkisi yaratır. Sıcak renkler izleyeni neşelendirir, dikkat çekicidir”.(Kaptan, Kaptan 2005: 178). “Bunun dışında tipografide kullanılan renk baskının yapıldığı zeminin rengiyle de uyum sağlamalı ve okunurluğu kolaylaştırmalıdır. Beyaz üzerine siyah en tutulan zıtlamalardır. Fakat mat gri üzerine de koyu kahverenginin daha rahat görüntü verdiği yapılan araştırmalarla saptanmıştır”(Erkmen 1996: 39). Burada belirtmek gerekir ki, günümüz ders kitaplarında genellikle mat beyaz üzerine koyu siyah baskı kullanılmaktadır. Bunun en önemli sebebi ise, maliyetin azaltılma çabasıdır. Mat gri üzerine kahverengi bir baskı maliyeti fazlasıyla artıracaktır. Ancak maliyeti azaltmak adına okunması daha güç kitaplar ortaya çıkarılmasını anlayabilmek mümkün değildir.

1.3.1.3. Sayfa Düzenlemesi ve Kapak Düzeni

“Araştırmalara göre öğrenciler bir ders kitabındaki metinlerin her cümlesini aynı önem ve dikkatle okumamakta; buna bağlı olarak da metinlerin her cümlesini aynı düzeyde anlamamaktadırlar. Bu durumu önlemek amacıyla metinleri cümleleri ve sözcükleri farklı biçimde yazarak öğrencilerin dikkatini çekmek gerekmektedir”(Güneş 2002: 114). Bu sayede sayfalar monoton bir düzenlemeden kurtulacak ve öğrencilerin dikkatleri sürekli açık tutulacaktır.

Bir kitabın başından sonuna kadar, kendine özgü bir üslupla beraber estetik bir uyum yaratılmalıdır. “Her sayfa ayrı tasarlanarak bir karmaşa yaratılmamalı, birbirinin aynısı veya çok benzeri sayfa düzenleri ile de tekdüzelik oluşturulmamalıdır”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 57). Bu dengeyi kurabilmek de büyük ölçüde grafik tasarımcıya düşmektedir.

Tasarımcı sayfa düzenini yaparken öncelikler sırası saptar. Duyusal her algılamada bir öncelik sırası vardır. Beyin algılamada seçici davranır. Bütünü algılamak için bütünün içindeki parçaların niteliklerini, uyarım şiddeti arasında çözümlenmeye çalışır. Tasarımcı, bu olguyu bilen kişidir. Sayfa düzenindeki görsel uyaranları belirli bir derinlik içinde sunar. Asıl sorun, yazının ve resmin etkili, anlaşılır biçimde sunulmasıdır(Kaya 1996: 152).

Bu bağlamda bir kitabın tasarım sürecini BECER, şu evrelere ayırıyor;

- **Yayına Hazırlama:** Kitapta yer alacak metinde, yazarın ve okuyucunun yararına bazı küçük değişiklik ve düzenlemeler yapılır.
- **Görsel Planlama:** Basılacak imgelerin görsel yapısı hakkında belirleyici kararlar alınır.
- **Teknik Planlama:** Kitabın yapısı ve üretim yöntemleri saptanır.

Kitabın metne dayalı niteliği ve görsel kalitesi, büyük ölçüde teknik planlamaya bağlıdır. Bu evrelerden sadece birinde başarılı olmak, bir kitabı “iyi” yapmaya yetmez. Aynı şekilde, yukarıdaki evrelerden herhangi birinde başarısız olduğunda, kitabı iyi kılan özelliklerde kaybolur(Becer 1996: 135).

Becer, Sayfa boyutları ve yazı alanları arasındaki armonik orantıları da şu şekilde açıklıyor;

Bir kitabın boyutları, amaçları doğrultusunda belirlenir. Ama masa kadar büyük ya da pul kadar küçük bir kitap tasarlanmanın çok fazla geçerli nedeni de yoktur.

Kitap sayfaları, genişlik ve yükseklik açısından değişik orantılara sahip olabilir. Geometrik olarak tanımlanabilen irrasyonel orantılar arasında en bilineni Altın Oran' dır ve 1:1,618 oranısını temel alır. Armoni oluşturan diğer bir orantı ise 1:1,538 formülüne dayanır ve beşgenden türetilen dikdörtgenin kenar uzunluklarıyla eşdeğerdedir. Bunların dışında kalan bütün orantısal ilişkiler rastlantısal temellere dayanır.

İnsanların geometrik olarak tanımlanmış orantısal ilişkileri, rastlantısal olanlara göre daha ilginç ve estetik bulmaları, nedenini tam olarak bilemediğimiz, ama sürekli olarak tanıklık ettiğimiz psikolojik bir olgudur. Armonik olmayan orantılarla kusursuz tasarımlar yaratmak olanaksızdır. İster kitap, isterse başka bir basılı malzeme olsun; işlev ve estetiğe dayalı yapı, bütünüyle sayfa üzerindeki unsurlar arasında kurulan oransal ilişkilere bağlıdır. Bu ilişkilerin belirlenmesinde birçok farklı yöntem izlenebilir: 3:4 oranısını temel alan sayfa boyutları, masa üzerinde okunan eğitim amaçlı kitaplar için oldukça uygundur. Ama aynı orantı, bir cep kitabında iyi sonuç vermez; kitabı kullanışsız ve hantal kılar. Böyle bir durumda, 3:5 ya da 2:3 oranısı daha iyi bir seçenektir.

Küçük kitaplarda sayfa genişliğinin yüksekliğe göre daha dar, büyük kitaplarda ise daha geniş tutulması genel bir kuraldır. Çünkü küçük kitaplar genellikle elde tutulur ve taşınırlar. Büyük kitaplar ise masa üzerinde okunurlar.

20. yüzyıl başlarında, belirli bir dönem içinde egemen olan kitap tasarımı anlayışına göre yazı alanları sayfanın tam ortasına yerleştiriliyor; böylelikle yazı alanı ile sayfa kenarları arasında kalan marjlar daima eşit ölçülerde tutuluyordu. Ama bu eşitlik, karşılıklı duran iki sayfa arasındaki sözel ve görsel devamlılığı bütünüyle yok etmekteydi. Bu dört marj ölçüsü arasındaki sözel ve görsel devamlılığı bütünüyle yok etmekteydi. Bu dört marj ölçüsü arasındaki problematik ilişki, daha sonraları belirli bir orantı sistemi uygulanarak çözülebilmiştir. Örneğin, 2:3 oranısını temel alan sayfalarda en çok tercih edilen marj ölçüleri şöyledir: İç: 2, üst: 3, dış: 4, alt: 6. Marjların yazı alanına üstünlük sağlamamasına özen gösterilmelidir.

Bütün bu verilerden yola çıkarak, şöyle bir genelleme yapmak mümkündür: Kitap tasarımcısı belirli bir birimi esas almalı, bu birimi sayfa boyutlarının, yazı alanlarının ve marjların belirlenmesinde katsayı olarak kullanılmalıdır. Eşit ya da çok benzer ölçülere dayanmayan ve rastlantısal olmayan her orantısal ilişki, armonik bir görsel dokunun garantisidir(Becer 1996: 138).

Kapak da yine ders kitabının kimliğini oluşturan bir öğedir. “Okuyucu ders kitabını eline aldığı anda ilk defa onun kapağı ile yüz yüze gelir. Bu anlamda kapak kitabın aynası niteliğindedir. Şayet okuyucu kapağı ilginç, güzel ya da estetik gibi olumlu nitelerse, kitabın ilk motivasyonu gerçekleşmiş olacaktır”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 74).

Tıpkı ders kitabının bütününde olduğu gibi kapak hazırlanırken de, hitap edeceği yaş grubuna uygun görsellere ve tasarıma sahip olmalıdır. Bunun dışında ders kitabı kapağında bazı genel bilgilerin yer alması da zorunlu kılınmıştır. Buna göre;

Ön Kapakta;

- Kitabın adı
- Kullanılacağı okulun türü veya sınıfı
- Yazarın veya çevirenin adı ya da amblemi
- Yayınevinin kısa adı ve amblemi

Sırtta;

Dört veya daha fazla formadan meydana gelen kitaplarda sırt bulunur. Sırtta da aşağıdaki bilgiler yer alır;

- Basıldığı yıl
- Kitabın adı (Sırtta uygun olarak yatay şekilde düzenlenmiş yazı ile)
- Kullanılacağı okulun türü veya sınıfı
- Yazarın veya çevirenin adı ya da amblemi
- Yayınevinin kısa adı ve amblemi

Arka kapakta;

- Basıldığı yıl
- Baskı adedi
- Kitapların standart işaret ve numarası (TS 10220)
- Basımevi veya firmanın adı, amblemi ve adresi
- Fiyatı (Sağ alt köşede)
- ISBN numarası (fiyatın altında yer alacak şekilde)

İç kapakta;

- Kitabın adı ve kullanılacağı okul veya sınıf türü
- Yazarın veya çevirenin adı ya da amblemi
- Basımevi veya firmanın adı, amblemi ve adresi
- Basıldığı yıl ve baskı adedi
- Kitabın uygun bulunduğu dair kurul kararı'nın tarih ve sayısı (Kılıç, Atasoy, 2001: 98–99).

1.3.2. İlköğretim Ders Kitaplarının Teknik Özellikleri

Ders Kitaplarında tasarım ilkelerine değindik. Tasarımın mükemmel olduğu, fakat ucuz malzeme kullanılarak basılan bir ders kitabında da başarıyı yakalamak

olanaksız olacaktır. Ders kitabının tasarımı kadar kullanılan malzemelerin niteliği de ders kitabının kalitesini belirleyecektir.

Ders kitaplarında boyut, malzeme ve imalat özellikleri bakımından birlik, beraberlik, kullanma ve kontrolde kolaylık sağlamak temel amaç olmalıdır. Bu hususa yardımcı olmak amacıyla Türk Standartları Enstitüsü tarafından TS 10220 Ders kitapları adlı Türk Standardı da hazırlanmıştır. Bu standart Milli Eğitim Bakanlığı'nca da mecburi uygulamaya konulmuştur. Bu standarda göre bundan böyle ders kitapları;

- Büyük Boy (A4)
- Normal Boy(A5)
- Orta Boy(B4) olmak zorundadır.

Öğrencilerin elinde standartlara ve belli kalite kriterlerine göre üretilmeyen 3. sınıf ders kitaplarının kısa zamanda kullanılmaz hale geldiği bir gerçektir. Bu süre yaş grubu küçüldükçe daha da azalmaktadır. İçerikteki olumsuzlukların yanına birde üretimden kaynaklanan standart dışı uygulamalar eklendiğinde ders kitaplarının içinden çıkılmaz bir kargaşaya dönüşmesi işten bile değildir(Kahraman 1996: 29).

Kalitesiz kâğıt ve cilt tipi kullanılarak hazırlanan ders kitaplarının sayfaları çok rahat kopacak ve yıpranacaktır. “Bu bakımdan öğrencinin eline almaya bile çekineceği ders kitabını sevmesini beklenmemelidir. Kitabı karıştırmaktan çekinecek, ekonomik durumu iyi olmayan bir çocuk ise açmaya bile yanaşamayacaktır. Böyle bir durumda çocuktan okumayı sevmesi de beklenemeyecektir”(Sayın 1996: 163). Çocuğu okumaktan bile soğutabilecek olan kalitesiz malzeme kullanımı, M.E. B. ve yayınevleri tarafından en az içerik kadar üstünde hassasiyetle durulması gereken bir husustur.

1.3.2.1.Cilt

Bir ders kitabının cilt tipi ders kitabının kullanılabilir olmasıyla yakından ilgilidir ve bu bakımdan çok önemlidir. Ders kitabı cilt tipi yönüyle kolayca açılmalı ve açılan sayfa yerinde kalmalıdır. Kalitesiz bir cilt tipi kullanılan ders kitabında açılan sayfa hemen kapanmakta ve sayfanın tekrar aranmasına neden olmaktadır. Bu da şüphesiz zaman kaybına ve dikkatin dağılmasına neden olabilmektedir. Kalitesiz bir cilt tipinde karşılaşılan bir diğer sorun da sayfanın tamamının rahat görünmemesidir. Oysa kolay açılan ve kaliteli bir cilt kullanılarak tüm bu sorunların önüne geçilebilmektedir(Güneş 2002: 108).

“Milli Eğitim Bakanlığı, “iplik dikişli” ciltlerin ders kitaplarının niteliğini artıracığını belirtmektedir. Ancak hem kendi ürettiği hem de piyasada üretilen ders kitaplarında bu tip ciltlere pek rastlanmamaktadır”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 75). Genellikle kullanılan cilt tipinin yapıştırma cilt tipi olduğu görülmektedir. Bu cilt tipi ucuz maliyetinden dolayı tercih edilmektedir. Ancak iplik dikişli cilt tipine oranla çok daha az dayanıklıdır. Burada da maliyeti azaltma çabası uğruna nitelikli kitap oluşturma işi arka plana itilmiştir.

Genellikle kullanılan cilt tipleri şunlardır;

1-Spiral Cilt: Tel yardımıyla yapılan ciltleme tekniğidir. Bu cilt tipinde sayfa çevirmek ve aranan sayfaları bulmak kolay olmaktadır. Spiral cilt tekniği ile yapılmış ders kitaplarının sıra üzerinde durması ve açılması oldukça kolay olmaktadır. Fakat bu cilt tipinin olumsuz yanı taşınmasında ve kullanılmasında zaman zaman spiral sisteminin bozulabilmesi ve öğrencilerin el ve çantalarının yırtılmasına neden olabilmektedir.

2-Karton Cilt: Bu cilt tipi oldukça düşük maliyetli ve pratik bir üretim tekniği ile üretilmektedir. Bunlar olumlu özellikler gibi dursa da kullanılan malzemelerin(yapıştırıcı, karton vs.) kaliteli olmaması durumunda dağılmaya çok elverişlidir. Spiral cilde göre de kullanımı daha zordur.

3-Bez Cilt: Oldukça eski bir cilt tipidir. Bez ve dikiş kullanılarak yapılır. Çok uzun ömürlüdür ve yıllarca kullanılabilir. Kapağına baskı uygulanması da oldukça zordur. Diğer cilt tiplerine göre de oldukça maliyetli bir cilt tipi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde ders kitabı ciltlemede “Amerikan cilt” denilen sistem uygulanmaktadır. Özel bir makine tarafından yapılan bu ciltlemede bir araya getirilen formlar, önce sırttan tıraşlanmakta kitap sırtı tutkalı emecek bir işleme tabi tutulmakta, özel hazırlanmış sentetik tutkallarla yapıştırılmakta ve son olarak kapak monte edilmektedir. Bütün bu işlemler de el değmeden, makinelerle yapılmaktadır (Tosunoğlu, Aslan 2001: 75).

“Cilt kapaklarında ise kalın Bristol kartonu kullanılmakta(250–300 gr) üzerine lak veya selefona kaplanarak da kitabın daha dayanıklı olması sağlanmaktadır”(Erkmen 1996: 41).

1.3.2.2. Baskı Tekniği ve Kalitesi

Bugün ders kitaplarının çoğu ofset baskı tekniği ile basılmaktadır. “Ofset baskı tekniği ile daha süratli baskı yapılabilmekte ve diğer baskı tekniklerine göre daha ucuza mal olmaktadır. Ofset baskı iyi, orta, kötü kaliteli kâğıtlarda daha iyi sonuç vermektedir. Resimlemelerin kalitesi de yine ofset baskı tekniği ile yükseltilebilecektir”(Erkmen 1996: 45). Bilgisayar teknolojisinin de baskı işine girmesiyle kitaplarda kullanılan baskı tekniklerinde ve sonuçlarında gözle görülen gelişmeler olmuştur. Baskı hemen her aşamada kontrol edilebilmekte, sonuca en yakın görüntüler baskıdan önce görülebilmekte, hatalar düzeltilenmektedir. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, kitapların çoğunda baskı hataları, poza kaymaları sıklıkla görülmektedir.

“Ofset baskı tekniğinin bütün bu avantajlarına rağmen bazı basımevlerinin ve Milli Eğitim Bakanlığının çok resimli ve dört renk gerektirmeyen kitap basımlarında tipo baskıyı da kullandıkları görülmektedir. Film, renk süzümü gibi birçok uygulamayı gerektiren bu baskı türünde kaliteli bir çıktı elde edebilmek çok zordur”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 76). Dolayısıyla ders kitaplarında en iyi sonucu elde edebilmek için ofset baskı tekniğinin tercih edilmesi daha faydalı olacaktır.

1.3.2.3. Kağıt Seçimi

Kitabın teknik kalitesinin üstünlüğü kullanılan kâğıdın niteliğine bağlıdır. Dolayısıyla kitabın maliyeti de bu kâğıdın maliyetiyle yakından ilgilidir. Bugün ders kitaplarının çoğunda 3. hamur kâğıt kullanılmaktadır. Bu cins kâğıt içinde en çok odun lifi barındıran, gazete kâğıdı diye de bilinen, baskıya en elverişsiz kâğıt türlerinden biridir. Yüzü pürüzlü olduğu için ancak ofset baskı tekniğinde olumlu sonuç alınabilmektedir. Buna karşılık çabuk yırtılması, yıpranması, sararması, kirlenmesi ve baskı açısından diğer kâğıt tiplerine göre daha kötü sonuç vermesi gibi olumsuz özellikleri de vardır(Erkmen 1996: 44).

“Bu tip bir kâğıda yapılacak baskı da kaymalar oluşabilecek ve inceliğinden dolayı baskının iki yüzündeki resim ve yazılar netliğini kaybederek çirkinleşecek ve bu da güzel görünmesine engel teşkil edecektir”(Tosunoğlu, Aslan 2001: 75). “Kitapların kalitesini artırmak için yapılacak ilk iş 3. hamur kâğıttan vazgeçip yerine tüm ders kitapları için tespit edilecek, baskı tekniğine uygun bir kâğıdı fabrikasyona almaktır. Ders kitapları için özel bir hamur hazırlanmalıdır. Maliyette oluşacak artışı da devlet

karşılmalı ve öğrencilere yansıtılmamalıdır”(Erkmen 1996: 44). Kâğıdın ışığı emecek ve yansıtmayacak türde olması okuma işlemini kolaylaştıracaktır. Bu yüzden de şayet çok kaliteli kâğıt kullanılmıyorsa en iyi seçim mat, beyaz kâğıt olacaktır.

Kâğıt seçiminde üstünde durulacak bir önemli nokta da kötü kâğıt kullanımının çevreye vereceği zarardır. Kötü bir kâğıtla hazırlanan ders kitabı kısa zamanda kullanılmaz hale gelecek ve bu da kitabın tekrar kullanılabilmesini imkânsız hale getirecektir. Bu da yeni ağaçların kesilmesine ve ülke ekonomisinin zarara uğramasına neden olacaktır. Çocuklarımızı çevre bilinci çerçevesinde yetiştirmeye çalışırken bu durumu izah etmek de kuşkusuz zor olacaktır.

1.4. Tanımlar

Estetik: “Yunanca da “duygu” anlamına gelen Aistanesthai (duyarlı algılama) sözcüğünden alınan “estetik” terimi “güzellik bilimi” anlamına gelmek üzere kullanılmıştır”(Altar 1996: 14).

Ders Kitabı: “Bir derste, bilgilerin öğrenciye aktarımı sürecinde öğrencinin yaş ve bilgi seviyesine uygun, öğretim programları esas alınarak hazırlanmış basılı eğitim aracı”(Tosunoğlu, Aslan 2001:7).

Eğitim: “Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir”(Ertürk 1994: 12).

Yaratıcılık: “Eşanlımlı ve zıt anlamlı düşünerek, bilgileri düzenlemede akıcılık, problem çözümede esneklik ve iki durumda da meydana getirilen ürünlerdeki özgünlük”(Ülgen 1997: 48).

BÖLÜM II İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Türkiye’de yapılan literatür incelemesinde 6., 7. ve 8. sınıf Fen Bilgisi ders kitaplarında kullanılan görsel elemanlar üzerine yapılan herhangi bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Ders kitaplarında resimleme-metin ilişkisini inceleyen araştırmaların genellikle Türkçe ve Hayat Bilgisi alanlarında yoğunlaştığı görülmüştür. Ulaşılabilen bu araştırmalar aşağıda özetlenmiştir:

Kılıç (2003) yaptığı araştırmada ilköğretim Türkçe ders kitaplarında resimleme-içerik ilişkisini incelemiştir. Araştırmada ilköğretim Türkçe ders kitapları resimlemeleri incelenmiş, incelenen resimlemelerin ait oldukları metinlere alternatif resimlemeler önerilmiştir. Sanatta yeterlik raporu olarak sunulan bu çalışmada günümüzde okutulan Türkçe ders kitaplarının resimlemeleri, tasarımları ve sayfa düzenlerine bakıldığında pek çok hatayla karşılaşıldığı, sayfalar arasındaki bütünlüğün sağlanamadığı, tipografik uygulamaların hatalı olduğu, resimlemelerin beceriksizlikle resmedildiği, bütün bu olumsuzlukların da çocuğun derse olan ilgisini azalttığı görüşü vurgulanmıştır.

Ünal (2001) tarafından ders kitabı resimlerinin analizi yapılmıştır. Bu araştırmada ders kitabı resimlemelerinde, kültürel niteliklerin neler olduğu veya ne gibi kültürel bağların aranabileceği, bu bağların aranıp aranmayacağı konusunda yeterli araştırma yapılmadığı ortaya konulmuştur. Kültürel nitelikler konusu üzerine gidilmesinin zorunluluğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca ders kitapları tasarımlarında ideal yaklaşımın, ilgili ders alanının uzmanları, eğitim planlamacıları, grafik tasarımcılar, öğretmenler, öğrenciler ve kitabı basacak olan matbaa ile ortak bir uygulama yapılarak müzakereler sonucu kriterlerin ortaya konması olduğu vurgulanmıştır.

Erkan (1998) Tarafından yapılan bir araştırmada Hayat Bilgisi kitaplarında resimleme-metin ilişkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonunda elde edilen bulgular ağırlıklı olarak, kitaplarda tutarlılık görülemediği yönünde olmuştur. Aynı yayınevlerine ait ders kitaplarında kullanılan resimlemelerin sayı olarak da bir

bütünlük göstermediği, daha da önemlisi çocukların yaş seviyelerinin dikkate alınmadığı hususu da açıkça belirtilmiştir.

Gürol (2002) tarafından yapılan başka bir araştırmada, ilköğretim 1. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında bulunan resimlerin çocuğun eğitimine etkileri incelenmiştir. Anketlerde elde edilen bulgularda, ağırlıklı ortalama sonucuna göre, ilköğretim I. Sınıf Hayat Bilgisi dersinde okutulan kitaptaki resimlerin, çocuğun psikolojik ve sanatsal gelişim evre özelliklerine uygunluğunun yetersiz olduğu görülmüştür. Bunun dışında, kitap kapak tasarımının, kitabı sevdirmede yetersiz kaldığı, kitabın baskı kalitesinin de yine yetersiz olduğu ortaya konmuştur.

Çakır (2001) tarafından yapılan araştırmada, 6-12 yaş çocuklar için yapılmış illüstrasyonlar değerlendirilmiş ve yeni illüstrasyon önerileri sunulmuştur. Araştırmada yapılan anketler sonucunda, uygun olmayan biçimlerde hazırlanan kitapların çocuğun gelişimini olumsuz etkileyebileceği sonucuna varılmıştır. İyi tasarlanmış kitapların çocuğun hayal gücünü artırabileceği, onu somut biçimden soyut düşünmeye doğru götüreceği vurgulanmış, soyut kavramların resimlenmiş olarak algılanmasının bu kavramların kavranmasına yardımcı olabileceği belirtilmiştir.

Doyran (1997) tarafından yapılan araştırmada “İlköğretim birinci sınıf ders kitapları illüstrasyonlarının çocuğun eğitimine katkısı incelenmiştir. Araştırmada ders kitaplarının baskı teknikleri açısından, günümüz baskı tekniklerinin ilerlemesine paralel olarak giderek iyileşmesine karşın; tasarımlarının hala olumlu izlenimler bırakmadığı vurgulanmıştır.

Yavuz (1998) tarafından yapılan bir araştırmada ilköğretim 1. 2. ve 3. sınıf Türkçe ders kitaplarının biçimsel özellikleri incelenmiştir. Bu araştırmada da diğer araştırmalarla benzer bulgular elde edilmiş, ders kitaplarında kullanılan görsel elemanların özensizce seçildiği, tasarımın çocukların kitabı severek kullanmasını sağlayacak nitelikte olmadığı dile getirilmiştir.

Ediş (2000) tarafından yapılan başka bir araştırmada ilköğretim altıncı sınıf Türkçe kitaplarında resimleme-metin ilişkisi incelenmiştir. Başka ÷lkelerin ders kitaplarında kullanılan resimlemelerle ÷lkemiz ders kitaplarında kullanılan resimlemelerin de karşılaştırıldığı bu araştırmada ders kitaplarının görselleştirilmesi sorunundan yola çıkarak, altıncı sınıf Türkçe kitapları örneğiyle dikkat edilmesi gereken kuram ve bilgiler üzerinde durulmuştur. Araştırma sonunda ders kitaplarımızın büyük bir kısmının eğitimin ciddi sorumluluğunu taşıyabilecek düzeyde olmadığı, metin anlamında zengin bir içeriğe sahip olduğu gözlenen Türkçe ders kitaplarının resimlemelerinin nitelikten yoksun olduğu belirtilmiştir. Böyle bir durumun çocuğun derse olan ilgisini olumsuz yönde etkileyebileceği ve estetik k÷ltürünün gelişmesini engelleyeceğinin de altı çizilmiştir.

BÖLÜM 3 YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın problemi, alt problemleri, amacı, önemi, evreni, örnekleme, sınırlılıkları, verilerin toplanması ve analizi konularına yer verilmiştir.

3.1. Problem

Bu araştırmada ilköğretim ikinci basamak Fen Bilgisi ders kitaplarında kullanılan görsellerin ilgili oldukları metinlerle ilişkileri biçim ve içerik olarak; kapak, fotoğraf ve resimlemeler açısından yeterli ve yetersiz yönleri ile incelenmiştir.

3.2. Alt Problemler

Yukarıda belirtilen problemin incelenebilmesi için bu araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

- 1) İlköğretim 6. sınıf düzeyinde okutulan Fen Bilgisi ders kitaplarında yer alan görsel elemanlar kapak, fotoğraf ve resimlemeler açısından metinlerle ilişkili bulunmakta mıdır?
- 2) İlköğretim 7. sınıf düzeyinde okutulan Fen Bilgisi ders kitaplarında yer alan görsel elemanlar kapak, fotoğraf ve resimlemeler açısından metinlerle ilişkili bulunmakta mıdır?
- 3) İlköğretim 8. sınıf düzeyinde okutulan Fen Bilgisi ders kitaplarında yer alan görsel elemanlar kapak, fotoğraf ve resimlemeler açısından metinlerle ilişkili bulunmakta mıdır?

3.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada ilköğretim 6., 7. ve 8. sınıf Fen Bilgisi ders kitaplarında kullanılan görsel elemanların ilgili metinlerle ilişkisi incelenerek, kitap içerisindeki dağılımları ile metni tamamlayıcı ve destekleyici yönlerinin yeterli olup olmadığının araştırılması

amaçlanmıştır. Bunun yanında sözü edilen kitaplarda kullanılan görsellerin plastik problemleri de ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.4. Araştırmanın Önemi

İlköğretim çağı, çocukların bilgi ve estetik algılamada geçirdikleri sürecin en önemli çağıdır. Bu çağın en önemli eğitim-öğretim araçlarından birisi de kuşkusuz ders kitaplarıdır. Ders kitaplarını salt eğitim araç ve gereci olmaktan kurtarıp, onları sanatsal bir anlamla zenginleştirerek, çocukların genel davranışlarına ve zeka gelişimlerine katkıda bulunmak gereklidir. Bu nedenle de bu konuda yapılacak bir araştırmanın faydalı olması beklenmektedir.

Ders kitaplarında kullanılan görseller daha önce de incelenmiş, fakat bu ders kitaplarının ağırlıklı olarak Türkçe ve Hayat Bilgisi derslerine ait kitaplar olduğu görülmüştür. Bu anlamda da araştırmanın bu alandaki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

“Eğitimbilimciler, çocukların öğrenmelerinde en etkin öğrenme yolunun görsel yolla yapılan öğretim olduğunu belirtmektedirler. Ders kitaplarında görsel düzeni oluşturan en önemli öğelerden birisi de kullanılan resimlemelerdir.”(Kaptan, Kaptan 2005: 183). Günümüz eğitim sisteminde halen çok önemli bir yere sahip olan ders kitaplarından, ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıf Fen Bilgisi ders kitaplarında bulunan görsel elemanlar da bu anlamda önemlidir. Başta ders kitaplarının tasarım sürecinde görev alan çizerler, tasarımcılar, yayınevleri olmak üzere, eğitimcilere ve bu alanda araştırma yapmak isteyenlere ışık tutacağı düşünülen araştırma bu bakımdan önem kazanmaktadır.

3.5. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni ilköğretim 6. 7. ve 8. sınıflarda okutulmakta olan Fen Bilgisi ders kitaplarında tespit edilen 1202 görsel elemandan oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini oluşturulurken; 6. sınıf Fen Bilgisi ders kitaplarından 36 görsel eleman, 7. sınıf Fen Bilgisi ders kitaplarından 31 görsel eleman ve 8. sınıf Fen Bilgisi ders

kitaplarından 31 görsel eleman örnekleme alınmıştır. Böylece evrenin % 8,16'sına ulaşılmıştır.

3.6. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada problemin ve alt problemlerin incelenebilmesi amacıyla ilköğretim 6., 7. ve 8. sınıflarda okutulan üç tane Fen Bilgisi ders kitabı biçim ve içerik yönünden incelenmiş ve toplam 1202 görsel eleman bulunduğu saptanmıştır. Evreni oluşturan bu görsel elemanlardan 98 tanesi örnekleme alınmış ve bu görsel elemanlar biçim, içerik ve metinle ilişkileri açısından incelenmiştir. Görsel elemanlar incelenirken; öncelikle 6., 7. ve 8. sınıf Fen Bilgisi ders kitapları kapak, fotoğraf ve resimleme açısından sınıflandırılmıştır. Daha sonra bu görsellerin kullanım yoğunluğu saptanmış olup, görsellerin birbirleriyle olan bütünlükleri, metinle olan ilişkileri ve biçim özellikleri incelenmiştir.

3.7. Sınırlılıklar

Araştırma 6. 7. ve 8. sınıflarda okutulan ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Fen Bilgisi ders kitaplarında kullanılan görsel elemanlarla sınırlı tutulmuştur.

3.8. Sayıtlar

Bu araştırmada, örnekleme oluşturan 6. 7 ve 8. sınıf Fen Bilgisi ders kitaplarında incelenen 1202 görselden, tezde kullanılan 98 tanesinin örnekleme temsil ettiği kabul edilmiştir.

BÖLÜM 4 BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde; örnekleme yer alan 6., 7. ve 8. sınıf Fen Bilgisi ders kitaplarında kullanılan kapak, resimleme ve fotoğrafların biçim- içerik yönünden incelenmesi sonucunda elde edilen bulgulara ve ilgili tablolara yer verilmiştir.

4.1. Fen Bilgisi Ders Kitaplarının Biçim-İçerik Yönünden İncelenmesi

4.1.1. Fen Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan Görsellerin Sınıflara Göre Dağılımı

Tablo 1. Fen Bilgisi 6. 7. ve 8. Sınıf Ders Kitaplarında Kullanılan Görsellerin Sınıflara Göre Dağılımı

	6. sınıf		7. sınıf		8. sınıf	
	Toplam Görsel	İncelenen Görsel	Toplam Görsel	İncelenen Görsel	Toplam Görsel	İncelenen Görsel
Resimleme	128	30	129	20	123	23
Fotoğraf	286	6	308	11	221	8
Karikatür	6		1		0	
Genel Toplam	420	36	438	31	344	31

Fen Bilgisi 6, 7 ve 8. sınıf ders kitapları incelendiğinde, görsellerin türlere ve sınıflara göre dağılımı yukarıdaki gibidir. Altıncı sınıf Fen Bilgisi ders kitabında kullanılan toplam 420 görsel elemanın 128'inin resimleme, 286'sının fotoğraf, 6'sının karikatür olduğu görülmüştür. Altıncı sınıf ders kitabında yer alan bütün görsel elemanlar tek tek incelenmiş ancak bunlardan 37'si araştırmada kullanılmıştır. Yedinci sınıf Fen Bilgisi ders kitabında yer alan 438 görselin dağılımı ise 129 resimleme, 308 fotoğraf 1 karikatür şeklindedir. Araştırmada Fen Bilgisi 7. sınıf ders kitabındaki görsellerin yine hepsi incelenmiş ancak, çoğunluğu temsil ettiği düşünülen 31 tanesi kullanılmıştır. Sekizinci sınıf Fen Bilgisi ders kitabında ise 344 görsel kullanıldığı, bunun 123'ünün

resimleme, 221'inin fotoğraftan oluştuğu ve hiç karikatür kullanılmadığı tespit edilmiştir. Üç yüz kırk dört görselin tamamı incelenmiş fakat geneli temsil ettiği düşünülen 32 tanesi araştırmaya alınmıştır. Buna göre, fotoğraf ve resimleme kullanımının sayıca en çok olduğu kitap, 7. sınıf ders kitabıdır. Resimleme sayısının her üç sınıfta da birbirlerine çok yakın olduğu gözlenmektedir. Fotoğraf kullanımının en az görüldüğü kitap ise 8. sınıf ders kitabıdır. Bu tabloda dikkati çeken en önemli şey, her üç ders kitabında da, fotoğraf kullanımının resimleme kullanımının çok üstünde olduğudur. Fotoğraf kullanımı resimleme kullanımına oranla, 6. sınıfta yaklaşık iki buçuk kat, 7. sınıfta iki buçuk kat, 8. sınıfta ise yaklaşık iki kat fazladır. Bu durum literatür taraması sonucunda elde edilen verilerle çelişmektedir. Resimleme kullanımının çok daha fazla olması gerekirken bunun tam tersi olarak, fotoğrafın daha çok kullanıldığı açıkça görülmektedir.

Bir diğer önemli nokta da, karikatür kullanımının üç ders kitabında da yok denecek kadar az olmasıdır. Altıncı sınıf ders kitabında 6 adet karikatür yer alırken, bu sayı 7. sınıfta 1'e düşmüş, 8. sınıfta ise hiç karikatür kullanılmadığı görülmüştür. "Oysa karikatür, çocuğun çevresindeki çeşitli uyaranların, çizginin düşünce yüklü anlatım gücü ile çeşitlenmesini sağlayacaktır. Bu anlamda karikatürlerin çocuğun eğitim sürecinde yer alması çok önemlidir"(Sever 2003: 188). Eğitimde kullanılan görseller arasında çok önemli bir yere sahip olan karikatürlerin, araştırmamıza konu olan Fen Bilgisi ders kitaplarında kullanımının bu kadar az olması düşündürücü bir bulgudur.

YORUM

İlköğretim II. basamak Fen Bilgisi 6., 7. ve 8. sınıf ders kitaplarına bakıldığında, her üç kitabın baskı ve kağıt kalitesinin de yetersiz olduğu açıkça görülmektedir. Bu durumdan kaynaklanan poza kaymalarının, kırık hatların, öğrencilerin hem görsellerden çabuk sıkılmalarına, hem de gözlerinin yorulmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca kullanılan kağıdın kalitesiz olmasından dolayı baskılar sayfaların arkasından da görülebilmekte, dolayısıyla sayfayı algılamak zorlaşmaktadır. Bu durum, görselin izlenmesini zorlaştırdığı gibi öğrenciyi konudan uzaklaşmaya da itebilecektir.

Kitapların her üçünde de son derece nitelikli, profesyonelce hazırlanmış resimlemeler olduğu da görülmektedir. Ancak genel çizgi diline bakıldığında bu çizimlerin farklı kaynaklardan alındığı ihtimali yüksektir. Fotoğraflarda da durum aynıdır. Yabancı kaynaklardan ya da internetten alınan fotoğraflar metinle ilişkisi dikkate alınmadan yerleştirilmiştir. Öyle ki bazı fotoğraflarda görülen yabancı yazılar, farklı bir kültüre ait öğrencinin tanıyamayacağı objeler, silinmeden ve düzeltilmeden, kullanılmasında bir sakınca görülmeden sayfalara yerleştirilmiştir.

Resimlemelerin genelinde görülen bir diğer olumsuzluk ta kullanılan renklerde karşımıza çıkmaktadır. Ders kitaplarında kullanılması gereken canlı ve ana renkler yerine çamurlaşmış ve mat renklerin resimlemelere hakim olduğu görülebilmektedir. Bu durum baskı kalitesinin düşüklüğünden kaynaklanabileceği gibi, çizerin renk seçiminden de kaynaklanabilmektedir.

Kitaplarda kullanılan resimlemelerde ve genel tasarımda özgün bir üslubun, bir uyumun oluşturulamaması da karşımıza çıkan başka bir olumsuzluktur. Bu duruma, resimlemelerin farklı ellerden çıkması ve farklı kaynaklardan toplanması neden olabilmektedir.

Resimlemelerde görülen bazı karakter ve tiplerin, sevimli olmaktan çok, itici, katı, yüzeysel ve soğuk resmedildikleri görülmektedir. Bu durum öğrenciyi konudan uzaklaştırabilmekte dolayısıyla da konuyu kavramasını kolaylaştıracağı yerde zorlaştırabilmektedir.

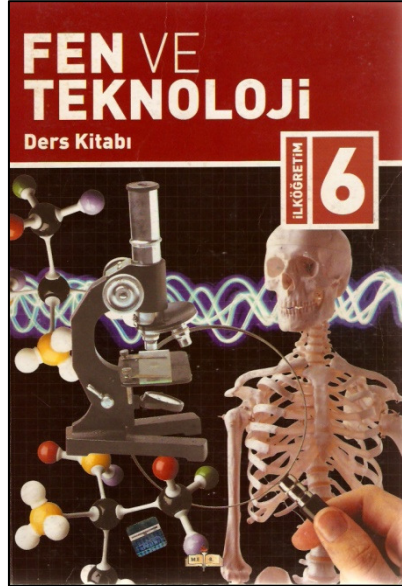
Kitapların her üçünde de öğrenciyi bilgilendirmek bir yana, yanlış yönlendirecek, hatta kötü örnek olabilecek görsellere de rastlanmıştır. Bu durum, seçilen ya da hazırlanan görsel elemanların herhangi bir denetimden geçmeden kitaba alındığını düşündürmektedir.

4.1.2. Altıncı Sınıf Fen Bilgisi Ders Kitaplarının Biçim-İçerik Yönünden İncelenmesi

M.E. B. Fen Bilgisi 6. sınıf ders kitabı, Devlet Kitapları adına, Evren Yayıncılık AŞ. tarafından 2006 yılında Ankara’ da basılmıştır. Görsel elemanların dağılımı bakımından; 128 resimleme, 286 fotoğraf ve 6 karikatür kullanılan kitapta toplam 420 görsel kullanıldığı görülmüştür.

4.1.2.1. Kapak

Resim 1'de İlköğretim 6. sınıf Fen Bilgisi ders kitabı için hazırlanan kapak görülmektedir. Kapağın üst kısmında kırmızı zemin üzerinde beyaz yazı ile dersin ismi, sağ üst köşede ise yine kırmızı zemin üzerinde “**İlköğretim 6**” ibaresi yer almaktadır. Yazı alanının içinde yer aldığı bu kırmızı alan kapağın dörtte birini kaplamaktadır. Bu alanın altında kalan kısımda ise karelere ayrılmış, siyah zemin üzerine çeşitli fotoğraflar yerleştirildiği görülmektedir. Alt orta kısımda ise Milli Eğitim

Resim 1

Bakanlığı amblemi kullanılmıştır. Kapakta kullanılan görsel malzemelerin tümü fotoğraftır. İnternet ortamından ya da muhtemelen farklı kaynaklardan toplanan ve orijinalliğinin bulunmadığı gözlenen fotoğraflar bir araya getirilerek bir kolaj çalışması yapıldığı görülmektedir. Yani fotoğraflar, bu kitap kapağı için özel olarak

çekilmemiştir. Fen Bilgisi denilince ilk akla gelen materyaller olan mikroskop, büyüteç ve molekül maketi fotoğrafları dağınık bir kompozisyon halinde sayfaya yerleştirildiği, bunun da tam bir anlam karmaşasına neden olduğu görülmektedir.

İlköğretim 6. sınıf çocuğu için fazlasıyla karmaşık olduğunu gözlemlediğimiz kapakta bir diğer yanlış da renk seçiminde karşımıza çıkmaktadır. Kapakta kullanılan siyah renkle mikroskopun siyah rengi birbirine girmiş ve objenin zaten bir çocuk için anlaşılması hiç de kolay olmayan formu zeminde kaybolmuştur. Ağırlıklı olarak kullanılan siyah renkle ve kompozisyonda yer alan iskelet resmi ile beraber kapak fen bilgisi ders kitabı kapağı olmaktan öte bir korku romanı kapağını andırmaktadır. Bu da kitabı çekici kılmaktan öte ürkütücü ve itici bir havaya sokmuştur. Bu kitabı okuyacak olan çocuğun bu kitabı her eline alışında bu kapakla karşılaşacağını düşünürsek, çocuğun bu kitaba çok olumlu yaklaşamayacağını söylememiz yanlış olmayacaktır.

Arkada kullanılan atom maketleri ise çocuğun kafasının iyice karışmasına yol açacaktır. Yetişkinlerin çoğunun bile bunların ne olduğunu anlamada zorlanacağını varsayarsak, çocuğun bu dersin amacının ne olduğu konusunda pek bir fikri olamayacağı açıktır.

Bütün bunların yerine 6. sınıf çocuğuna uygun, resimlemelerin ağırlıkta olduğu, çekici renklerle ve hareketli bir kompozisyonla desteklenmiş bir kapağın daha doğru olacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Anlam karmaşasına yol açan ve bir bilim dalına giriş için çok ağır sayılabilecek materyallerin yerine günlük hayattan bilime dair kesitlerin sunulduğu ve çocuğa fen bilimlerini en basit ve sempatik yoldan anlatabilecek hatta sevdirebilecek bir düzenlemenin kapakta kullanılması kuşkusuz kapağın amacına daha uygun olmasını sağlayabilirdi.

Sonuçta, çocuk kapağı ilginç, güzel ya da estetik gibi olumlu nitelerse kitabın ilk motivasyonu gerçekleşecektir. Ancak gerek tipografik öğelerin, gerekse leke ve kompozisyon değerlerinin bir araya getirilişine bakıldığında, kapağın düşünülerek

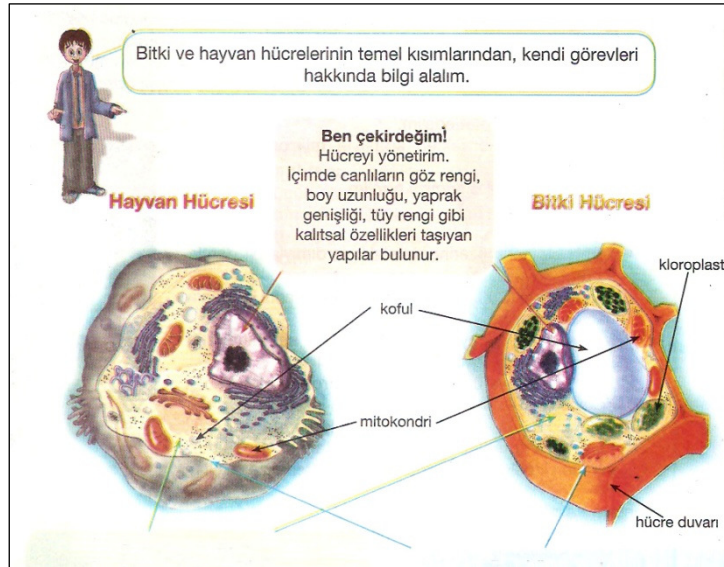
tasarlanmaktan çok, alalecele hazırlandığını kolaylıkla söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu kapağı ilginç, güzel ya da estetik gibi sıfatlarla nitelendirmek güçtür.

4.1.2.2. İç Görseller

Altıncı sınıf Fen Bilgisi ders kitabında yer alan iç görseller, resimlemeler, fotoğraflar ve diğer görseller olarak üç başlık altında incelenmiştir.

4.1.2.2.1. Resimlemeler

Altıncı sınıf ders kitabının 20. sayfasında yer alan 3 resimleme **resim 2**'de görülmektedir. Görseller, hayvan hücresi ve bitki hücresini betimlemektedir. Üst kısımda ise bir öğrenci tiplmesi görülmektedir. Bu üç görselde **“Canlılarda Üreme, Büyüme ve Gelişme”** ünitesi içerisinde yer almaktadır. Bu görsellerde dikkati ilk çeken, baskı

Resim 2

kalitesindeki düşüklük olmaktadır. Kâğıt seçiminde ucuza kaçmaktan kaynaklanan problemler baskı kalitesini de olumsuz etkilemekte, sayfanın arkasındaki baskılarla ön yüzündeki baskılar birbirine girmekte ve ortaya bu olumsuz sonuç çıkmaktadır. Bu

durum incelediğimiz bu ders kitabının tümünde görülmektedir. Renklerdeki çamurlaşma, baskının kaymış bir halde çıkması gözü rahatsız etmekte ve resimlerdeki detaylar tamamen ortadan kaybolmaktadır.

Bu görsel grubunun sol üst köşesinde yer alan öğrenci tiplemesi kitabın tamamında kullanılan bir tiplemedir. Bu tipleme kitapta farklı yerlerde farklı büyüklüklerde kullanılmış, kimi yerlerde ise büyüklüğü gözün seçemeyeceği ebatlara kadar düşürülmüştür. Küçüldükçe de renkler birbirine girmiş ve ortaya pek de hoş olmayan sonuçlar çıkmıştır. Tipleme dağınık saçları, oransız vücudu, üzerine bol gelen elbiseleri ve elbisesiyle uyumsuz spor ayakkabıları ile sevimli ve sempatik bir öğrenci tiplemesi olamamış gibi gözükmemektedir. Mert isimli bu tipleme yer aldığı sayfaların tümünde aynı vücut şekli ve mimikle resmedilmiştir. Çizer kolay olana kaçmış ve aynı resmi kopyalayarak sayfalarda monotonluğun bozulmasına izin vermemiştir. Oysaki tipleme en azından birkaç farklı hareket ve mimikle resmedilerek sayfalardaki hareketin desteklenmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Resimlemenin ışık-gölge değerleri açısından yetersizliği de rahatsız edicidir. Figürün iki bacağını ayırt etmek neredeyse imkânsızdır. Bütün bu olumsuzluklara baskı kalitesinin yetersizliğini de eklediğimizde ortaya bu kötü sonuç çıkmaktadır. Figür sevimli olmaktan ziyade, izleyen için adeta bir sıkıntı kaynağı olmaktadır.

Alt kısımda yer alan, sitoplazma ve hücre zarını anlatan modellerde mikroskopik fotoğraf yerine resimleme kullanılması nispeten olumludur. Fakat böylesine ayrıntılı bir çizimi bu ebatlar içine sıkıştırmak anlamsız olmaktadır. Çünkü bu ebatta detayları seçmek öğrenci için çok zor olacak ve resimlemeden çabuk sıkılmasına neden olabilecektir. “Renklerin abartılı sayılabilecek derecede çokça kullanılması da metne olan dikkatin dağılmasına sebep olabilecektir. Çünkü renk çokluğu ve uyumsuzluğu algıyı olumsuz yönde etkilemektedir”(Rıza 1997). Kaldı ki küçük ebatla kullanılan bir resimlemede bu kadar çok renk kullanımı görseli iyice karmaşıklaştırıp, anlaşılır olmaktan uzaklaştırmıştır.

Resim 3'te Hücre duvarı, Mitokondri, Koful ve Kloroplastı gösteren bir resimleme grubu vardır. Bu resimlemeler kitabın 21. sayfasında yer almaktadır. Hücre duvarını betimleyen resimleme, bir önceki sayfadaki resimlemenin aynısıdır. Küçüklüğü nedeni ile tam olarak algılanamayan bu resimleme iyice küçültülerek algılanması imkânsız bir hale getirilmiştir. Bir önceki sayfada bitki hücresi olarak verilen bu resim,

Resim 3

bu sayfada hücre duvarı başlığı altında verilmiş, yalnızca ilgili kısım belirsiz yeşil bir çerçeve içine alınarak, olası bir anlam kargaşasına yol açılmıştır. En azından bir önceki resimden sadece ilgili detay alınarak bu problemin çözülmesi beklenebilirdi.

Mitokondri resimlemesi ise başka bir yerden düşük çözünürlükte taranarak alınmış, küçük bir resmin imkânların elverdiğinden fazla büyütülmesi nedeniyle çözünürlük problemi yaşanmış ve resim kırık hatlarla çıkmıştır. Bu da gösterilen özenin ne derece yetersiz olduğunun bir göstergesidir.

Kofulu betimleyen resimleme son derece detaysız ve belirsiz bir şekilde resmedilmiştir. Resimleme bir su damlasını andırmaktadır. Hemen yanında yer alan iki küçük noktanın hayvan hücresi kofulu olduğu ancak metin okunduğunda anlaşılabilen bu da tahminle mümkün olmaktadır. Hayvan hücresi kofulunun aynı

resmin küçüğü olduğu gibi yanlış bir kanıya varılması işten bile değildir. Burada da hayvan kofulunun resimlemede işaret edilmesi beklenebilirdi.

Kloroplast resimlemesinde de yine çözünlük problemi yaşanmış ve resim belirsiz bir formda betimlenmiştir. Bu dört resimlemede de kullanılan renkler cansız, soğuk ve çamurlaşmıştır. Bu durum, baskı tekniğinden kaynaklandığı gibi çizerin seçtiği renklerden de kaynaklanabilmektedir. Yine bu dört resimlemenin ilgili metinlerinde karakterleştirme yoluna gidilmiş ve metinler sanki bu hücre parçalarının ağzından verilmeye çalışılmıştır. Fakat bunun anlaşılması güç olmaktadır. Çünkü böyle bir yöntemde kullanılması gereken konuşma balonları kullanılmamıştır. En önemlisi de böyle bir yöntemde bu parçaların karakterleştirilmesi de yapılmamış, daha doğrusu bir karikatürize yöntemine gidilmemiştir. Bu da çizerin kolayca kaçmasından kaynaklanmaktadır. Bu hücre parçaları sevimli bir şekilde karikatürize edilerek ve metinlerde konuşma balonları içinde verilerek daha etkili ve akılda kalıcı bir öğrenme sağlanabilirdi. Burada söylenecek bir diğer hususta resimlemelerin yanında yer alan metinlerin yerleştirilme şekilleridir. Metinler alt alta ortalananak düzensiz bir şekilde yerleştirilmiştir. Bu durum da metinlerin okunmasını zorlaştırmıştır.

Resim 4'te, Kitabın 24. sayfasında yer alan resimlemede, gagasında, kundakta bir bebek taşıyan leylek betimlenmiştir. Görsel, “**İnsanlarda Üreme, Büyüme ve Gelişme**” konusunun anlatımını desteklemek amacı ile kullanılmıştır. Bu resimleme çizgi dili açısından diğer resimlemelerden farklılık göstermektedir. Kitabın genelinde bu problem fazlasıyla görülmektedir. İyi bir ders kitabı, ortak bir çizgi dili ve üslup bütünlüğü ile oluşturulabilir. Fakat bu dikkate alınmamıştır.

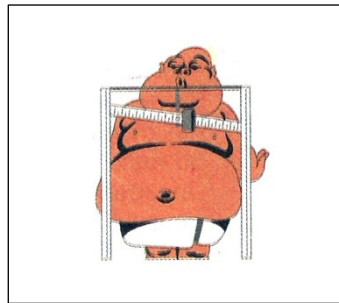

Resim 4

Leylek betimlemesi desen açısından hatalarla doludur. Özellikle leyleğin kanat yapısı gerçeği yansıtmamaktadır. Bir leyleğin bu şekilde kanat çırpması mümkün değildir. Kanatlar adeta bir kâğıt gibi ortadan kırılmış resmedilmiştir. Çizerler, bir figürü resimlerken, abartılı bir anlatım yoluna kaçabilirler. Bu figürün daha ilgi çekici, sevimli, ya da hayranlık uyandırması adına olabilir. Fakat bu yapılırken, figürün yanlış bilgilendirici olmaması beklenir. Söz gelimi bir fil figürü, karikatürize edilse bile hiçbir zaman hortumsuz ifade edilmez. Bu hem onu kendi gerçekliğinden koparacak hem de çocuğun fili yanlış tanımasına sebep olacaktır. Böyle bir ders kitabında da bu durum pek çok olumsuz sonuca neden olabilecektir. Dolayısıyla bu leylek figürünün metni tam olarak desteklemediği gibi çocuğu yanlış bilgilendirme ihtimalinin de bulunduğu açıktır.

Daha önce çocuğun, önce resme daha sonra metine yoğunlaştığından bahsetmiştik. Akılda kalıcılık açısından da resmin metne oranla daha baskın olduğundan söz ettik. Böyle bir resimlemeye bakan çocuğun aklında metinden daha çok kullanılan görselin kalacağı bir gerçektir. Bilimden söz eden bir ders kitabında “İnsanlarda Üreme” konusu anlatılırken böyle bir resimleme kullanılması düşündürücüdür. Çocuklara, anne babalarının üreme konusunu anlatmakta kullandığı bir hurafe olan bu olayın, Fen Bilgisi ders kitabında üremeyi anlatmakta kullanılmasının olumsuzluklara yol açabileceği açıktır.

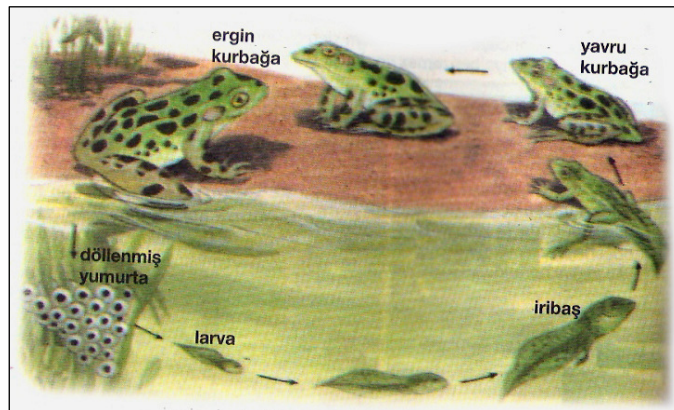
Resim 5'te, “**Üreme**” ünitesinin sonunda yer alan “**Etkinlik**” bölümü için kullanılan bir resimleme görülmektedir. Resimlemede tartılmakta olan şişman bir adam betimlenmiştir. Bu resimlemenin de üslup bakımından diğer görsellerden farklı olduğu

Resim 5

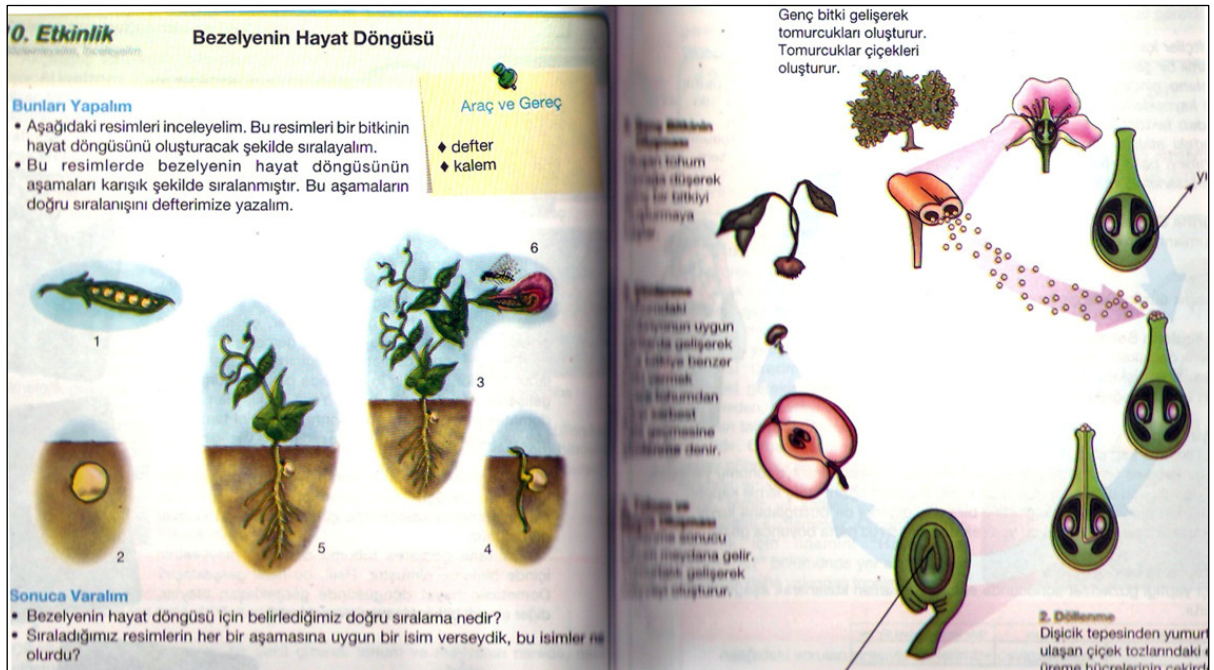
ilk bakışta anlaşılmaktadır. Bu resimlemenin başka bir kaynaktan kopyalanarak buraya konulduğu açıktır. Resimleme, ırksal özellikler içermektedir. Çekik gözleri ve yüz şekli itibari ile figür, Asya ırkı özellikleri taşımaktadır. Resimde kullanılan figürün vücudunu seçebilmek bir hayli zordur. Vücudunun altında kalan yapının ne olduğu da anlaşılamamaktadır. Resmin niteliğine dikkat edilmeden adeta sayfada bir renk bulunması amacıyla yerleştirilmiş izlenimi vermektedir. Figürün formunu anlamak bu ebatta bile neredeyse imkânsızdır. Kitapta çok daha küçük bir ebatta bulunduğunu da düşündüğümüzde ne kadar hatalı bir kullanım olduğu anlaşılmaktadır.

Figürün ne yaptığını anlamak da bir hayli zordur. Önünde bulunan alet yardımıyla tartıldığı muhtemeldir. Ancak çocuğun bunu anlayabilmesini beklemek yanlış olur. Zira resimlemede kullanılan tartı modeli çocuğun anlayabileceği bir model değildir. Bunun yerine her çocuk tarafından bilinebilecek ve her evde bulunabilecek bir baskül kullanılması daha doğru olabilirdi. Metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak, belleği güçlendirmek amacıyla kullanılması gereken resimleme, burada amacından tamamen kopmuş, tam tersine çocuğun konuyu anlamasını daha da zor bir hale getirmiştir. “Fen Bilgisi ders kitaplarında verilen resimler, fen bilgisi ve verildiği konu ile ilgili olmalıdır. Sayfalarda kenar süsü gibi amaçlarla yerleştirilmiş olmamalıdır”(Kılıç, Atasoy 2001: 137). Şu durumda bu görselin hiç kullanılmamasının bile yerinde bir tercih olduğu açıktır. Bu resimleme, gerek büyüklüğü, gerek estetik değerleri, gerekse de metinle ilişkisi bakımından, sayfa süsü olmaktan ileri gidememiştir.

Resim 6

Resim 6'da kitabın 38. sayfasında, “**Hayvanlarda Üreme, Büyüme ve Gelişme**” ünitesinin sonunda yer alan resimleme verilmiştir. Resimlemenin profesyonel bir elden çıktığı bellidir. Kurbağanın gelişim basamaklarını son derece açıklayıcı biçimde vermektedir. Fakat bu resimlemenin çizerin resim diliyle bir bağlantısı yoktur. Araştırmamızda bir ders kitabının bütün halinde ele alınması gerektiğine değinmiştik. Görsel malzemeler sayfayı geçiştirmek, doldurabilmek adına değil, kitabın bütünlüğü de göz önünde tutulmak kaydıyla en doğrusu seçilmek suretiyle kullanılmalıdır. Fakat burada kolayca kaçılmış ve resim başka bir kaynaktan alınmıştır. Bilgisayar ortamında taranarak kitaptaki yerini almıştır. Resimlemeye dikkatli bakacak olursak ortada, tarama işleminden kaynaklanan açık renkli silikliği görebiliriz. Sağ alt köşede ise üst üste iki farklı tonda, bir yazıyı kapatmak amacıyla bilgisayar ortamında yapıldığı çok açık olan iki yama izini görebiliriz. Yabancı bir kaynaktan, ya da bir ansiklopediden alındığı anlaşılan bu görselin kullanılması etik açıdan çok doğru sayılacak bir davranış sayılmamalı ve çizerlerin haklarını korumak adına, özellikle de Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı bir kitapta, bu konunun üzerinde dikkatle durulması gerekmektedir.

Resim 7

Resim 7'de kitabın 44. ve 45. sayfaları görülmektedir. 44. sayfada “**Bezelyenin Hayat Döngüsü**” nü anlatan bir resimleme, 45. sayfada ise “**Çiçekli Bitkinin Hayat Döngüsü**” nü ifade eden bir resimleme kullanılmıştır. Kitapta bu iki sayfa karşılıklı olarak bulunduğundan tasarımlarını da bir bütün halinde düşünmek gerekmektedir. Genel görünüme baktığımızda tam bir karmaşa ile karşılaşırız. Resimlemeler ve yazılar rasgele yerleştirilmiş ve bu da son derece çirkin bir görüntünün oluşmasına neden olmuştur. Buna birde sayfaların arkasında kalan görüntülerin, baskının kalitesizliği nedeni ile ön yüze de çıkması eklenince ortaya çok kötü bir sonuç çıkmıştır. Resme baktığımızda arka sayfadaki yazıların bu sayfadan da fark edilebildiği görülmektedir. Bu da resimlemenin çekiciliğini ve anlaşılabilirliğini büyük oranda azaltmaktadır.

Sol tarafta görülen ve bir arı yardımıyla tozlaştığı ifade edilmeye çalışan bezelye bitkisi resimlemesinde arı figürünü fark edebilmek, ya da onun bir arı olduğunu anlayabilmek çok zordur. Arının çiçeğin tozlaşmasına yardım ettiği ise kesinlikle anlaşılammaktadır. “İllüstrasyonun birincil işlevi, yazılı metinde sözü edilen bir olguyu görselleştirmesidir. Süslemeye dahil özellikler ikincil planda kalmalıdır”(Becer 1996: 140). Bu da muhakkak sanatçının yeteneğine kalmış bir durumdur. Burada çizerin bu durumu anlaşılabilir bir biçimde görselleştirebildiğini söylemek zordur. Bezelye bitkisinin neye benzediğini ise sol üst kısımda yer alan resimlemeden çıkarabilmek imkânsızdır. Resimleme tamamen yüzeysel, her türlü ayrıntıdan eksik, donuk ve hacimsiz ifade edilmiştir. Sapı ile bitkinin kendisini birbirinden ayırt edilememektedir. Çocuk için ayrıntının çok önemli olduğu gerçeğine burada da dikkat edilmemiş ve kolaycılığa kaçılmıştır.

Sağ taraftaki resimlemede ise hangi bitkinin hayat döngüsünün resmedildiği metinde verilmediği gibi, alt taraftaki resimlemeden de bunun hangi bitki olduğunu çocuktan anlamasını beklemek yanlış olacaktır. Bir yetişkinin, elmanın ikiye bölünmüş biçimde resimlemesinden, bunun bir elmaya ait olduğunu bulabilmesi beklenebilir, fakat o yaşta bir öğrencinin, üstelik yanlış resmedilmiş bir resimlemeden bunu anlaması çok zordur. Elma resmi, hatalı bir renkle ve formla resmedildiği gibi, bu form, bir de ters çevrilerek anlaşılması tesadüflere bırakılmıştır. Çiçeğin yumurtalık kısımlarıyla

burada verilen elma resimlemesinin, hemen hemen aynı boylarda olması da bir anlam kargaşasına neden olabilecektir.

“Fen kitabı resimlemeleri, çok sade, açık, temiz ve anlaşılır olmalıdır. Ayrıca resim kurallarının tümü kusursuz biçimde uygulanmalıdır”(Erkmen 1996: 42). Çocukta yanlış yaratacak, kuşkuya düşürecek resimlemelerin kullanımı bu ders için büyük bir yanlış olacaktır. Buna karşın bu resimlemenin yukarıda bahsedilen özellikleri taşıdığını söylemek imkânsızdır.

Resim 8'de bir adam resimlemesi görülmektedir. Adam, küreğini sırtına dayamış, sıkıntılı bir şekilde düşünmektedir. Görsel, 46. sayfada “**Etkinlik**” bölümünde yer almaktadır. Resimlemenin metinle herhangi bir ilişkisi ya da metni tamamlayıcı, açıklayıcı bir özelliği bulunmamaktadır. İlgili metinde yalnızca bir çiftçinin yaptığı deneyden bahsedilmektedir. Fakat burada konuya ilişkin herhangi bir ipucu bulunmamaktadır. Dahası, figürün çiftçi olduğu da net değildir. Dolayısıyla

Resim 8

resimlemenin, başka bir görselin bulunmadığı bu sayfaya öylesine, sadece boşluğu doldurmak amacıyla konulduğu hissedilmektedir. Figürün tamamında anatomik hatalar göze çarpmaktadır. Sert ışık-gölge'nin kullanımı figürün gövdesini bir dikdörtgen prizma görünümüne bürümüştür. Ayrıca gövdenin altında kalan kısım sert

bir şekilde kesilmiş ve bacakları olmayan bir insan görüntüsü oluşmuştur. Gölgelede kullanılan siyah renk, figürün elinde tuttuğu küreğin siyah rengiyle bütünleşmiş ve hatlar iyice kaybolmuştur. Düşünceli betimlenmeye çalışılan çiftçi zayıf, çelimsiz, üzgün ve bakımsız bir şekilde tasvir edilmiş, buda pek iç açıcı bir görüntü yaratmamıştır. Aksine bu haliyle figür kavgadan çıkmış bir şekilde sunulmuştur. “Oysa figürler gerçeklikten kopmamalı, sevimli ve esprili çizilmelidir. Biçimler ve formlar birbirinden kaba kontörlerle ayrılmamalıdır”(İçmeli 1996:132). Dolayısıyla tüm bu olumsuzluklardan, sayfanın bir bütün halinde tasarlanmadığı, metne uygun olduğu düşünülen ve özensizce seçilen bu görselin buraya sonradan yerleştirildiği sonucunu çıkarmak mümkün olmaktadır. Bu görselin metinle örtüştüğünü söylemek de imkânsızdır.

Resim 9'da verilen resimleme, kitabın 47. sayfasında yer alan ve “**Su Olmadan Bitkim Yaşayabilir mi?**” sorusuna cevap arayan “**Etkinlik**” bölümünde öğrenciye sunulmuştur. Resimlemede mavi bir gökyüzü ve karanlık bitki silüetleri görülmektedir.

Resim 9

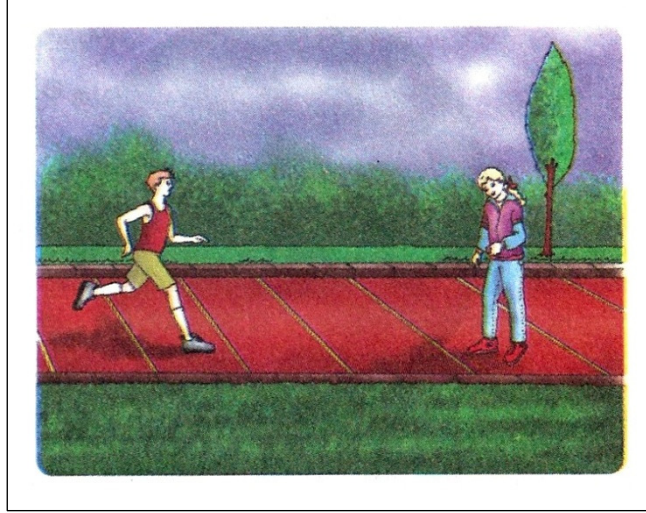
İlk bakışta resimlemeden bir şey anlayabilmek zordur. Ancak dikkatli bakıldığında bir bitkinin gelişimi olduğu anlaşılmaktadır. Resimleme koyu tonlar arasında boğulmuş, desenin ifadesi kaybolmuştur. Resimlemenin üzerinde bunun bir gelişim evresi olduğuna dair bir açıklama, işaret ya da numaralandırma sistemi kullanılmamış, bu

da tek bir resimleme içersinde verilen evrelerin anlaşılmasında güçlük çıkmasına neden olmuştur.

Resimlemenin ilgili metninde bir bitkinin gelişiminin güneş enerjisine, suya vs. duyduğu ihtiyaçtan bahsedilmektedir. Fakat resimlemede bununla ilgili bir şey belirtilmemiştir. Dolayısıyla resimlemenin metinle bire bir örtüştüğünü söylemek zor olmaktadır. Nitelikli bir resimlemede aranan yoruma açık olma özelliğini bir yana bırakırsak bu resimlemede metine dair ipuçları bulmak bile imkânsızdır.

Bitkinin gelişim evrelerinin verilmeye çalışıldığı, detaydan uzak ve çamurlaşan renklerin hakim olduğu bu resimlemede, bitkinin toprak altında kalan kısımları da verilmiştir. Fakat bu kök kısımlarının gelişimini bu resimlemeden takip edebilmek ve anlayabilmek güç olmaktadır. Sağdan ilk iki resimde ise tamamen imkânsızdır. Toprağın koyu siyah rengi ile bitki köklerinin koyu yeşil rengi birbirine girmiş ve detaylar tamamen yok olmuştur. Öğrencinin böyle bir resimden bitkinin gelişimini gözünde canlandırması ve konuyu kavrayabilmesi çok zordur. Kaldı ki metinde anlatılan konu, bitkinin gelişim evresinden çok onun gelişirken nelere ihtiyaç duyduğudur. Bunlara dair bir çizimin kompozisyonunda yer almamasından da, yine metin için özel bir resimleme yapılmadığı, buraya en uygun olacak resimlemenin özensizce yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Resim 10, "Kuvvet ve Hareket" ünitesinin "Etkinlik" bölümünde yer alan bir resimlemeyi göstermektedir. Resimleme detayların fark edilemeyeceği, figürlerdeki mimik ve ifadenin hissedilemeyeceği kadar küçük bir ebatta yerleştirilmiştir. Zaten figürlere dikkatli bakıldığında yüzlerinin belirsiz olduğu da görülmektedir. Resimleme, sanki bir eylemi anlatmak amacıyla değil de, mekânı tanıtmak amacıyla konulmuş gibidir. Figürler mekânın içinde küçük kalmış, buda eylemi değil mekânı ön plana çıkarmıştır. Kaldı ki mekânın metinde adı geçen okul bahçesi olduğuna dair bir belirti de bulunmamaktadır. Çocuğun koşarken ortaya koyduğu efor, heyecan, hareket resimde görülememektedir. Bu da resimlemeyi gerçekten uzaklaştırıp tekdüze bir forma sokmuştur.

Resim 10

Figürlerin, özellikle de koşmakta olan çocuğun vücut ölçüleri, desen açısından son derece yanlıştır. Resmin sağ tarafındaki kız çocuğunun ayaklarının duruşu da kesinlikle yanlıştır. Ten renklerinden, gökyüzünde kullanılan maviye kadar, renk seçimi de hatalı ve gerçekten uzaktır. Resimleme, bir ustalıktan öte bu işle ilgilenmeyen rasgele seçilmiş bir insanın çizimi gibidir. Seçilebilecek en basit açı seçilmiş resimlemede derinlik oluşturulamamıştır.

Resimlemelerin, öncelikli amacının metni desteklemesi olduğu gerçeği burada da unutulmuş ve metinle bir bağ kurulmasına çalışılmamıştır. Metinde adı geçen, Burcu, Mert, Ali, Zeynep gibi karakterlerin hiçbirini resimde görmek mümkün değildir. Metinde anlatılan koşu yarışı, okul bahçesi, kronometre, ölçme gibi eylem ya da objelerin resimlemeye dahil edilmemesi metnin desteklenemediğinin açık göstergesidir.

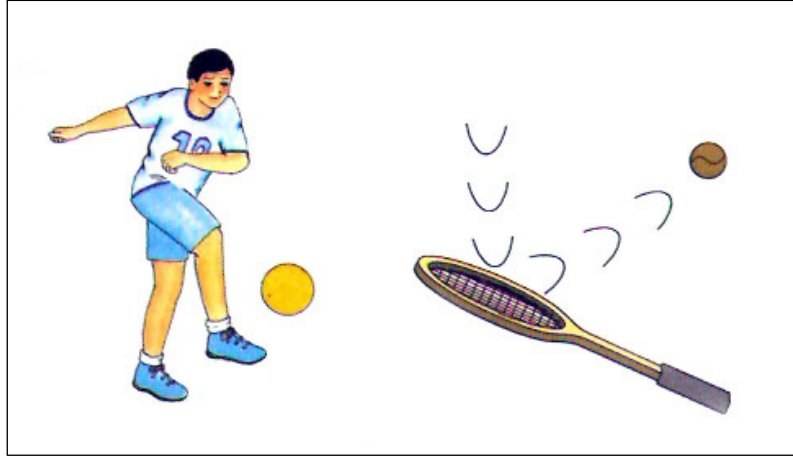
Resim 11

Resim 11'de görülen iki karikatür, belki de buraya kadar incelediğimiz görseller arasında en hatalı ve kötü görsellerdir. Bu görseller, kitabın 68. sayfasında **“Dengelenmiş ve Dengelenmemiş Kuvvetler”** başlığı altında verilmiştir. Görseller perspektif ve desen hatalarıyla doludur. Bitirilmiş bir resimlemeden çok eskiz halinde bırakılıp, öylece basılmış gibidir. Her haliyle, üzerinde düşünülmediği, alelacele hazırlanıp basıldığı bellidir. Figürlerin duruşları yaptıkları hareketle bağdaşmamaktadır. Üst kısımda yer alan figürlerin ikisi de tam bir amatörlükle resmedilmiştir. Solda olanın, dururken ayaklarının resimdeki gibi bir hal alması, sağda olanında yürürken bacalarının o şekilde durması imkansızdır. Ayrıca soldaki figürün kitapları tutuş şeklinin yanlışlığı ve kapıyı tutan kolunun diğer kola göre küçüklüğü de hemen göze çarpmaktadır. Bu resimlemenin solunda yer alan ilgili metninde dengelenmiş kuvvetlerden bahsedilmektedir. Fakat görselde dengelenmiş kuvvetlerle ilgili bir işaret yoktur. Resimlemede görülen, figürlerden birinin evde çalışırken bir diğerinin geldiği ve ona “Ne Çalışacaksın?” diye sorduğu, cevap olarak da “Kuvvetlerin Dengesi” yanıtını aldığıdır. Kapıya iki taraftan da uygulanan kuvvetin büyüklüğü ya da böyle bir kuvvetin uygulandığına dair bir hareket ifadesi resimlemede yer almamıştır. Son derece basit, yüzeysel ve hatalı resmedilmiş görseli konuyla ilişkilendirmek adına, konuşma balonları eklenmiş ve konuya göndermeler yapılmaya çalışılmıştır. Fakat bu da ortaya ilgisiz ve komik bir diyalog çıkarmıştır.

Altta yer alan resimlemede de figürlerin ne yapmaya çalıştığı anlaşılamamaktadır. Kapıyı açan figür, bir insanın duramayacağı bir pozisyonda durarak “Sana Örnek Göstereyim” demektedir. Fakat kapıya bir kuvvet uygulayıp hızlı bir şekilde açtığı, bu resimlemede hissettirilen bir şey değildir. Yerde oturan figürün ise kapının hızlı açılmasından dolayı oraya düştüğü değil de sanki orada oturduğu hissi uyanmaktadır. Detayların hiç ciddiye alınmadığı, yerde duran kitapların yanlış perspektiflerinden de anlaşılabilir. Bütün bu olumsuzlukların yanında sayfanın arkasındaki yazıların ve renklerin bu sayfaya geçmesi gibi bir olumsuzluk da eklenince sonuç son derece çirkin ve kaliteden uzak olmuştur.

Bu resimlemeleri gören çocuğun konuyu nasıl daha iyi anlayacağı bir soru işaretidir. Estetikten yoksun, dahası tamamen yanlış resmedilmiş bu görsellerin nasıl olup ta denetimden geçerek buraya konulduğunu anlamak bir hayli zordur.

Resim 12'de yine “**Kuvvet ve Hareket**” konusu içerisinde, kitabın 69. sayfasında kullanılan iki resimleme görülmektedir. Resimlemelere bakıldığında mavi formalı, topa vurmakta olan bir çocuk onun hemen yanında ise bir tenis raketi görülmektedir.

Resim 12

Bu görselde, daha önce incelediğimiz görsellerden pek de farkı olmayan hatalarla doludur. Çocuğun topa vururken yaşadığı duygular, mimikler ifade edilememiştir. Vücudu tamamen yanlış resmedilmiştir. Bir çocuğun topa resimdeki şekilde vurması imkânsızdır. Resimde top olmasa, çocuğun top oynadığını anlamak bile zordur. Sanki dans ediyormuş gibidir. Ten rengi de tamamen yanlış kullanılmıştır. Top sadece bir yuvarlak çizilerek betimlenmiş, bir futbol topu olduğuna dair herhangi bir ayrıntı kullanılmamıştır. Böyle bir resimde çocuğun kendini bulması resmi kendi belleğindeki şemayla eşleştirmesi mümkün olmayacaktır. Buda resimleme kullanımını anlamsız kılacaktır.

Sağ tarafta yer alan tenis raketi resimlemesi desen açısından doğru kabul edilebilir. Fakat tenis raketinin formunun tam olarak anlaşılmasına izin vermemektedir. Ayrıca çocuğun, bu raketin hangi malzemeden yapıldığı, ne amaçla kullanıldığı sorularına da yanıt veremeyecektir. Tenis sporuna dair bir bilgisi olmayan çocuğun, sadece bir raket ve top resminden nasıl bir anlam çıkaracağı bir soru işaretidir. Çocuğun aklında böyle bir soru işareti bulunması çocuğun derse kendini verememesi sonucunu da beraberinde getirecektir.

Resimdeki tenis topu da tıpkı futbol topu gibi detaysız bir şekilde resmedilmiştir. Açık yeşil olan tenis topunun rengi burada yanlış kullanılmış, çamurlaşmış bir kahverengi ile renklendirilmiştir. Çocuk metinde geçen bilgileri resimlemelerle bir bağ kurarak pekiştirecektir. Metni yanlış tanımlayan bu resimlemenin çocuğun algı ve hatırlama oranını düşüreceği bir gerçektir.

Her iki resimlemede de metinde anlatılan konu olan “Hareket” e ait bir ayrıntı yoktur. Yalnızca tenis topunun hareket yönü, siyah, yarım daire şeklinde çizgilerle anlatılmaya çalışılmış, ama bunun gerçekçi ve öğretici bir anlatım olması sağlanamamıştır.

Resim 13'de görülen resimleme, “**Ağırlık Bir Kuvvettir**” konusu içerisinde, yerçekimini anlatmak için kullanılmıştır. Resimlemede tüm dünyada bilinen iki çizgi film kahramanı görülmektedir. Dolayısıyla resimleme çizere ait değildir. Başka bir kaynaktan alınmış ve bu sayfaya yerleştirilmiştir. Bunun etik açıdan çok doğru olmadığından daha önce bahsetmiştik. Fakat bu durum, kitabın bütünlüğü için de olumsuzluk yaratmaktadır. Kitabın ortak çizim diline uymayan, başka bir sanatçı tarafından yapılan görsellerin kitaba sokulmasının, kitabın bütünlüğünü bozacağı ve anlatım gücünü azaltacağı bir gerçektir.

Resim 13

Resim 14'te görülen 3 resimleme kitabın 74. sayfasında, “**Ağırlık Bir Kuvvettir**” konusunu desteklemek için kullanılmıştır. İlk resimlemede dünya üzerinde Zeynep isimli kızın topu yukarı fırlattığı, ikinci resimlemede uzayda bir astronot, üçüncüsünde de uzayda bir uzay gemisi ve astronot görülmektedir. Üç resimde de Zeynep'in topu

Resim 14

farklı yerlerde fırlattığından bahsedilmektedir. Ama resimlerin üçünde de fırlatma hareketinden ziyade tutma hareketi verilmiştir. Dolayısıyla resimlemelerin metinle örtüşüğünü söylemek imkânsızdır. Birinci resmin ilgili metninde Zeynep'in topu 10 m yukarı fırlattığından bahsedilmektedir. Fakat resimde bu uzaklığı yansıtmaya gerek duyulmamıştır. Resimdeki top Zeynep'ten en fazla 1 metre uzaklıktadır. Çocuğun bu noktada bir yanılgıya düşmesi kaçınılmaz olacaktır. "Çizimlerde yer alan nesnelere büyüklükleri ve aralarındaki mesafe, derinliğe bağlı olarak, gerçek değerleri ile orantılı olmalıdır"(Kılıç, Atasoy 2001: 137). Ayrıca resmin altında yer alan metin okunmadan bunun bir top olduğunu kesin olarak söylemek de mümkün değildir.

Çünkü buradaki görüntüsü ve konumu itibari ile top, güneşi de andırmaktadır. Resim, genel olarak diğer bütün resimlerde olduğu gibi detaysız ve ciddiyetsiz bir şekilde resmedilmiştir. Arka planda bulunan evleri resmin küçüklüğünden dolayı fark etmek çok zordur. Fark edildiğinde de bu evlerin günümüz evlerine hiç benzemediği görülmektedir. Oysa ders kitapları hazırlanırken çocukların günlük yaşamlarıyla bir bağ kurulması hususunun dikkate alınması gereklidir(Kılıç, Atasoy 2001: 114). Bu resimlemede kullanılan gökyüzü ise son derece yanlış resmedilmiştir. Gökyüzünün rengi, baskının da etkisiyle tuhaf bir renge bürünmüş, bulutlar da doğada görülmeyen bir şekil almıştır. Pozitif bilimleri çocuğa öğretme amacına yönelik hazırlanan bu ders kitabında böylesine gerçek dışı bir resimlemenin kullanımı gerçekten düşündürücüdür.

Ortadaki resimlemenin altında yer alan metinde ise Zeynep'in topu Ay'da 60 m yukarı fırlatabildiğinden söz edilmektedir. Yine burada da mesafe resimlemeyle daha iyi kavratılmaya çalışılmamıştır. Dahası resimdeki astronotun ayda olup olmadığı da anlaşılammamaktadır. Ay ve uzay boşluğu arasında bir renk farkı bulunmadığından, figür boşlukta yürüyor gibi durmaktadır. Mekânın uzay olduğuna dair bir işaret de yoktur. Derinlik etkisinden eksik, öğreticilikten uzak, kocaman siyah bir alan, uzay olarak verilmiştir. Bu da çocuğun uzay kavramını kafasında şekillendirmesine olanak vermemektedir. Yine burada topa ait herhangi bir ayırt edici özellik verilmemiş, buda sarı daire'nin güneş gibi algılanabilmesine neden olmuştur. Figürün solunda bulunan küçük, kırmızı nesnenin ne olduğunu anlamak ise mümkün değildir. Muhtemelen bir uzay aracı olarak öğrenciye sunulan bu nesne ayrıntısız, tanımlanamaz haliyle öğrencide soru işareti uyandırmaktan ve dikkatini dağıtmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

Bu görsel grubunun en sağında olan üçüncü resimlemede de uzay kavramından söz edilmekte, fakat bir önceki resimde olduğu gibi, uzayın sonsuzluğu, uzayı oluşturan yıldızlar, gezegenler, göktaşları gibi detayları gösterme ihtiyacı duyulmamıştır. Diğer resme ek olarak burada bir uzay gemisi kullanılmış, buda figürden çok büyük resmedilerek figürün iyice gözden kaybolmasına neden olmuştur. Figürün burada ne yaptığını anlamak zordur. Adeta gemiden aşağıya düşüyor gibi görülmektedir. Altında yazan metinle hiçbir bağı olmayan bu resimlemenin de son derece özensizce hazırlandığı açıkça görülmektedir. Ders kitaplarının çocuğa gerçeği gösterme zorunluluğunun dikkate alınmadığı, çocukların yanlış bilgilenmesine zemin hazırlandığı, bu resimlemelerde fazlasıyla görülebilmektedir.

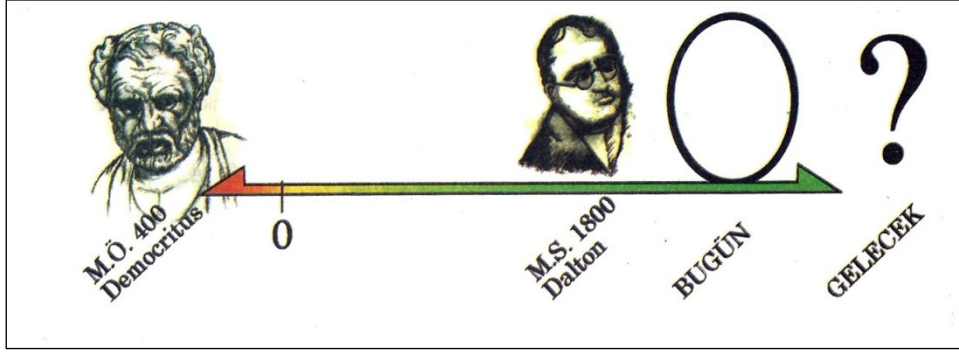
Resim 15

Resim 15'de bir konserve kutusunun Dünya, uzay ve Ay'daki kütleleri ve ona etki eden çekim kuvvetlerinin farklılıkları gösterilmeye çalışılmıştır. Resmin üst kısmında yer alan metinde, bir kâşif ve astronotun yolculuklarından bahsedilmekte ama resimde böyle bir durum görülmemektedir. Metinde yer alan bir şey resimde başka türlüyse ya da gösterilmemişse, bu çocuğun kitaba olan güvenini sarsacaktır (Erdoğan 1987: 39). Resimlemenin sanatsal ve estetik değerini bir kenara bırakırsak, bu resimlemenin metinle tutarlı olduğunu söylemek imkânsızdır. Uzay, başka bir kaynaktan alınan fotoğrafla gösterilmiş, fotoğrafın üzerine ise sözde uzay gemisi ile konserve kutusu resimlemeleri yerleştirilmiştir. Bu da ortaya pek estetik bir görüntü çıkarmamıştır. Fotoğraftaki uzay fotoğrafının renkleri kahverengiye dönüktür. Oysa uzayın böyle bir renkte olduğunu söylemek mümkün değildir. Sol üstte yer alan resimlemede kuzey kutbu anlatılmaya çalışılmıştır. Gerekliden çok fazla küçültülen bu kutup resimlemesinde, belli belirsiz bir kutup ayısı resmedilmiş, fakat bu da zaten beyaz zemin üzerine çizilen beyaz kutup ayısının zayıf hatları nedeniyle kaybolup gitmiştir. Arka planda ise bir Eskimo evi betimlenmiş fakat bu da resmin küçüklüğü nedeniyle fark edilmesi ve anlaşılabilmesi çok zor bir hal almıştır. Ayının

önündeki kırmızı objenin metinde bahsedilen konserve kutusu olduğunu söylemek de ancak tahmin edilerek mümkün olmaktadır. Burada altını çizmek gerekir ki, bir yetişkin olarak bunları görebiliyor ve tahmin edebiliyorsak yeterli bir çizim olduğunu söyleyebiliriz demek son derece yanlış olacaktır. 6. sınıf öğrencisi bir öğrencinin, arkada yer alan Eskimo evini kafasında canlandırabilmesi ve belleğinde bunu kutup bölgesiyle eşleştirebilmesi mümkün olmayacaktır. “Bu kitaplarda verilen bilgiler, ancak öğrencilerin mevcut bilgileri dikkate alınırsa başarıya ulaşabilecektir”(Kılıç Atasoy, 2001: 116).

Kutup resimlemesinin altında kalan dünya fotoğrafının üst kısmında ise bir uzay gemisinin dünya üzerinden kalkışı resmedilmeye çalışılmıştır. Fakat resimleme daha ziyade bir uzay kazasını andırmaktadır. Uzay gemisi dünya üzerinde değil, uzaydadır. Fakat mümkün olmayacak bir şekilde ateş çıkarmaktadır. Devamında resmedilen uzay gemisinin etrafında ise kalem benzeri formlar resmedilmiştir. Bunlar sözde geminin dünyadan ayrıldıktan sonra bıraktığı yakıt tanklarıdır. Fakat bunu çocuğun anlayabilmesi için herhangi bir bilgi, metinde de, resimlemenin üstünde yer alan bilgi yazılarında da bulunmamaktadır. Bunu takip eden diğer uzay gemisi resimlemesi ile beraber bu üç resimlemede de uzay gemisi farklı hallerde çizilmiştir. Bununla beraber, konserve kutusu olduğunun zor anlaşıldığı resimlemelerde her yerde farklı biçim ve büyüklüklerde resmedilmiştir. Bu, kitabın inanılabilirliğini ve güvenilirliğini son derece olumsuz etkilemektedir. Resim 15 ve 16’ya bakarak, uzay kavramının çocuğa son derece yanlış anlatıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

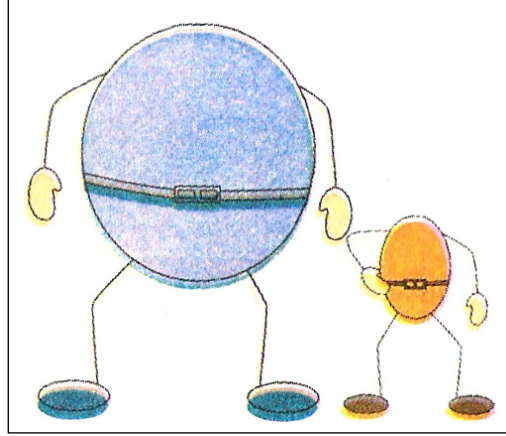
Resim 16’da “Maddeyi Oluşturan Tanecikler” konusu için hazırlanan bir zaman grafiği verilmiştir. Resimlemede kırmızı ve yeşil renkli, çift yönlü bir ok, bu okun üzerinde ise iki insan figürü, bir çember ve bir soru işareti görülmektedir. Fakat bu grafiğin ilk bakışta neyi anlattığı anlaşılammamaktadır. Resimlemenin herhangi bir yerinde, “Atom Fikrinin Gelişim süreci” ya da ona benzer, grafiği açıklayıcı herhangi bir başlık kullanılmamıştır. Dolayısıyla çizelge üzerinde yer alan tarihleri, ya da figürleri anlamlandırmak zorlaşmaktadır. Grafiğin üzerinde yer alan portreler son derece özensiz ve detaysızdır. Sadece siyah ve beyazın kullanıldığı resimlemeler,

Resim 16

portreden çok birer silüete benzemektedir. Ayrıca aynı resim içerisinde iki portre de farklı üsluplarda resmedilmiştir. Bu iki ismin arasında başka bir isim ya da gelişme belirtilmemesi de, arada kalan 2200 sene boyunca bu konuda hiçbir çalışma yapılmadığı gibi yanlış bir kaniye varılmasına neden olabilmektedir. Bir diğer yanıfta portrelerin altında yer alan isimlerin hemen üstünde bulunan tarihlerin neyi gösterdiği anlaşılmasındır. Bu tarihler sanki bu kişilerin doğum tarihi gibi verilmiştir. Çizelgede bugünü gösteren alanda ise siyah bir elips çerçeve konulmuştur. Bunun neyi ifade ettiği açıklanmamıştır. Bu fazlalığında görsele eklenmesi, zaten başarısız olan resimlemeyi büsbütün anlaşılmasız bir hale getirmiştir. Bu resimlemenin üstünde ise J.Dalton'un atom kavramını açıklamakta kullandığı üç tahta kürenin büyükçe bir fotoğrafı yerleştirilmiştir. Fakat metinde bu tahta kürelerin atomu ifade etmekte nasıl kullanıldığı açıklanmadığı gibi, tahta kürelerin adı bile geçmemektedir. Metinde adı bile geçmeyen bu fotoğrafın da çocuğa bir şey kazandırmayacağı gibi kafasının karışmasına yol açacağı, bir gerçektir. Bu durumu göz önüne aldığımızda, bu iki görselin de adeta boşluk doldurmak amacıyla kullanıldığını, amacı, işlevi düşünülmeden sayfada bir renk olması maksadıyla yerleştirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Resim 17'de, kitabın 98. sayfasında **“Hidrojen ile İyot'un Arkadaşlığı”** başlığı altında kullanılan görsel verilmiştir. Görsele, biri büyük, biri küçük olmak üzere el ve ayakları olan ve kemerleri bulunan iki biçim görülmektedir. Çizimler, yaratıcılıktan uzak, hiçbir estetik değeri bulunmayan, son derece yüzeyseldir. Konunun çocuğa,

Resim 17

böylesine kötü, sevimsiz ve itici bir çizimle sevdirmeye çalışılması çok yanlış olacaktır. İlk bakışta resimlemedeki renk kayması dikkati çekmektedir. Bu da görsele hayli çirkin bir görüntü kazandırmıştır. Atomdan daha çok yumurtayı andıran biçimlere sahip resimlemelere, el ve ayak gibi unsurlar eklenerek görseller çekici hale getirilmeye çalışılmıştır. Gözü ağız olmayan bir biçime hiç yakışmayacak bu el ve ayaklar görsele çekiciliğin tam tersine itici bir hava kazandırmıştır. Kol ve bacaklar ise ortalarından kırık birer tek çizgiyle, yapılabilecek en basit şekilde betimlenmiştir. Yuvarlağa yakın bir şekilde resimlenen tuhaf elleri bir yana bırakırsak, bu kadar detaysız hazırlanan bir görsele kemer detayının eklenmesi de tuhaftır. Resmin solunda yer alan metinde iki atom arasında geçen bir konuşmadan ve aralarında oluşan bir dostluktan bahsedilmektedir. Ama bu resimlemede ne dostluk duygusuna ait, ne de herhangi bir konuşmaya dair bir hareket ya da mimik görmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu görselin metinle ilişkisi olduğunu söyleyebilmek de imkânsızdır.

Bu resimlemede yine Resim 3'te belirttiğimiz yanlışa düşülmüş, karakterize etme yöntemi son derece kötü uygulanmıştır. Metinde karakterleştirilen, birer kimlik kazandırılmaya çalışılan tipler, resimlemede durgun, hareketsiz ve duygusuz resmedilmiştir. Bu da çocuğun hem konuyu daha iyi anlamasına engel teşkil edebilmekte, hem de kitabın inandırıcılığının azalmasına neden olabilmektedir.

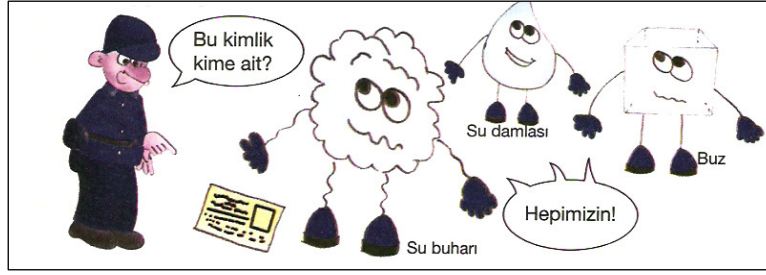
Resim 18

Resim 18'de tuzu oluşturan taneciklerin gerçekte nasıl görüldüğünün kavratılmasına yardımcı olmak amacıyla hazırlanan bir görsel görüyoruz. Görselde hem fotoğraf hem de resimleme tekniğinden yararlanılmış, buna rağmen görsel anlatılmak isteneni tam olarak ifade edememiş ve konunun anlatımına yardımcı bir araç olmaktan uzak kalmış gibi görünmektedir. Öncelikle sağ tarafta yer alan büyüteç resimlemesi, büyüteçten daha çok bir tavayı andırmaktadır. Dahası, metnin yanında yer alan metinde büyüteçten bahsedilmeye gerek bile duyulmamıştır. Büyütecin şeffaflığı ve cam yapısı yeterince güzel yansıtılmamış, üstündeki koyulu açıklı lekeler de buna eklenince büyüteç içinde yemek olan bir tava biçimi kazanmıştır. Son derece belirsiz olan resimlemenin genelinde belki de anlaşılabilir tek biçim sol taraftaki el fotoğrafıdır. Elin tuttuğu obje de muhtemelen tuzluktur, fakat tavaya benzer biçimi de göz önüne bulduğumuzda resimleme adeta bir yemek tarifini görselleştirir gibidir. Zira elin altında yer alan koyu renkli yuvarlak biçim ise tencerenin içinde pişen yemeği andırmaktadır. Bunlara ek olarak büyüteçteki görüntüyü, büyütülmüş bir şekilde göstermek istenen biçimin ince, kırmızı çizgisi büyütecin rengiyle birbirine girmiş ve kaybolmuştur. Dolayısıyla bunun, büyüteçteki görüntü olduğuna çocuğun nasıl ikna olacağı bir soru işaretidir. Resmin genelinden gerçekten bir çıkarım yapılabilmesi son derece zor gözükmektedir. Basit bir tuz atomunu anlatmak için çok daha basit bir resimleme yetecekken, çok karmaşık ama yetersiz bir anlatıma gidilmiş ve metnin içeriği maalesef desteklenememiştir.

Resim 19

Resim 19'da görülen resimleme, “**Element ve Bileşikler**” konusu için hazırlanmıştır ve kitabın 103. sayfasında yer almaktadır. Resimlemede bir çocuğun atom tanelerini saydığı görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Ama bu bir çabadan öteye gidememiştir. Çocuğun tanecikleri saymaktan daha çok önlerinde eğilir gibi bir hali vardır. Anatomisi de hatalarla doludur. Resimlemenin her tarafından konuşma balonları çıkmakta bu da kompozisyonda kalabalık bir görüntü oluşmasına neden olmaktadır. Resimlemede atom taneciği ve bileşikler de konuşturulmuş fakat tıpkı diğer resimlemelerde olduğu gibi, karakterize edilmedikleri için inandırıcı bir havaları olmadığı görülmektedir. Çocuğun saydığı atomları arka tarafta bulunan atom yığınının bıraktığını düşünmek gerekir fakat iki atom yığınının renklerinin farklı olması bunların farklı atomlar olduğu fikrini uyandırmaktadır. Dolayısıyla böyle kalabalık bir kompozisyona böyle hatalarda eklendiğinde resimlemeden, konunun anlaşılmasını sağlamasını beklemek büyük bir hata olacaktır. Ayrıntılı ve en ince ayrıntısı düşünülmeden hazırlanan bu tip görsellerin metnin anlaşılmasına hiçbir faydası dokunmayacağı çok açıktır. Dikkat edilmeden hazırlanan bu tip görsellerin çocuğa kafa karışıklığından başka bir şey kazandırmayacağını unutmamak gerekir.

Resim 20

Resim 20'de görülen karikatür “**Fiziksel Değişim**” konusu içerisinde suyun hal değişimi kavramını anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Resimlemede bir polis ve suyun üç hali betimlenmeye çalışılmıştır. Görselin amatörce çizilmiş olduğu açıktır. Son derece yüzeysel bu çizimlerde, ne su buharı ne su damlası ne de buz olduğu anlaşılmayan biçimler bu amaçla kullanılmıştır. Altlarında ne olduklarını yazan bilgiler olmasa bu biçimlerin ne olduğunu söylemek bir yetişkin için bile zor olacaktır. Su buharı rasgele eğri çizgilerle çizilmiş, bir duman bir bulut ya da bir parça pamuğa bile benzetilebilir. Buz ise yaratıcılıktan ve yetenekten uzak bir çizimle herhangi bir küp gibi resmedilmiştir. Resimde herhangi bir ışık-gölge kullanılmaması da resimleri tamamen karalamaya çevirmiştir. El, ayak, kol ve bacak gibi tiplere ait detaylar son derece özensiz betimlenmiş, bu da çirkin bir görüntünün oluşmasına sebep olmuştur. “Çocuklar önce bütünü sonra parçaları algırlar. Keşfettikleri her yeni şey onların dikkatini çekecek, kitabı sevmesini sağlayacaktır. Eller ve ayaklar çocuğun dikkatini çeken parçalardır. Resimlemede görülen biçimsiz el ve ayaklar daha resimlemede ne olduğunu anlamadan çocuğu görselden uzaklaştıracaktır”(Erkan 1998: 29). Rasgele yerleştirilen gözlerin hepsi anlamsız bir şekilde yukarı bakmaktadır. Buz ve su buharının anlamsız yüz ifadelerine rağmen su damlası gülmektedir. Neden sevindiği ise belli değildir. Resmin sol tarafında bir kimlik, onun hemen yanında ise polis memuru olduğunu söyleyebileceğimiz bir figür resmedilmiştir. Fakat bunun polis memuru olduğuna dair bir detay ya da işaretin bulunmadığını da görmekteyiz. Figürün elbisesinin koyu tonu içinde hiçbir detayı fark edilememektedir. Bu haliyle son derece sevimsiz görülen figür, ayrıca karşısındaki tiplere azarlar ve hesap sorar haliyle çok da iticidir. Yerdeki kâğıt parçasının kimlik olduğu ise polis memurunun sorduğu sorudan anlaşılabilir. Bu haliyle o kâğıt parçasının kimlik olduğunu söyleyebilmek çok zordur. “Ders kitabı resimlemelerinde, resimde geçerli tüm kurallar, çizgi, yüzey, doku, renk, ışık gibi

elemanlar uygulanmalıdır”(Erkmen 1996: 42). Bunlar göz ardı edilerek başarılı bir resimleme uygulaması yapılması mümkün değildir.

Polis memurunun su buharı, buz ve su damlasından hesap sorar hali, yüz ifadesi, tiplerdeki mimik ve yüzlerindeki gerginlik adeta bir suç işlendiğini anlatır gibidir. Böylesine bir durumun yaratacağı etki düşünülmeden hazırlanmış bir görsel olan bu resimlemenin anlatıma yardımcı olamayacağını söylemek doğru olacaktır.

“Yaşamımızdaki Elektrik” ünitesi için hazırlanan resimleme **Resim 21**'de verilmiştir. Görselde, koluna bir alet bağlı olan bir çocuk ve onun hemen yanında gülerken ona bakmakta olan başka bir çocuk resmedilmiştir. Resimlemenin ilgili metninde bir yalan makinesinden söz edilmektedir. Bir yalan makinesinin gerçekte böyle bir alet olmadığı bilinmektedir. Küp biçiminde arkasından iki tane kablo çıkan bu alet yalan makinesi olarak gösterilmiştir. Yalan makinesinin bağlı olduğu çocuğun yüz ifadesinden ise elektriğe çarpmış olduğu ve bundan dolayı acı çektiği

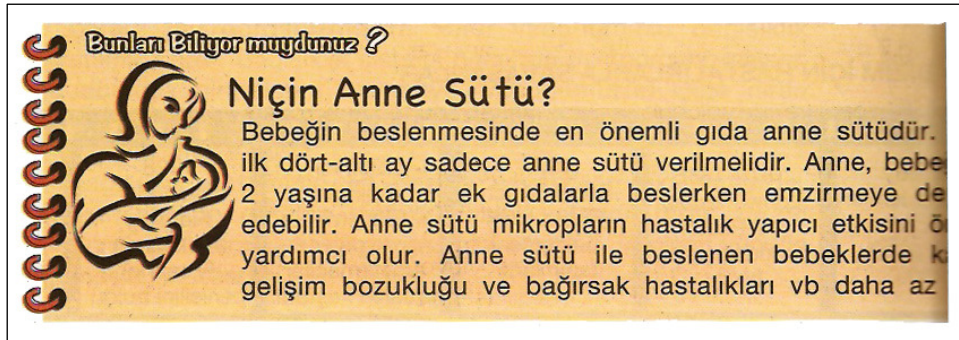

Resim 21

algılanmaktadır. Soldaki çocuk ise bu durumdan mutluluk duyduğundan olsa gerek, gülümsemektedir. Kısacası resimlemeden, yalan makinesinin çalışmasına ilişkin bir fikir sahibi olmak imkânsızdır. Ayrıca anatomik açıdan da soldaki figürün resimlendiği şekliyle bir duruş alması mümkün değildir. Bu anatomi hataları kitabın genelinde,

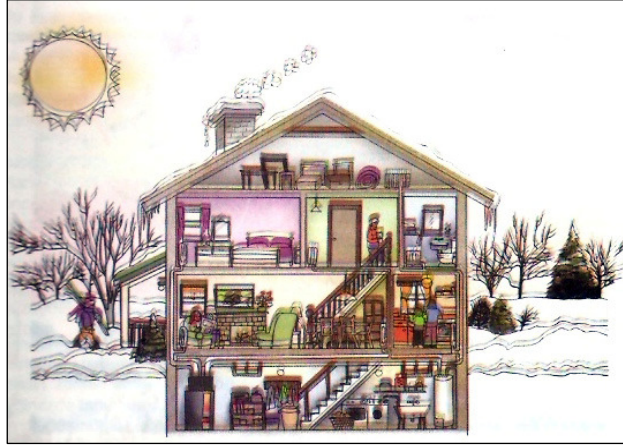
alıntı olmadığı belirlenen resimlemelerin hemen hepsinde görülmektedir. Profesyonel ve alanında uzman bir çizerin asla yapmayacağı bu basit hatalar, kitabın resimleme işinin uzman olmayan kişilere teslim edildiği konusunda ciddi bir kuşku uyandırmaktadır. Bu resimlemenin metni destekleyemediği, anlatıma yardımcı olamayacağı açıktır.

Resim 22'de görülen resimleme incelediğimiz bazı görsellerde de görüldüğü gibi, yine kitabın bütünlüğü dikkate alınmadan yerleştirilmiştir. Resimleme "Niçin Anne Sütü?" başlığı altında verilmiştir. Bu bakımdan doğru bir yerde kullanıldığı söylenebilmektedir. Fakat resimlemenin farklı bir elden çıktığı görülmektedir. Kitapta yer alan diğer bütün görsellerden farklı bir yorum olduğu açıktır. Resimleme, çocuğunu emziren bir annenin stilize edilmiş görüntüsüdür. Bu bakımdan metinle doğrudan ilişkili olduğu da söylenebilir. Burada söylenebilecek şeyler, görselin tekniği resim dili ve anlatım gücüyle ilgilidir.

Resim 22

Öncelikle ilk bakışta, formu ve biçimi algılayabilmek çok zordur. Görsel, kalın konturlarıyla ve el yazısını andıran duruşuyla, resimlemeden çok bir hat yazısını andırmaktadır. Anne, çocuk, emzirme gibi eylem ve figürlerin ilk bakışta algılanması ve seçilebilmesi bir çocuk açısından son derece zordur. Anlatımı zayıf kalmış bu görselin yerine belki iyi bir fotoğrafın burada kullanılmasının daha doğru bir tercih olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Resim 23

“**Madde ve Isı**” konusu için kitabın 191. sayfasında yer alan resimleme **resim 23**'de verilmiştir. Resimlemeden bunun bir ev olduğu dışında bir şey anlaşılması mümkün değildir. Baskı son derece kötüdür. Her çizgi, her renk iki kere basılmış ve sonuçta bu çirkin ve titrek görüntü oluşmuştur. Resme uzun süre bakmak gözü yormaktadır. Evin içerisine ait hiçbir detay anlayamamaktadır. Metinde kış mevsiminden bahsedilmektedir fakat renklerin yanlış kullanımı kara ilişkin özelliklerin yansıtılmaması sonucu havanın soğukluğunu hissetmek bile zordur. İlgili metinde evin güneş alan yerlerinde karın daha çabuk eridiği söylenmektedir. Resme bakıldığında böyle bir durumun nereden anlaşıldığı merak konusudur. Üstelik metinde, bu durumun resimde verildiği iddia edilmektedir. Metinde bahsedilen bir diğer şey de evin güneş alan kısımlarının, almayan kısımlara göre daha sıcak olduğudur. Buna karşın, resimlemede bu bilgiyi destekler bir görüntü yoktur.

Resim 24'de verilen resimleme “**Yalıtım ve Enerji Tüketimi**” başlığı altında kullanılan bir resimlemedir. Görsel bir yalıtım şirketinin ilanı olarak tasarlanmış, konunun böylece daha iyi anlaşılmasını sağlamak amaçlanmıştır. Farklı bir düşüncenin ürünü olması nedeniyle yaratıcı olarak nitelendirilebilecek bu tasarımı uygulama biçimi açısından olumlu nitelendirmek zordur. Resimlemeyi teknik açıdan değerlendirecek olursak, pek çok hata ile karşılaşırız. Üst kısımda yer alan küp biçimli nesnenin ne olduğu kestirilememektedir. Neden orada olduğu da bilinmemektedir. Anlamak için metne bakıldığında da herhangi bir bilgi yer almadığı görülmektedir. Sol taraftaki düşünen insanın resimlemesi kısmen olumlu olarak

değerlendirilebilir, fakat bu görsel de kitabın bütünlüğüne ters düştüğü gibi, film ve baskı işlemlerindeki hatalar nedeni ile titrek çıkmış buda sonucu olumsuz etkilemiştir. Sağ taraftaki güneş tiplemesi ise kompozisyona bir şey katmamış ve detaydan uzak

Resim 24

resmedilmiştir. Alt tarafta yer alan apartman resimlemesinin üst ve altında yazan yazıların ne olduğu da kesinlikle anlaşılamamaktadır. Ayrıca bu resimlemenin üstünde yer alan yüzdeler oranların ısı tasarrufunu ifade ettiği de herhangi bir biçimde belirtilmemiştir. her şeyden önemlisi bu sayfa için yapılabilecek belki de en büyük eleştiri, metinde söz edilen ısı yalıtımının ne olduğu, nasıl yapıldığı kesinlikle ne metinde ne de resimlemede belirtilmemesidir. Faydaları sıralanan ve bol bol bahsedilen ısı yalıtımının nasıl yapıldığı, yüzeysel olsa bile anlatılmamıştır. Bu durumun çocukta bilgi eksikliği yaratacağı düşünülmemiştir.

Resim 25'de görülen resimleme, “**Fakirin Buzdolabı**” başlığı ile Nijeryalı bir öğretmenin keşfettiği ucuz bir buzdolabının nasıl oluşturulduğunu anlatan bir metnin sol tarafına yerleştirilmiştir. Anlatılan buzdolabı modelinin basitliği düşünüldüğünde, yeni bir resimleme yapmak çok kolay olacağı halde, modelin başkası tarafından

Resim 25

hazırlanan resimlemesi kopyalanarak basılmıştır. Kopyalamadan kaynaklan kalitesiz basım neticesinde de koyu bir lekeden öteye geçemeyen bu sonuç ortaya çıkmıştır. Çocuğun böyle bir resimlemeden, metinde çalışma prensibi detaylı bir şekilde anlatılan buzdolabı modelini gözünde canlandırması ve modeli daha iyi anlayabilmesi mümkün değildir. Resimlemenin, metinde anlatılan konuyu desteklemesi ve daha iyi anlaşılmasını sağlaması gereğinden defalarca bahsetmiştik. Fakat burada da böyle bir amaç güdümediği çok açıktır.

“**Ses**” konusu içinde, 132. sayfada bulunan resimleme resim **26’da** görülmektedir. İlgili metinde resimdeki ortamda ses olduğunu nereden anlayabilecekleri sorusu çocuğa yöneltilmektedir. Resimlemede ise bir mahalleden anlık bir görüntü verilmeye çalışılmıştır. Belirtmek gerekir ki resimleme son derece amatörce hazırlanmıştır. Son derece büyük perspektif hatalarla dolu resimleme kesinlikle estetik olarak nitelenmeyecek bir görüntüdedir. Hemen hemen bütün binalar hatalı resmedilmiştir. Figürlerin her biri de ayrı ayrı çizerler tarafından hazırlanmış gibidir. Kitabın bir bütün olarak ele alınması gerektiğine değinmiştik. Fakat burada görülen aynı resimlemenin içinde bile bütünlüğün yakalanamadığıdır. Kaldırım taşlarını kıran işçiyle onun hemen arkasında yer alan bir çift köpeğin farklı çizerler tarafından hazırlandığı, ya da farklı üsluplarda resmedildiği açıkça görülmektedir. Resimlemenin genelinde figürlerde de üslup bütünlüğü görülememektedir. Bahçede çimleri biçmekte olan figür ile apartman

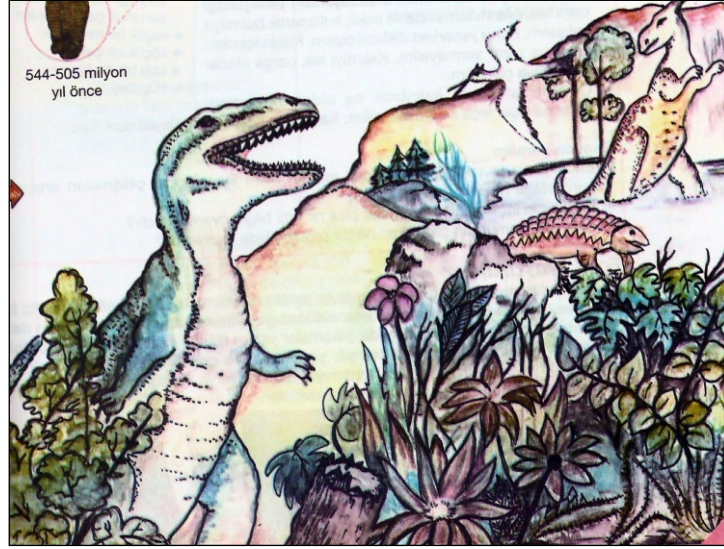
kapısının önünde kapı zilini çalmakta olan figürün ayrı bakış açılarından resmedilmesi de amatör bir çizerin bile yapmayacağı bir hatadır.

Resim 26

Görselin geneline bakıldığında tam bir kargaşanın egemen olduğu görülebilir. Metin gereği resimde pek çok ses çıkaran obje ya da eylem kullanılması haklı bir mazeret gibi görülebilir, fakat bu estetik açıdan bir kirlilik, karışık bir kompozisyon oluşturmak için bir bahane olarak kabul edilemez. Arka planda görülen figürler o kadar küçüktür ki hangi eylem içinde buldukları anlaşılamamaktadır. Figürlerin son derece bozuk anatomileri de hemen göze çarpmaktadır. Resimlemenin sağ tarafında yer alan ağacın arkasında bir araç görülmektedir. Bu muhtemelen itfaiye aracı olarak düşünülüp hazırlanan bir çizimdir. Fakat gerek araçtan, gerekse içinde yer alan figürlerden bunu anlayabilmek, özellikle de bir çocuğun bunu anlaması çok zordur. Daha da kötüsü, bu aracın içinde yer alan figürlerin insan olduğu bile kuşkuludur. Arkada yer alan figür, çizgi filmlerde görülen domuz karakterini andırmaktadır. Bu

aracın önünde bulunan yeşil renkli araç ise çok eski yıllarda kullanılan bir araç resimlemesidir. Bunun hangi amaçla konulduğunu söyleyebilmek güçtür. Günümüzde, yollarda kesinlikle göremeyeceğimiz böyle bir aracın buraya konması, resimlemenin günlük hayatla olan bağlarını da koparmıştır. Böylesine kötü bir resimleme yardımıyla çocuğun günlük hayatıyla bağ kurup, konuyu anlamasını beklemek hayalcilik olacaktır.

Resim 27

Fen Bilgisi 6. sınıf ders kitabında inceleyeceğimiz son resimleme **resim 27**'de verilmiştir. Resimleme 257. sayfada **“Fosillerin Bize Anlattıkları”** başlıklı metnin hemen altında kullanılmıştır. Resimlemede çeşitli cinslerde dinazorlar, onların hemen önünde ise bitkiler görülmektedir. Bu resimleme de şimdiye kadar incelediğimiz çoğu görsel gibi tamamen farklı bir çizgi diline sahiptir. Resimleme pastel boya ve suluboya karışımı bir teknikle resmedilmiş, daha sonradan taranarak kitapta kullanılmıştır. Resmin kitabın çizerleri tarafından yapılmadığı üslubundan açıkça anlaşılmaktadır. Kullanılan renkler son derece cansız ve soğuktur. Elde renklendirilip sonradan kitaba tarama ya da fotoğraflama yöntemiyle geçirilmesi de renklerin iyice ölmesine sebep olmuştur. Dinazor desenleri ise tamamen yapmacıktır. Kaldı ki bu desenler öndeki yoğun bitki örtüsünün arkasında kalmış ve fark edilmesi zorlaşmıştır. Renk perspektifinin kullanılmadığı görsel de derinlik duygusunun oluşmadığı da görülmektedir. Arka tarafta yer alan kuşun gagasının sadece iki çizgiyle betimlenmesi de son derece komik bir görüntü yaratmıştır.

Teknik açıdan büyük hatalarla dolu bu resimlemenin metinle tam anlamıyla örtüştüğünü söyleyebilmek de zordur. Metin, başlığında da belirtildiği gibi fosillerden bahsetmektedir. Buna karşın, burada dinazorların yaşadığı döneme ait bir enstantane sunulmuş, fosil kavramını tanıtıcı, anlatıcı her hangi bir görsel kullanılmamıştır.

4.1.2.2.2. Fotoğraflar

Resim 28'de, 6. sınıf fen bilgisi ders kitabınının 22. sayfasında **Hücreden Organizma'** ya başlığı altında verilen fotoğraf ve resimlemeler görülmektedir. Resimleme kullanımının daha faydalı olabileceği böyle bir tasarımda, fotoğraf tercih edilmiştir. "Oysa ki fen kitaplarında illüstrasyon yerine fotoğraf kullanımı hatalıdır, çünkü hatırlamayı engellemektedir"(Erkmen 1996: 42). Kullanılan fotoğraf ise son derece özensizce seçilmiş ve orijinallikten uzaktır. Fotoğrafta orta tonlar hemen hemen hiç yokken, son derece kontrast ve gözü yoran bir nitelikte olduğu göze çarpmaktadır.

Resim 28

Çocuğun ağaçta mı yoksa çalılıkların arasında mı olduğu tamamen belirsizdir. Önündeki objenin merdiven olduğu ancak tahmin edilebilmektedir. Fotoğrafın olumsuzluklarını bir tarafa bırakırsak, o yaşta bir çocuğun ağacın üstünde ne aradığı da bir soru işaretidir. Böyle bir fotoğrafın, çocuklara kötü örnek olabileceği düşünülmeden, dikkatsizce içeriği desteklemek adına sayfaya yerleştirilmiştir.

Fotoğrafın iki tarafında bulunan resimlemelerde hücre çeşitleri verilmeye çalışılmıştır. Bunların bazıları kesiti alınarak verilmiş bazıları ise genel görünümüyle verilmiştir. Böyle bir durumda çocuğun bunları karşılaştırabilmesi çok zordur. Mümkünse bütün hücrelerin kesit görünümüleri ya da tümünü genel görünümüleri ile resimlemenin daha faydalı olabileceği söylenebilir.

Bu hücre resimlemeleri fotoğrafta nerelerde yer aldıklarına göre işaretlenmişlerdir. Fakat bu işaretlemelerinde hedefine ulaşabileceği kuşkuludur. Zira 1, 5 ve 6 numaranın nereyi işaret ettiğini tam olarak söylemek zordur. Daha önce de değindiğimiz gibi böylesine bir kontrast fotoğrafta çoğu ayrıntı, baskının da etkisiyle kaybolup gitmiştir. Örneğin 6 numaralı hücrenin nerede olduğunu gösteren oku takip eden bir öğrenci, siyah, karanlık bir alanla karşı karşıya kalacak ve bunu anlamlandırmada zorlanacaktır.

Bu görselde yapılan belki de en büyük yanlış, hücrelerin nerede olduklarına dair kullanılan yönlendirme oklarının çocuğu tamamen yanlış bilgilendirme olasılığıdır. Bu görseli inceleyen bir 6. sınıf öğrencisi, sinir hücrelerinin sadece insanların alnının sol tarafında, kas hücrelerinin sadece kolun üst kısmında, epitel hücrelerinin kolun alt kısmında, kan hücrelerinin ise sadece elde bulunduğunu düşünebilecektir. Bu konuda bilgisi bulunmayan bir yetişkinin bile bu görselden çıkarabileceği sonuç buna yakın olacaktır. Sonuçta bu kadar hata ile dolu böyle bir görselin, nasıl olup ta böylesine rahatça bu kitaba basıldığı düşündürücüdür.

Kitabın 108. sayfasında verilen fotoğraflar, **resim 29**'da görülmektedir. Fotoğraflarda sırası ile itfaiyeciler, bir berber, traktör süren bir çiftçi ve bir aşçı görülmektedir. Meslek sahiplerinin, mesleklerinin hangi aşamalarında fiziksel, hangilerinde kimyasal değişimle karşılaştıkları sorusunun hemen altında yer almaktadır. Kullanım yeri açısından başarılı olarak nitelenebilecek bu dört fotoğraf ta, kalite ve anlatım gücü açısından son derece zayıftır. Fotoğraflar son derece küçük basılmıştır ve bu fotoğrafların detaylarının seçilememesine ve anlaşılmasının zorlaşmasına neden

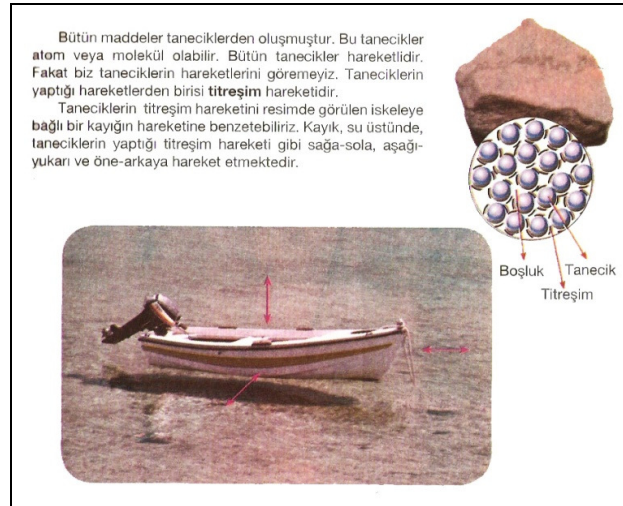
Resim 29

olmuştur. Hemen hemen tek rengin tonlarında basılması ile de bu zorluk artmıştır. Fotoğraflarda mesleklere ait önemli ve belirleyici ayrıntıların bulunmaması bu mesleklerin algılanabilmesini de tesadüflere bırakmış durumdadır. Birinci fotoğrafta belirsiz silüetlerden ve uzakta beliren bir ışıktan fazla bir şey görülmemekte, üçüncü fotoğrafta ise izleyeni çiftçiden çok bir traktör sürücüsü olma yanılgısına itebilecek bir fotoğraf seçildiği görülmektedir.

Kötü seçilmiş ya da bir yerlerden çoğaltılarak kitaba eklenmiş bu fotoğrafların tam olarak görevini yerine getireceğini söyleyebilmek bu bakımlardan güçtür. “Fotoğrafların dia kullanmak yerine tekrar tekrar bir yerlerden çekilerek kullanılması buradaki gibi kötü neticeler doğurabilmektedir. Bu anlayışa bir son verilmeli, ders kitaplarında ünlü fotoğraf sanatçılarından yeni dialar kullanılmalıdır”(Erkmen 1996: 42). “Fotoğrafla anlatım çocuğun düşünmesine fırsat tanımaması, olanı olduğu gibi vermesinden dolayı pek tercih edilir bir yöntem olmamalıdır fakat kullanımında da ezberlenecek değil, düşündürecek nitelikte görüntüler görev almalıdır”(Gökaydın 1996: 35).

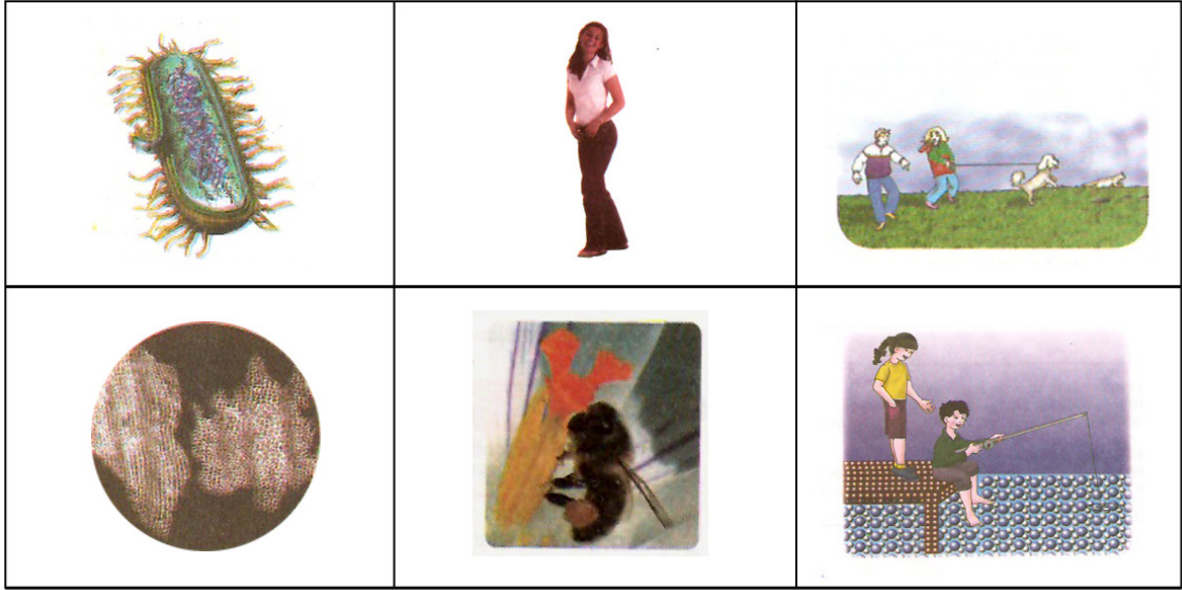
Resim 30'da görülen fotoğraf, taneciklerin hareket halinde olduğunu, titreşim halinde bulduklarını anlatan bir metnin altına yerleştirilmiştir. Fotoğrafta motorlu bir kayık görülmektedir. Tıpkı Resim 24'te görülen fotoğraf gibi bu görselinde başka bir kaynaktan alınmış olması ihtimali bir hayli yüksektir. Fotoğrafta bulunan tarama izleri ve dikey çizgiler bu ihtimali doğrular niteliktedir. Metinde kayığın su üstünde sağa-sola, yukarı-aşağı ve öne-arkaya hareketinden söz edilmektedir. Fakat sözü edilen

hareket bu fotoğrafta hissedilememektedir. Tam aksine fotoğraf son derece durağan ve hareketsiz bir kayık fotoğrafıdır. Hareket hissini vermesi amacıyla kayığın uç tarafına iki yönlü, kırmızı ve ince ok işaretleri konulmuş fakat bunlarda kayığa hareket ediyor hissi vermeyi başaramamış görünmektedir. Dahası bu kayığın suyun üstünde yüzdüğü bile şüphelidir. Denizin ya da bir akursunun varlığı görülemeyen fotoğrafta kayık yere düşen gölgesinin de etkisiyle yerden 35–40 cm yukarıda uçuyor gibidir. Belki de bulunabilecek milyonlarca kayık fotoğrafının içinde bu fotoğrafın kayığın hareketini anlatması için buraya konulmasını anlamak mümkün değildir. Taneciklerin titreşimli hareketini, konunun dinamik yapısının böyle bir fotoğrafla anlaşılmasını beklemek biraz tuhaf olacaktır. Hareketi ya da titreşimi daha iyi tasvir eden bir fotoğrafın seçilmesi muhakkak ki daha uygun olacaktır.

Resim 30

Bu fotoğrafın sol üst tarafında yer alan taş fotoğrafının hemen önünde de titreşim hareketini göstermeye çalışan bir resimleme görülmektedir. Fakat bu resimlemede de hareket duygusu yoktur. Sözü geçen titreşim hissi taneciklerin dört bir tarafına konulan koyu siyah çizgilerle anlatılmaya çalışılmış, fakat bu da resimlemenin daha karmaşık bir hal almasından başka bir işe yaramamış gibi gözükmektedir. Sonuçta bu iki görselinde metinle bir bağı olduğunu, metni desteklediğini savunmak gereksiz olacaktır.

Tablo 2 İncelenen ve Benzer Hatalar Gözlenen Diğer Görsellerden Örnekler

Tablo 2'de Fen Bilgisi 6. sınıf ders kitabında verilen, incelenerek benzer hatalar tespit edilen görsellerden diğer örnekler görülmektedir. Bu 6 görselde de örnekleme dahil olan görsellerde görülen hatalara benzer hatalarla karşılaşılmıştır. Biçim yönünden ve ilgili oldukları metinlerle ilişkileri bağlamında olumlu olarak nitelendirilemeyecek bu görsellerde, anatomik bozukluklar, perspektif ve renklendirme hataları, metinle uyumsuzluk gibi problemler tespit edilmiştir.

4.1.3. Yedinci Sınıf Fen Bilgisi Ders Kitaplarının Biçim-İçerik Yönünden İncelenmesi

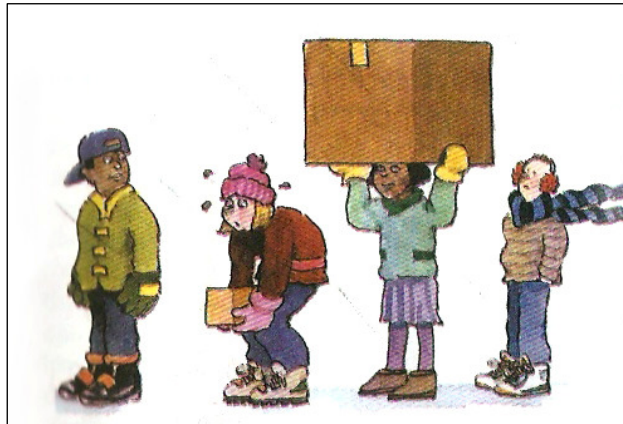
175 sayfadan oluşan Fen Bilgisi 7. sınıf ders kitabı, Devlet Kitapları adına Basım Matbaacılık A.Ş. tarafından 2002 yılında, Ankara'da basılmıştır. Görsel elemanların dağılımı, 129 resimleme, 308 fotoğraf ve 1 karikatür şeklindedir. Toplamda 438 görsel eleman kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kapakta kullanılan resimleme ve fotoğraflar fen bilimlerine direkt göndermeler yapan görseller değildir. Mavi bir gökyüzü, bir bardak su, bir akarsu fotoğrafı fen bilimleriyle ilişki kurmada zayıf olarak nitelendirilebilecek görsellerdir. Çoğu görselin de ne olduğunun anlaşılması bir çocuk için zordur. Örneğin ağaç kesen insan figürü ancak çok dikkatli ve kapağa iyice yaklaşılarak bakıldığında anlaşılabilir. Sol kısımda yer alan iki resimlemenin ne ile ilgili olduğu ise kesinlikle anlaşılmamaktadır.

Bütün bu eleştirileri görmezden geldiğimizi varsayarsak, belki de en vahim hata kapağın sol alt kısmında yer alan ve üzerinde “Air Ion Counter” yazan bir aygıt fotoğrafının buraya yerleştirilmesidir. Burada sorulması gereken soru Aygıtın neyi ölçmede kullanıldığının bilinmeyeceğini bir tarafa bırakırsak, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından hazırlatılan ve bastırılan bir ilköğretim ders kitabının kapağında tamamen İngilizce kelimelerin yer aldığı bir aygıt fotoğrafının ne aradığıdır. Bu çok büyük sayılabilecek hatanın nasıl olup ta görülemediğini anlamak mümkün değildir. Diğer hataların yanında sadece böyle bir hata nedeni ile bile bu kapağın basılmaması gereği dikkate alınmamıştır. Buradan, kitabın basılmadan önce yeterli titizlik gösterilerek incelenmediği sonucu çıkmaktadır.

4.1.3.2. İç Görseller

4.1.3.2.1. Resimlemeler

Resim 33

Resim 33'te verilen görsel kitabın 19. sayfasında yer almaktadır. Görselde çeşitli büyüklüklerde kutular taşıyan iki çocuk ve onları seyreden iki çocuk görülmektedir. Resimleme, son derece başarılıdır. Karakterler özgün, sevimli ve cana yakın resmedilmiştir. Her biri farklı tiplerde, boylarda ve özelliklerde resmedilmiş, bu da görsele çekicilik kazandırmıştır. Mimikler son derece gerçekçidir. Figürlerin anatomisi de gerçeğe uygundur. Dikkat edildiğinde küçük kutuyu taşıyan kız çocuğunun yüz ifadesinden, büyük kutuyu taşıyana oranla daha ağır bir yük taşıdığı hemen anlaşılabilir. Bu da metinde öğrenciye yöneltilen "Maddenin Hacmine Bakarak Daha Fazla Kütlede Olduğunu Söylemek Doğru mudur?" sorusunu desteklemektedir.

Bütün bu olumlu özelliklerine rağmen, bu görsel, kitaptaki diğer görsellerle karşılaştırıldığında farklılıklar içermektedir. Diğer resimlemelerle, aynı çizerin elinden çıktığını söylemek mümkün değildir. Resimlemede bulunan figürlerden ikisinin siyahı olmasını da düşündüğümüzde resimlemenin, farklı bir kaynaktan, ya da büyük bir olasılıkla yabancı bir ders kitabından alınmış olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Resim 34'te verilen resimlemede iki balığın yüzerken, denizin dibinde bir çöp yığınının rastlaması ve balıklardan birinin bu durum karşısında diğerine her şeyin yüzdüğünü sandığı söylemesi resmedilmiştir. Resimleme, renkleri, tiplerin sempatik ve estetik duruşu ve diğer objelerin doğru betimlenmesi göz önüne alındığında son derece başarılıdır. Profesyonel bir resimleme sanatçısının elinden çıktığı çok açıktır. Resimde hiçbir detay atlanmamış ve ortaya son derece başarılı bir görsel çıkmıştır. Görsel keskin hatlarla sayfadan ayrılmamış ve çok doğru bir yaklaşımla sayfayla bütünleştirilmiştir. Ancak buradaki başarı sanatçıya aittir. Bir önceki görselde olduğu gibi bu görsel de üslup açısından çok farklıdır. Bu görsel de

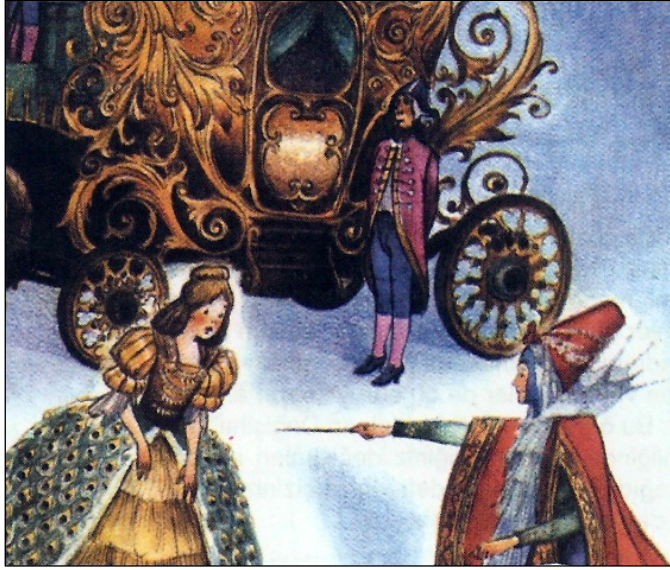

Resim 34

farklı bir kaynaktan alınmış, burada kullanılabileceği düşünülmüş ve sayfaya yerleştirilmiştir. Kısacası işin kolayına kaçılmış, bu sayfa için özel bir görsel hazırlanmamıştır.

Teknolojinin günümüz dünyasında hızla geliştiği bir gerçektir. İnternet ortamında yapılacak çok kısa bir araştırma da pek çok resim ve fotoğraf elde edilebilir. Üstelik sayısal olarak görüntülenen bu görsellerin başka bir ortama geçirilmesine gerek bile kalmadan aynı bilgisayar ortamında bu görsellerin basılması bile olanaklıdır. Ancak bu etik açıdan çok yanlış olduğu gibi, bir Milli Eğitim Bakanlığı ders kitabında kullanımı da çok yanlıştır. Eserinin izinsiz basıldığını öğrenen bir sanatçı, haklı olarak dava açabilir bu da çok onur kırıcı sonuçların yaşanmasına sebep olabilecektir. Gerek bu tip bir durumun yaşanmaması, gerek kitaba özgün bir çizgi dili kazandırmak adına gerekse de kitabın bütünlüğünün bozulmaması adına bu konunun üzerinde önemle durulması gerekmektedir.

Kitapta 21. sayfada bulunan, fiziksel ve kimyasal değişmeler başlığı altında verilen resimleme **resim 35**'de görülmektedir. Resimlemede görülen, ortaçağ dönemine ait kıyafetler giyen iki kadın ve bir arabanın önünde bekleyen erkek figürüdür. Bu resimlemenin Kül Kedisi masalına ait olduğu, hemen yanında yer alan metinden anlaşılmaktadır. Kül Kedisi masalının fiziksel ve kimyasal değişme ile ne derece

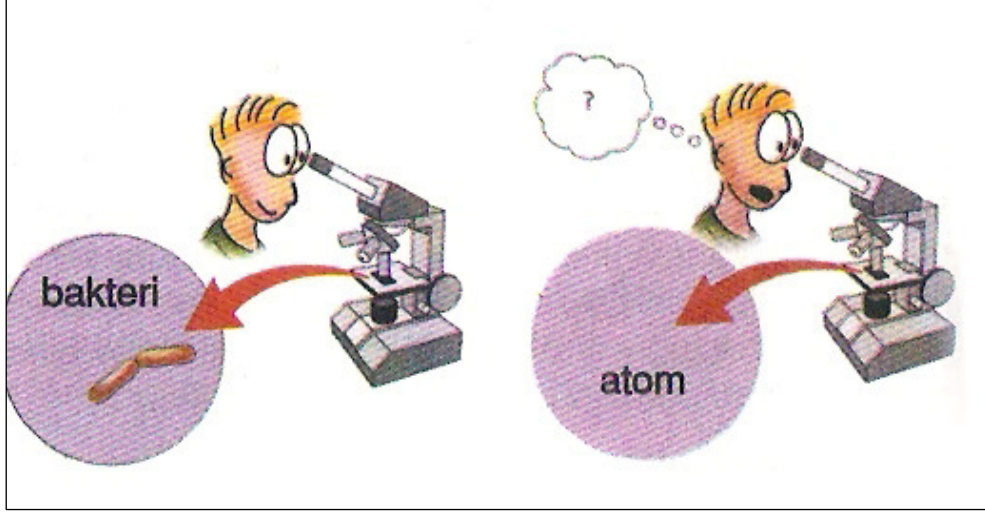
Resim 35

ilişkili olduğunu bir yana bırakırsak, resimleme tüm dünyada bilinen Kül Kedisi masalının belirleyici figürlerini betimlemede yetersiz kalmıştır. Balkabağı arabayı, arabayı çeken fareleri, ya da Kül Kedisi'nin cam pabuçlarını resimlemede görememekteyiz. Dolayısıyla metnin olmadığını düşündüğümüzde bu resimlemede Kül Kedisi masalını görebilmemiz mümkün değildir. Resimleme, tek bir resimleme değil de sanki Kül Kedisi masalına ait bir dizi resimlemeden alınmış bir resimdir. Bu haliyle de anlatımı desteklemediği açıkça görülmektedir.

Tıpkı diğer resimler gibi bu resimlemenin de kitabın çizgi dili ile tutarlı olduğunu söylemek çok güçtür. Zaten kitapta tek bir elden çıkmış iki, üç resim bulabilmek neredeyse imkânsızdır. Şu halde kitabın bütünlüğü olduğunu söyleyebilmemiz de mümkün olmayacaktır.

“**Atomun Yapısı**” konusu içerisinde sayfa 38'de kullanılan resimleme, **resim 36**'da verilmiştir. Resimlemede bir çocuğun mikroskopla yaptığı iki ayrı gözlem betimlenmektedir. Resimlemede görülen tiplere ile mikroskop çizimlerinin farklı ellerden çıktığı görülmektedir. Çocuk bir karikatürize yöntemiyle resimlenirken, mikroskop gerçeğe çok yakın bir biçimde resmedilmiştir. Mikroskop resimlemesinin hemen önüne sadece çocuğun baş bölgesi yerleştirilerek çocuğun mikroskopta bir

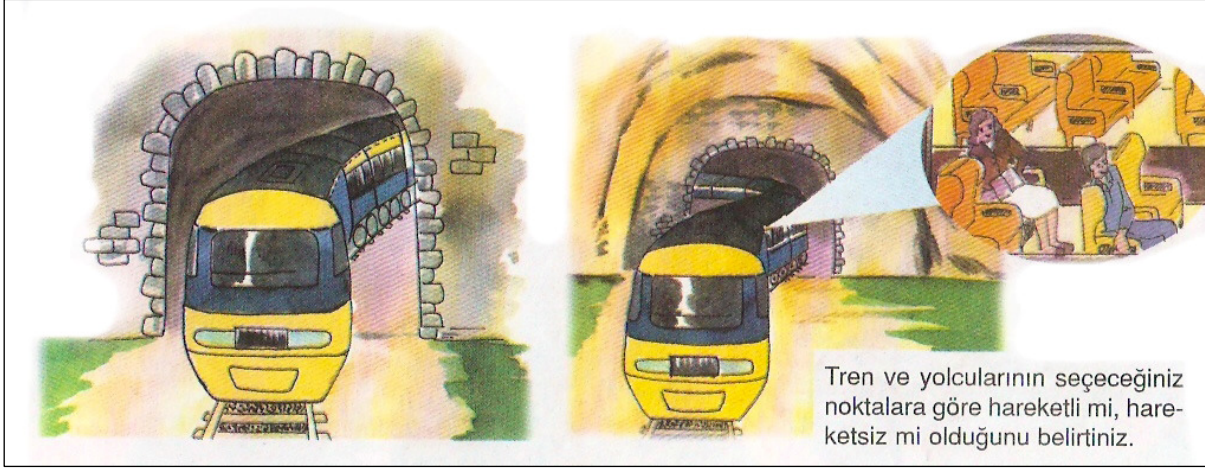
şey incelediği izlenimi verilmeye çalışılmıştır. Dolayısı ile aynı resim içinde bile bütünlük yakalanamamıştır.

Resim 36

Çocuk, mikroskopta bakteriyi gözlemlerken güler yüzlü ve neşeli bir şekilde betimlenirken, atomu gözlemlerken, korkmuş bir halde resmedilmiştir. Düşünme balonuna bir soru işareti konulmuştur. Dolayısıyla çocuğun şaşırılmış resmedilmesi daha doğru olabileceken, burada çocuk, dehşete düşmüş, korkmuş bir yüz haliyle resmedilmiştir. Metin okunduğunda atomun mikroskopta görülemeyeceği anlaşılmaktadır. Ancak çocuğun burada göremeyeceği ya da görmediği bir şey karşısındaki yüz ifadesi son derece yanıltıcıdır.

Resim 37, kitabın 54. sayfasında, “**Evrende Her Şey Hareketlidir**” konusu için verilen bir resimlemeyi göstermektedir. Resimde, bir tünelin içinden çıkan bir tren ve hemen onun yanında da aynı tren ve içinden bir görüntü öğrenciye sunulmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu görselin de kitabın genel çizgi dili ile bir ilişkisi yoktur. Tamamen farklı ve amatör bir üslupta resmedilmiştir. Metinde anlatılan konuyu betimlemede yetersiz kaldığı görülmektedir.

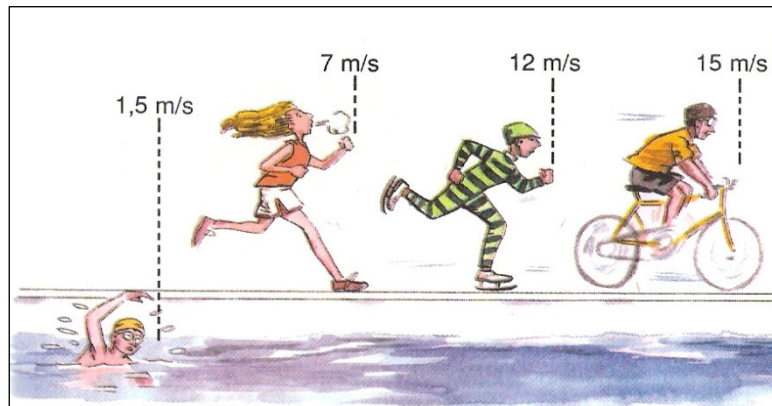
Resim 37

Teknik ve estetik açıdan çok ciddi hatalar yapıldığı hemen göze çarpmaktadır. Perspektif kuralları açısından son derece yanlış bir çizimdir. Bir trenin, bu resimlemelerde betimlendiği gibi görünmesi imkânsızdır. Trenin ön kısmı tam cepheden geride kalan kısımları ise üstten görülmektedir. Sağdaki resimlemede ise, bir tünelde, trenin bu şekilde görünmesi mümkün değildir. İçerisinde resimdeki gibi keskin bir viraj olan tünelde, trenin hemen hemen hepsinin görünmesi teknik açıdan olmayacak bir şeydir. Bir önceki sahnede tünelin hemen önünde, trenin aldığı şekle dikkatli bakılacak olursa, tünelden çıkışta düz bir tren yolu varken, sağdaki resimde çıkıştaki bu yol, sağa doğru hafif bir eğimle resmedilmiştir.

Sağdaki resmin hemen yanında ise bu trenin içinde oturan iki yolcu gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak içerideki yolcular inanılmaz derecede kötü resmedilmiştir. Hiçbir perspektif, anatomi kuralı dikkate alınmamış, tamamen amatörce bir çizim yapılmıştır. Figürlerin yüzlerini görebilmek imkânsızdır. Figürlerin oturduğu koltukların yanında yer alan diğer koltukların ise camdan yansıyan görüntü mü oldukları, yoksa yan tarafta yer alan koltuklar mı oldukları hatalı perspektif nedeniyle kesinlikle anlaşılamamakta, resmin küçük ebadı nedeniyle de görsel tam bir kargaşaya dönüşmektedir. Armonik olarak birbiriyle uyumsuz ve çok benzer renklerin kullanımıyla da resimleme içinden çıkılmayacak bir hal almıştır. Bu hataların nasıl olup ta

görülmeyeceği ya da denetimden geçip nasıl kitaba basıldığını anlamak mümkün değildir.

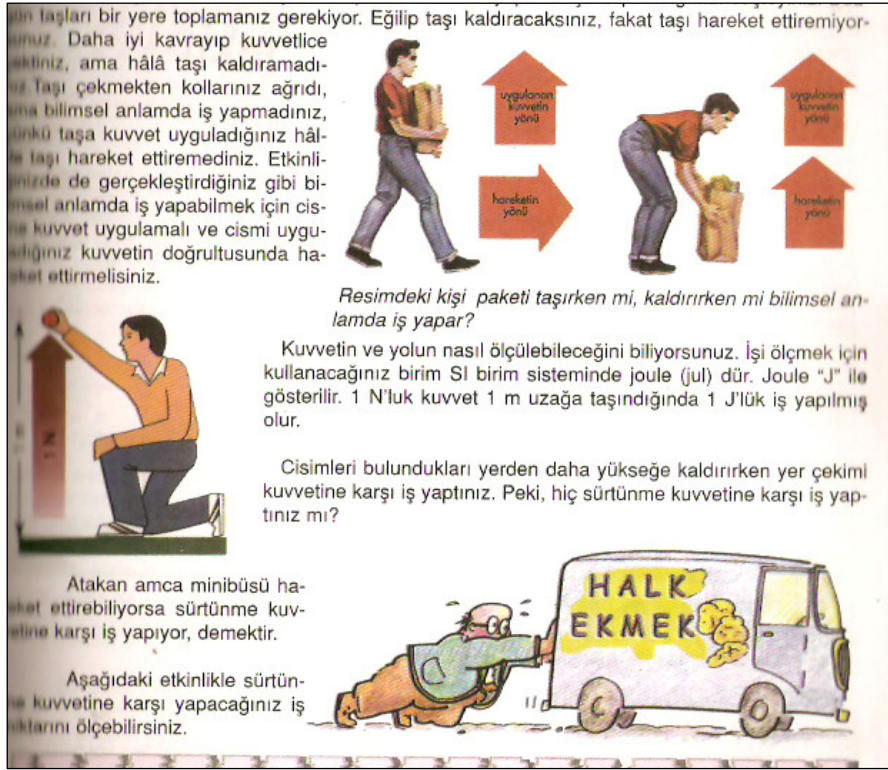
Resim 38'de “**Hangi Cisim Daha Hızlıdır?**” konusunun devamında verilen bir resimleme verilmektedir. Resimlemede yüzen, koşan, patenle kayan ve bisiklet süren dört sporcu resmedilmiştir. Resimleme sporcuların hareketlerini gayet gerçekçi bir biçimde izleyene hissettirmektedir. Sanatçı, bu sporcuları son derece iyi gözlemlemiş

Resim 38

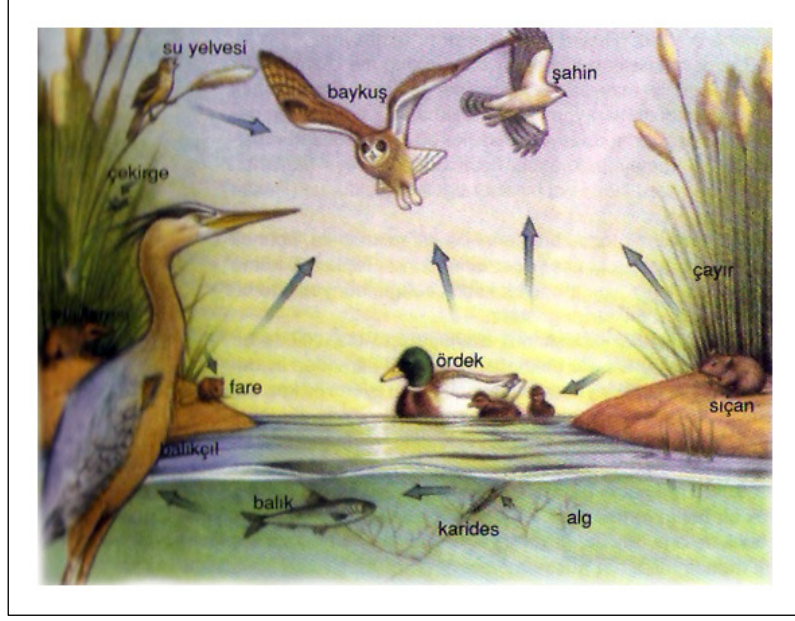
bu gözlemini de çiziminde en doğru biçimde yansıtmıştır. Ancak, bu resimlemenin de kitabın bütünüyle örtüştüğünü söylemek yanlış olacaktır. Fakat resim 33'te görülen resimleme ile resim 41'de görülen bu resimlemenin aynı çizgi diline sahip resimlemeler olduğu açıktır. Bir başka deyişle bu iki resimleme de aynı sanatçının elinden çıkmıştır. Fakat kitabın resimleme sanatçılarına ait olmadığı net olarak söylenebilir. Bu durumda bu resimlemenin de resim 33'te görülen görsel ile aynı kaynaktan alındığı söylenebilir.

“**İş Yap, Enerji Aktar**” konusu için, sayfa 77'de kullanılan üç resimleme **Resim 39**'da verilmiştir. En üstteki resimde elinde paket taşıyan ve onu kaldıran bir adam, ortadaki resimde bir topu yerden yukarı kaldıran bir adam, en alttaki resimde ise minibüsü itmeye çalışan bir adam resmedilmiştir. Kitabın bütünlüğü konusuna bu araştırmamızda ısrarla değinmekteyiz. Fakat burada aynı sayfanın içerisinde dahi bütünlük yakalanamamış, farklı üsluplarda ve farklı çizerler tarafından resmedilmiş görsellerin aynı sayfaya yerleştirilmesinde bir sakınca görülmemiştir.

Resim 39

Üç görsele de bakıldığında gerek kullanılan teknik, gerek çizgi dili, gerekse de renk kullanımı açısından farklı ellerden çıktığı çok açıktır. Üçüncü resme dikkatli bakıldığında, görselin elde hazırlanmış ve boyanmış bir resimleme olduğu görülmektedir. Daha sonra bilgisayar ortamında minibüsün üzerindeki yazı yerleştirilmiştir. Dolayısı ile bu görselin başka bir yerden alındığı çok açıktır. Metinde bu üçüncü resimde, aracı iten kişinin Atakan amca isimli bir karakter olduğu belirtilmiştir. Kitapta bu sayfaya gelinceye kadar hiçbir yerde adı geçmeyen ve herhangi bir resmi bulunmayan bu karakter bu sayfadan itibaren kitaba dahil edilmiş ve pek çok yerde kullanılmıştır. Kitaba özgü, orijinal bir karakterin kullanılması olumludur ancak böyle bir karakterin kitabın ortasından itibaren değil de başından itibaren, kitabın tamamına dengeli bir şekilde yerleştirilmesi şüphesiz daha doğru olacaktır.

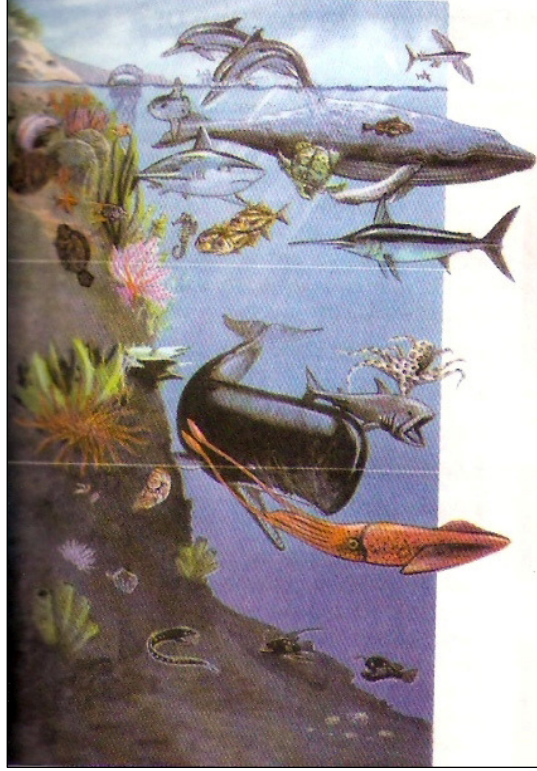

Resim 40

Resim 40'da verilen resimleme “**Beslenme Döngüleri**” konusu için, sayfa 137’de kullanılmıştır. Görselde çeşitli hayvanlar resmedilmiş ve besin zinciri konusu görselleştirilmiştir. Görsel son derece başarılıdır. Resimlemenin içinde yer alan hayvanlar en küçük ayrıntısına kadar resmedilmiş, mekân da son derece gerçekçi betimlenmiştir. Hayvanların kendilerine has hareketleri ve duruşları çok güzel verilmiş, doğa tüm canlılığı ile yansıtılmıştır. Görsel bu haliyle öğrencinin konuyu anlamasını kolaylaştıracak ve konudan zevk almasını sağlayacak niteliktedir. Ancak kitabın genelinde gördüğümüz sıkıntı burada da görülmektedir. Bu resimleme de kitapta şimdiye kadar karşılaştığımız birbirinden çok farklı üsluplarda resmedilmiş görsellerin hiçbirisiyle çizgi dili açısından bir benzerlik taşımamaktadır. Ansiklopedilerde sıkça karşılaştığımız resimlemelerle büyük benzerlikler taşıyan bu görsel de diğer pek çok görsel gibi uğraşılmadan, kolaya kaçılarak, herhangi bir kitaptan alınarak bu sayfaya aktarılmıştır.

Resim 41'de “**Ekosistemlerin Doğal Özellikleri**” konusu için kullanılan, okyanusların içindeki hayatı betimleyen bir resimleme verilmiştir. Resimleme, okyanusun farklı derinliklerinde yaşayan canlı türlerini göstermektedir. Görsel, son derece canlı, aydınlatıcı ve gerçekçi resimlenmiştir. Üslup olarak bir önceki görselle

benzerlikler taşımaktadır. Ansiklopedik bir çizim olduğu söylenebilecek görsel, konuyu son derece anlaşılır bir biçimde aktarmaktadır. Deniz hayatı tüm canlılığı ile verilmiş, çizimde yer alan hayvan ve bitkiler kusursuz bir görsellikle resmedilmiştir.

Resim 41

4.1.3.2.2. Fotoğraflar

Resim 42'de verilen görsel, Fen Bilgisi dersi 7. sınıf ders kitabı'nın "**Maddenin İç Yapısına Yolculuk**" konulu ünitesine giriş resmi olarak kullanılmıştır. Görsel, bir manzara fotoğrafının çeşitli bölgelerine farklı fotoğraflar yerleştirilerek bilgisayar ortamında kolaj tekniği ile oluşturulmuştur. Seçilen fotoğraf teknik açıdan son derece kalitesizdir. Küçük bir fotoğrafın imkânların elverdiğinden fazla oranlarda büyütülmesi nedeniyle ortaya çıkan çözünürlük problemi ortaya çıkmış ve görüntü kırık bir şekilde basılmıştır.

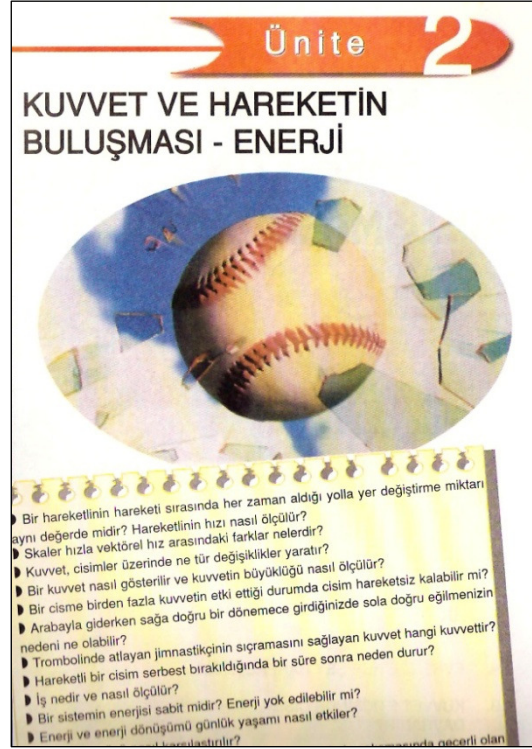

Resim 42

Fotoğrafın bu haliyle basımı, detayların fark edilememesine, daha da önemlisi fotoğrafın genel görünümünün de çok iyi algılanamamasına sebep olmuştur. Fotoğrafın farklı bölgelerine sarı noktalar konulmuş, bu noktaların devamına da sözde o noktaların konulduğu materyallerle ilişki kurulmasına çalışılmıştır. Ancak zaten net olarak anlaşılamayan bu fotoğrafta bu ilişkilerin kurulması mümkün değildir. Örneğin, fotoğrafın en solunda bulunan sarı nokta bir ağacın üstüne yerleştirilmiştir. Fakat bu fotoğrafta ağacın algılanabilmesi çok zordur. Bu noktanın işaret ettiği kağıt fotoğraflarının da kağıdı tam olarak anlatan fotoğraflar olduğunu söylemek güçtür. Aynı şekilde en sağda bulunan ve suyun hemen kenarındaki kara parçasına konulan sarı nokta ile işaret ettiği bir diğer manzara fotoğrafının da ne tür bir ilişkisi olduğu soru işaretidir. Kaldı ki bu manzara fotoğrafı o kadar küçük basılmıştır ki, görsel sarı ve kahverengi bir lekeden başka bir şeye benzememektedir.

Büyük fotoğrafta görülen manzaranın ülkemiz coğrafyasından olmadığı çok açıktır. Coğrafi özellikleri bakımından Türkiye coğrafyasına ait bir yer olmadığı anlaşılan bu fotoğraf muhtemelen başka bir kaynaktan, o an için ne bulduysa buraya yerleştirilmiş gibidir. Burada sormak gerekir ki, ülkemize ait o kadar çok ve kaliteli

görsel bulunabilecekken neden bu kadar basit, niteliksiz ve en önemlisi ülkemize ait olmayan bu fotoğraf buraya yerleştirilmiştir?

Resim 43

Resim 43, 2. Ünitenin girişinde kullanılan bir görseli göstermektedir. Fotoğrafta, bir topun, camı kırdığı an görülmektedir. Fotoğrafın hemen altında ise ünitenin içinde hangi konulara değinileceğine ilişkin uzunca bir metin görülmektedir. Metin içerisinde hiçbir tipografik düzenleme yapılmamış, yalnızca düzyazı şeklinde öğrenciye sunulmuştur.

Burada eleştirilmesi gereken en önemli konu, görselin çocuğun günlük hayatıyla özdeşleşip özdeşleşmediği yönünde olacaktır. Görselde kullanılan top bir amerikan sporu olan beysbol' da kullanılan toptur. Ülkemizde oynanmayan bir sporda kullanılan, amerikan hayat biçimiyle özdeşleşen ve kendine has fiziksel özellikleri olan bu topun çocuk tarafından tanınmasını beklemek yanlış olacaktır. Dolayısıyla da çocuğun bu görseli izlerken, merak duygusunun, konuya odaklanmasının önüne geçeceği çok açıktır.

Daha önce incelediğimiz görsellere bakıldığında da, kültürümüze ve dilimize ait olmayan öğelerin kitapta kullanıldığını gördük. Bu durumun çok sakıncalı sonuçlar doğuracağı açıktır. “Öğrenci ülkesinin değerlerini, kültür ve sanatının örneklerini eğitim basamağının başından itibaren tanımalı, sevmelidir. Çünkü ilköğretim basamağından sonra çocukların önemli bir bölümünün gördüğü, göreceği ilk ve son kitapların bu ders kitapları olma olasılığı çok yüksektir”(Pekmezci 1996:150). Kültürümüze ait olmayan öğelerin, imgelerin ders kitaplarında kullanımı, Talim ve Terbiye Kurulu'nun bu konuya gösterdiği hassasiyet ve yaklaşımıyla düzeltilebilecek bir problemdir.

Resim 44

Resim 44'de verilen fotoğraf, kitapta “**Hangi Cisim Daha Hızlıdır**” konusunun sonunda yer alan etkinlikler bölümünde öğrenciye sunulmuştur. Fotoğrafta biri Asyalı, diğeri sarışın iki çocuğun yerde oturdukları görülmektedir. Fotoğrafın ilgili metninde ise bilyelerin hızından ve bilyelerle yapılan bir deneyden bahsedilmektedir. Ancak fotoğraftaki çocukların bilye oyunu oynadıkları ya da böyle bir deney yaptıkları anlaşılamamaktadır. Fotoğraf bu detayların fark edilemeyeceği kadar küçük bir ebatta basılmıştır. Üstelik orijinal dia kullanılmadığı için tramlı bir görüntü oluşmuştur. Bu da detayların kaybolmasına neden olmuştur.

Deneyin detayları metinden okunduğunda, bir çocuğun kronometre ile bilyenin ne kadar sürede çizilen çizgiyi geçtiği ve ölçülen sürenin de fotoğrafın altında verilen çizelgeye yazılması gerektiği anlaşılmaktadır. Fotoğrafa çok dikkatli bakıldığında sağdaki çocuğun elinde bir şey tuttuğu bellidir. Bu muhtemelen metinde geçen

kronometredir. Ayrıca çizilen çizgi de yine görselde fark edilmektedir. Ancak görselin başka bir kaynaktan alındığı kesindir. Fotoğraftaki Asyalı ırkı özelliklerine sahip çocuk, önünde oturduğu ve amerikan okullarında görülen okul dolapları ve fotoğrafın tramlı yapısı da göz önünde bulundurulduğunda görselin orijinal olmadığı ve farklı bir kaynaktan alındığı açıkça görülmektedir. Bu durumda metinde anlatılan deneyin de yine fotoğrafın alındığı kaynaktan alınma olasılığı çok yüksek olmaktadır. Dolayısıyla deney, fotoğrafla beraber muhtemelen yabancı bir ders kitabından, görseli değiştirilmeye gerek bile duyulmadan bu ders kitabına alınmıştır. Tasarımcı burada kolayca kaçmış ve konu için özgün ve kitabın bütünlüğünü bozmayacak bir görsel kullanmaktansa, var olan, başka bir sanatçı tarafından çekilmiş bu fotoğrafı kullanmıştır. Metinde bahsedilen deneyin bile başka bir ders kitabından alıntı olduğu düşünüldüğünde, özgün bir tasarım beklemek de yanlış olacaktır.

Tablo 3. İncelenen ve Benzer Hatalar Gözlenen Görsellerden Diğer Örnekler

		
<p>bit</p> <p>İsa</p>		
		
	<p>dinçil</p> <p>tekerlek</p>	
	<p>Geriyeye doğru olan kuvvet kayıktadır.</p> <p>tepekte etki</p> <p>Öne doğru olan kuvvet ayaktadır.</p>	
		

Resim 45'te Fen Bilgisi dersi 8.sınıf ders kitabının kapağı verilmiştir. Kırmızı zemin üzerine çeşitli görsellerin yerleştirilmesiyle oluşturulan kapak, görsel düzen açısından Fen Bilgisi dersi 7. sınıf ders kitabıyla, kompozisyonun yerleşim düzenindeki ufak farklılıklar dışında benzeşmektedir. Dolayısı ile 7.sınıf ders kitabı kapağına getirilen tüm eleştiriler bu kapak için de söylenebilir. 6, 7 ve 8. sınıf ders kitapları içerisinde farklı bir tasarıma sahip olan tek kitap 6. sınıf ders kitabıdır. Bu anlamda bu üç tasarımda da ortak bir kimlik oluşturulamadığı söylenebilir. Bütün kapakların genel görünümünde kurumsal kimlik adına ortak tutulan tek şeyin alt ortadaki Milli Eğitim Bakanlığı amblemi olduğu görülmektedir.

Kitapta, fotoğraflanması mümkün olmayan biyolojik yapılar dışında, diğer bütün görseller fotoğraflardan seçilmiştir. Oysa kapakta resimleme kullanımı daha faydalı olacaktır. Resimleme kullanımından kaçılması şüphesiz tasarımcının kolaya kaçma, zahmetsizce işini bitirme isteğinden kaynaklanmıştır.

8. sınıf ders kitabı kapağı tasarımı da tıpkı diğer iki kapakta olduğu gibi kolaj tekniği olarak adlandırabileceğimiz bir teknikle oluşturulmuştur. Birbirleri ile ilgili olduğu düşünülen ve farklı yerlerden alınan fotoğraflar, belirli bir düzen gözetmeksizin bir araya getirilmiş ve dağınık bir şekilde kapak sayfasına yerleştirilmiştir. Bu görseller üç ana fotoğraf etrafına onlardan daha küçük fotoğrafların yerleştirilmesi şeklinde düzenlenmiştir. Büyüklü küçüklü pek çok fotoğrafın bir araya getirilmesi, hareket ve monotonluğun bozulması adına olumlu olarak nitelendirilebilir, fakat fotoğrafların sayısının çok olması ve yerleşimdeki düzensizlik gözün yorulmasına ve kompozisyonu rahatça takip edememesine neden olmaktadır.

Sol üstteki görsel grubunda, merkezde, insan iskeletinden bir bölüm, onun çevresinde ise sinir hücresi, DNA gibi insan biyolojisine ait çeşitli resimlemeler kullanılmıştır. İskelet fotoğrafının 6. sınıf ders kitabı kapağında kullanıldığını, bunun da kitapla ilk tanışma için çekici olamayacağını söylemiştik. Belki de burada söylenebilecek tek olumlu şey hiç değilse fotoğrafın siyah değil de yeşil bir fon üzerine yerleştirildiği ve bu sayede görselin daha bilimsel bir görüntü kazandığıdır.

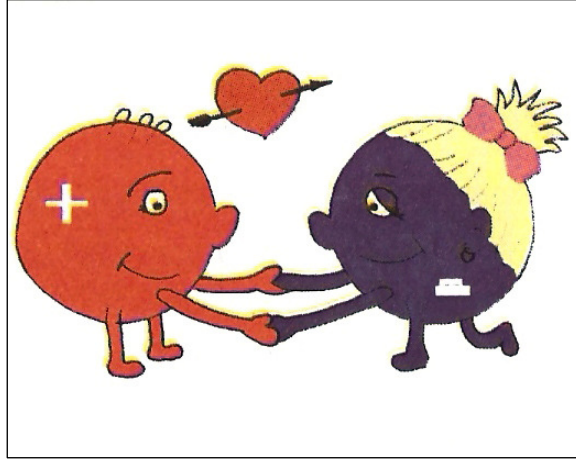
Sol alt tarafta görülen 3 resimlemede vahşi kediler görülmektedir. Burada hayvanlar alemi yansıtılmaya çalışılmıştır. Fakat yeryüzünde pek çok hayvan yaşamasına

karşın, sadece 3 vahşi kedi fotoğrafı yerleştirilerek doğanın çeşitliliği çocuğa aktarılamamıştır. Bu fotoğraflardan ortadaki muhtemelen bir puma diğer ikisi ise leopardır. Dolayısıyla konu sadece vahşi kedilerle sınırlandırılmakla kalmamış, bu kedi türlerinden sadece ikisi verilerek konu çok daha dar bir alanda sınırlanmıştır.

Sağ altta yer alan görsel grubunda da birbiriyle çok alakalı gibi gözükmeyen çok farklı fotoğraflar kullanılmıştır. Bu fotoğraflardan en büyüğünde pembe renkli bir form görülmektedir. Ancak bu fotoğrafın, yeni doğmuş kuş yavrularına ait olduğunu anlamak çok ama çok zordur. İzleyeni tereddütte bırakacak, kesin bir yargıya varmasını sağlayamayacak bir fotoğraftır. Özellikle de bir çocuğun bu biçimi anlaması çok güçtür. Bu, fotoğrafın çekim açısından kaynaklanabileceği gibi, yavruların yumurtadan çıkarken kırdıkları kabuğun da fotoğrafta net algılanamamasından kaynaklanabilir. Daha doğrusu fotoğraf, bu doğumu ifade etmekte yetersiz kalmıştır. Bu fotoğrafın etrafında yer alan diğer fotoğraflarında konuyla ne gibi bir ilgisi olduğunu anlamak zordur. Hamile bir bayan fotoğrafının yanında verilen biberon resminin bebeklik dönemini simgelediğini söylemek son derece tuhaf ve komik olacaktır. Biberonun hemen yanında bulunan içecek resimleri ise tamamen konuyla ilgisizdir. Fotoğrafların sırasını takip ettiğimizde, fiziksel yapılarından birer bardak bira olabileceğini tahmin ettiğimiz bu içecekler yetişkinlik dönemini anlatmak için kullanılmış gibi gözükmektedir. Çocuğa her yetişkin alkol içer gibi çok yanlış bir mesaj veren böyle bir fotoğrafın nasıl olup ta böylesine rahatlıkla buraya konulduğunu anlamak çok güçtür. Bu fotoğrafın hemen devamında gelen devrilmiş bir arabayı gösteren fotoğrafta muhtemelen ölümü simgelemektedir. Ölümün de bir trafik kazası fotoğrafı ile verilmesi de son derece itici ve ürkütücüdür. Bir diğer olasılıkta, bir önceki resimde dikkate alındığında alkollü araba kullanmanın kazaya neden olabileceğidir. Böyle bir durumda Fen Bilimleriyle ne ilgisi olduğu soru işaretidir. Her iki durumda da neyi ifade edeceği ya da simgelediğinin farkında bile olunmadan, bu fotoğraflar tamamen saçma bir düzenle bir araya getirilmiş ve anlam kargaşasıyla dolu bir kapak ortaya çıkmıştır. Kitabın içeriğine dair en kısa ve anlaşılır yoldan bilgi vermesi gereken kapağın, bu amaca hizmet edemediği açıkça görülmektedir.

4.1.4.2. İç Görseller

4.1.4.2.1. Resimlemeler

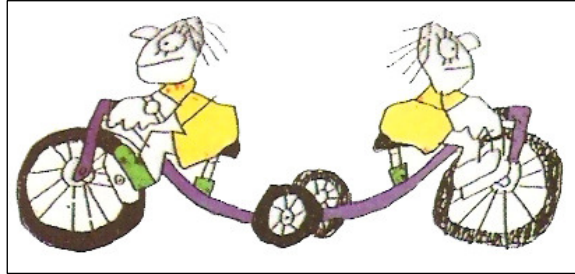
Resim 46

Resim 46'da görülen resimleme, “**Kimyasal Bağlar**” konusu içinde kullanılan bir görseldir ve kitabın 16. sayfasında yer almaktadır. Resimlemede top biçimli iki tip el ele tutuşmuş bir biçimde resmedilmiştir. Üstte yer alan kalp simgesi de aralarında oluşan bir aşkı ifade etmek için kullanılmıştır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, burada resmedilen bu tipler, atomları temsil etmektedir. Resimlemede görülen bu tiplerin üzerine artı ve eksi işaretleri konularak bunların artı ve eksi atomlar olduğu belirtilmiştir. Ancak metinde resme herhangi bir gönderme yapılmamıştır. İki atomun birbirine yaklaştığında aralarında bir etkileşim olacağından bahsedilmektedir. Ancak resimlemede bu ilişki, aşk ilişkisi ile anlatılmaya çalışılmıştır. Bu son derece yanlış olacaktır. Çünkü her birbirine yaklaşan insan arasında aşk oluşacağı gibi kesin bir yargıda bulunmak imkânsızdır.

Resimleme ilk bakışta bir çocuk resmini andırmaktadır. Tipler estetik açıdan son derece çirkindir. 8. sınıf öğrencisi için daha detaylı bir çizgi dilinin kullanılması daha uygun olacakken, bu resimlemede çok daha küçük yaş grubuna hitap eden bir çizgi kullanılmıştır. Soldaki erkek figürü seyrek saçlı, kısa bacaklı ve uzun kollu görüntüsüyle çekici olmaktan uzaktır. Atomun dairesel biçimi bile düzgün bir şekilde resmedilememiştir. Her iki figürde de kollar vücuda sonradan eklenmiş gibidir. Eller

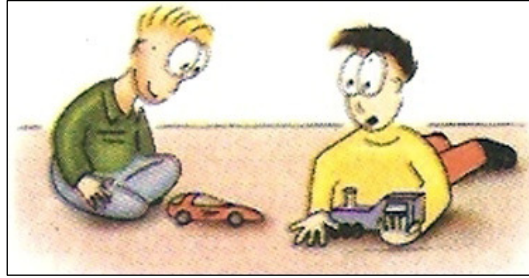
ise birer yengeç kıskacını andırmaktadır. Sağdaki figürde de önemli yanlışlar vardır. Figürün yüzü kullanılan koyu renkten dolayı kesinlikle net olarak anlaşılammaktadır. Kulağına belli belirsiz bir küpe yapılarak son derece yüzeysel olan resme detay eklenmeye çalışılmıştır fakat bu küpeyi de fark etmek son derece zordur. Figürün üzerinde eksi işareti olması gereken işaret tuhaf bir biçimde iki çizgi üst üste getirilerek resmedilmiştir. Ayrıca yakında olan bacak kısa, uzakta olan bacakta neredeyse onun iki katı büyüklüğünde resmedilmiştir. Bu çizimin perspektif bilgisi olmayan birisi tarafından yapıldığı çok açıktır. Üstelik bu iki figürün üzerinde aşk sembolü olarak kullanılan, ortasından bir ok geçen kalp sembolü, arabesk ve popüler kültürde kullanılan bir ikondur. Aşkın öğrenciye bu şekilde sunulması çok çirkin olmaktadır. Bu kadar yüzeysel bir resimlemede bile bu kadar çok hatanın bulunduğunu düşündüğümüzde, çizerin yaptığı bu çalışmayı çok ciddiye almadığı rahatlıkla söylenebilir. Ders kitaplarındaki resimlemelerin sadece çizerin inisiyatifine bırakıldığı anlaşılmaktadır. Denetim kurullarının bu konu üzerinde hassasiyetle durması, çizilen her resmin en ince ayrıntısına kadar incelenmesi şüphesiz eğitim sistemimizin yararına bir gelişme olacaktır.

Resim 47

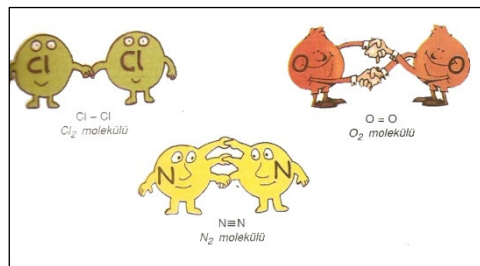
Resim 47'de verilen resimleme, "**Kovalent Bağ**" başlıklı bir metnin yanında yer almaktadır. Görselde, birbirine bitişik iki bisiklet ve bu bisikleti kullanan iki karakter görülmektedir. Resimlemenin hemen yanında yer alan ilgili metinde, paylaşım duygusundan bahsedilmiştir. Ancak bu resimleme, paylaşım duygusundan ziyade inatlaşan, farklı yönlere gitme arzusu içinde olan iki karakteri betimlemektedir. Bu bakımdan resimlemenin metinle örtüştüğünü, metni tamamladığını söylemek mümkün değildir. Karakterler, 8. sınıf çocuğuna hitap etmeyecek derecede basit ve detaysız resmedilmiştir. Ayrıca çizgi dili açısından da bir önceki resimlemeyle bir benzerliği bulunmamaktadır. Farklı bir çizer tarafından resmedilmiş, ya da başka bir

kaynaktan alınmıştır. Bu görselin hemen altında yine aynı konu içerisinde yer alan bir başka resimleme de **resim 48**'de verilmiştir. Bu iki resimlemeye bakıldığında çizimdeki farklılıklar açıkça görülmektedir. Bu resimlemede de metinde gönderme yapılan paylaşım duygusunu hissedebilmek mümkün değildir. Sağdaki çocuk trenine sıkı sıkı sarılmış, hayrete düşmüş ve sinirlenmiş bir yüz ifadesiyle, adeta karşısındaki çocuğa kızmış gibi bir hali vardır. Bu resimlemede paylaşım duygusundan daha çok bencillik duygusu olduğu bile söylenebilir. Ayrıca bu resimlemede anatomik hatalarda hemen göze çarpmaktadır. Sağ tarafta yer alan çocuğun duruş biçimi fizik kurallarına ve insan anatomisine tamamen aykırıdır. Adeta çocuğun vücudunun üst kısmı alt kısmından ayrılmıştır. Bu da görsele çok çirkin bir görünüm kazandırmıştır.

Resim 48

Bu iki resimlemeyle aynı sayfada yer alan bir başka resimleme de **resim 49**'da verilmiştir. Bu resimleme de atomlar arasındaki bağlar gösterilmiş, bu bağların sayısı görselleştirilmeye çalışılmıştır.

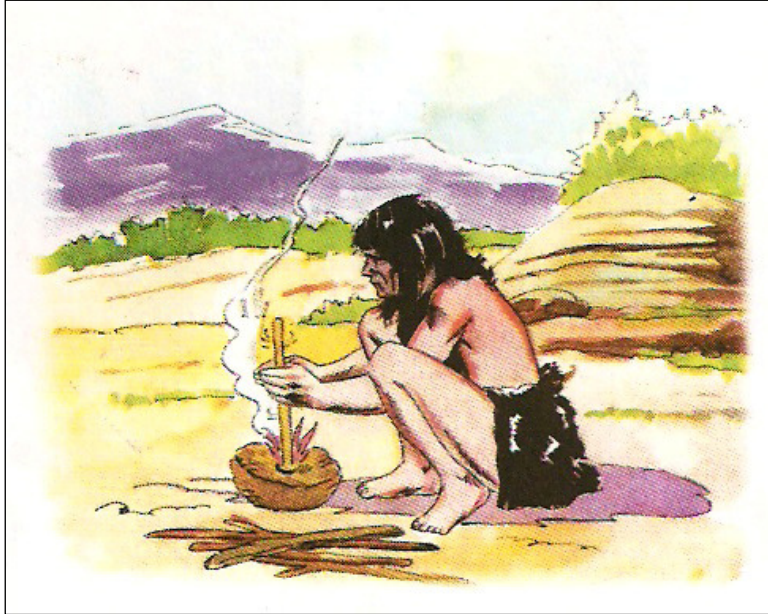

Resim 49

Görsel, bağların sayısını ifade edebilmesi açısından olumlu olarak nitelendirilebilir. Ancak resimleme, sayfada yer alan diğer resimlemelerle bir bütünlük oluşturmadığı gibi kendi içerisinde de farklılıklar göstermektedir. Görsele görülen üç ayrı resimleme

de birbirinden farklı üsluplarda resmedilmiştir. Karakterize edilen atomların her birinin elleri, gözleri, yüz şekilleri, farklı farklıdır. Yeşil renkli atom daha basit bir çizimle ifade edilmiş, atomun simgesi olan Cl yüzün tam ortasına yerleştirilmiştir. Kırmızı renkle gösterilen atom ise gömlekli ve ayakkabılı olarak betimlenmiştir. Gözler diğerinden farklı olarak birer nokta ile simgelenmiştir. Sarı renkle görülen atom ise yine diğer iki atomdan biçim olarak farklılıklar göstermektedir. Bu kadar basit resmedilmiş bir resimlemede bile farklı yerlerden alıntı yapılması düşündürücüdür.

8.sınıf Fen Bilgisi ders kitabında şimdiye kadar incelediğimiz diğer resimlemelerden farklı çizgi diline sahip bir resimleme **Resim 50**'de verilmiştir. Görselde, odunları birbirine sürterek ateş yakmaya çalışan bir ilkel insan görülmektedir. İlk bakışta doğru bir çizimmiş gibi görünen bu görselde pek çok ayrıntı gözden kaçabilmektedir. Kitabın genelinde hemen hemen bütün resimlemelerde karşılaştığımız anatomi hataları bu resimde de görülebilmektedir. İlkel insanın sağ ayağının duruş şekli tamamıyla

Resim 50

yanlıştır. Bu hata incelediğimiz diğer sınıflara ait ders kitaplarında da rastladığımız bir hatadır(bkz. Resim 20). Adamın dizinden altta kalan kısımlarının, bacağından daha geride resmedilmesi de başka bir anatomik hatadır.

Figürde tercih edilen ten renkleri de hatalıdır. Vücudu ile yüzü tamamen farklı renklerde boyanmıştır. Ayrıca saçlarının bu kadar uzun olduğunu düşündüğümüzde, tarih öncesi çağları da göz önüne aldığımızda vücudunda başka hiçbir tüy olmaması da enteresandır. Belki de en ilginç, metinde ilkel insan olarak verilen figürün yüzünün yeni traş edilmiş olmasıdır. Tüm bu detayların dikkate alınmaması resimlemeyi inandırıcılıktan uzaklaştırmış, yapmacık bir havaya sokmuştur. Öğrencinin anlatılan dönemi yeterince ifade edemeyen böyle bir resimlemeden haz alması çok zordur.

Resim 51'de “**Basit Tepkime Denklemlerinin Yazılması ve Denkleştirilmesi**” başlığı altında kullanılan bir resimleme görülmektedir. Resimlemede figür, ne yaptığını ancak metinde yer alan bilgilerden anlayabileceğimiz bir şey yapmaktadır. Ancak metinde resimlemeye dair net bilgilerin olmadığı görülmektedir. Metinde, simyacıardan bahsedilmekte, altın yaptıkları anlatılmaktadır ama bunun nasıl yaptığı, resimlemede gösterilen işlemin ne işlemin olduğu bilgisi kesinlikle bulunmamaktadır.

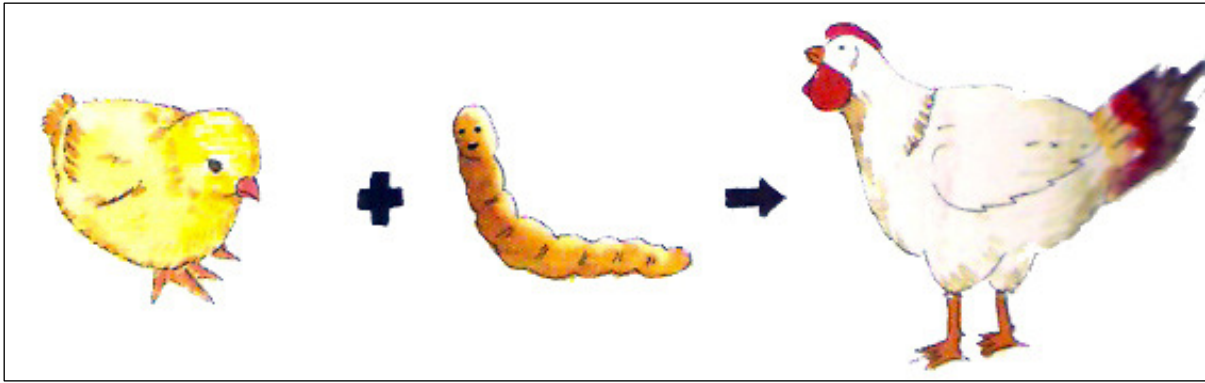

Resim 51

Dolayısıyla resimlemenin metne ve konuya herhangi bir katkısı olmamaktadır. Bu durumda görselin sayfaya boşluk doldurma amacı ile yerleştirildiği açıktır. Kaldı ki, bu resimleme de muhtemelen hazır bir görseldir. Teknik açıdan başarılı bir resimleme olmasına karşın, üslubu diğer resimlemelerden tamamen farklıdır. Gölgelemede

kullanılan tarama çizgileri, karikatüre yakın anlatım tarzı ile her üç ders kitabında da şimdiye kadar görmediğimiz bir çizgi diline sahiptir.

“**Kimyasal Tepkime Çeşitleri**” konusu içerisinde verilen bir resimleme **resim 52**'de verilmiştir. Görselde bir civciv, bir solucan ve bir tavuk görülmektedir. İlgili metinde civcivin solucanı yiyip, büyüyüp, gelişip bir tavuğa dönüştüğü anlatılmaktadır. Ancak resimlemede tamamen farklı bir görüntü vardır. Bu resimlemede görülen civciv ve solucanın birleşmesinden tavuk oluştuğudur. Metinde bahsedildiği gibi civcivin büyüyüp bir tavuk olması için solucanı yemesi gerektiği kesinlikle anlaşılamamaktadır. Resimleme ile metnin, bahsedilen hayvanlar dışında ortak hiçbir yönü yoktur. Anlatımı destekleyemediği, hatta yanlış bilgilendirmeye bile sebep olabileceği açıktır.

Resim 52

Görselin teknik açıdan başarılı olduğunu söylemek de çok güçtür. Çocuklar hayvanları izlerken onların doğal hareketlerinden daha çok etkilenmektedirler. Fakat buradaki hayvanlar hareketsiz, durağan ve yapay resmedilmişlerdir. Özellikle en soldaki civciv resminin bir fotoğraftan çalışıldığı çok açıktır. Bu da görselin yapay görünmesine neden olmuştur. Örneğin bir civcivin yem yerken çizilmiş bir görüntüsünün kullanılması burası için daha doğru bir tercih olabilirdi. Ortada yer alan solucan çizimi de tamamen hatalıdır. Resim bir solucandan çok tırtılı andırmaktadır. Solucanların resimdeki gibi büyük boğumları yoktur. Ayrıca diğer iki hayvan gerçekçi betimlenmesine rağmen solucanda karakterleştirme yöntemi kullanılmıştır. Işık-gölgenin yanlış kullanımı da solucanın doğada olduğu gibi silindirik biçiminde değil de yassı bir şekilde algılanmasına neden olmuştur. Ayrıca bu üç hayvanın ebatları da

gerçekle bağdaşmayan bir şekilde sunulmuştur. Aynı resim içerisinde çocukların büyüklük olarak bu hayvanlar arasındaki farkları anlamasına, kıyaslama yapmasına bu durumda olanak yoktur. Sonuçta çocuk bu resimlemede, metinde anlatılan şeyleri bulamayacak, dolayısıyla da hayal kırıklığına uğrayacaktır. Üstelik böyle hatalı bir resimleme, metinde anlatılanı veremediği gibi, çocuğun yanlış bilgilenmesine de sebep olabilecektir.

Resim 53

Resim 53'te verilen resimlemeler, yer değiştirme tepkimeleri konusu ile beraber öğrenciye sunulmuştur. Görselde, dans eden ve durmakta olan kişilerin yer değiştirmeleri görülmektedir. Böylece atomların yer değiştirmeleri öğrenciye kavratılmak istenmiştir.

Resimlemeye bakıldığında ilk dikkati çeken yine anatomik hatalardır. Bunun dışında, mekânın olmayışı, figürleri boşlukta duruyor gibi göstermiş, böylece resimleme inandırıcılığını kaybetmiştir. Soldan sağa sırayla hepsi aynı ebatta resmedilmiş figürlerden, üçüncü sıradaki iki figürde, erkek olan aynı ebatta kalmasına karşın, kadın olan büyümüştür. Bu da resmedilenlerin aynı kişi oldukları konusunda çocuğu

yanılığa düşürecektir. Soldan sağa üçüncü resimlemede, bir erkeğin kadını ellerinden tutup havaya kaldırdığı görülmektedir. Ancak havadaki kadının eteğinin o konumda durması imkânsızdır. Resimleme yerçekimi kurallarını reddeder gibidir. Bilimi öğrencilere anlatmak amacıyla olan bir ders kitabı böylelikle kendisiyle çelişmektedir.

Bu resimlemelerin hemen altında yer alan dört adet resimlemede de iki kadının portresi görülmektedir. Bu resimlemenin konunun anlaşılması için uygun bir resimleme olduğu söylenebilir. Ancak resimlemenin uygulanışındaki yanlışlıklar şüphesiz algılamayı etkileyecektir. Metne göre ok işaretinin her iki yanındaki portrelerde değişen tek şey kadınların şapkaları olmalıdır. Şapkalar her iki tarafta da yer değiştirmiştir. Ancak, solda esmer olan kadında, sağda ise sarışın kadında olan kahverengi şapkanın, her iki resimde de tonu birbirinden farklıdır. İkisinin aynı şapka olduğunu kesin bir dille söylemek imkânsızdır. Renk uygulamasındaki bu küçük denilebilecek yanlışlık öğrencinin konuyu algılamasını geciktirebilecektir.

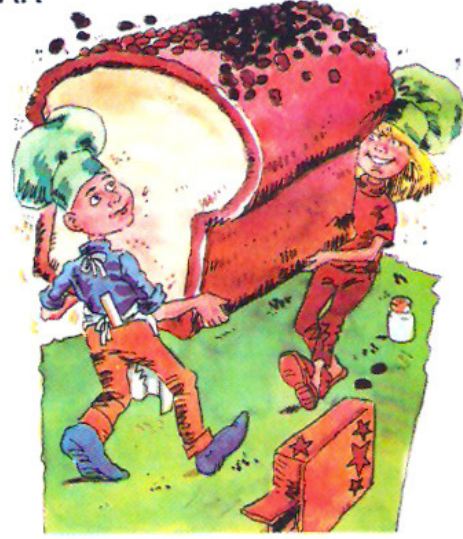
Bu resimlemelerdeki ışık-gölge kullanımı da hatalıdır. Açık renk ten üzerine uygulanan kırmızıya yakın gölgelerin, figürlere hacim veremediği çok açıktır. Bu kırmızı lekeler gölgeden çok yara izi ya da yanık izlerine benzemektedir. Bu da itici bir görüntü oluşturmaktadır.

Kitabın 32. sayfasında “**Asitler, Bazlar ve Tuzlar**” konusu içerisinde kullanılan resimleme, **Resim 54**'te verilmiştir. Masalsı bir anlatıma sahip resimlemede, olağandışı ebatlarda bir keki taşıyan oğlan ve kız çocuğu görülmektedir.

C. ASİTLER, BAZLAR VE TUZLAR

Malzemeleri verilse ve kakaolu bir kek yapmanız istense ne yaparsınız? Bu malzemeleri gelişigüzel karıştırır mısınız? Yoksa hangi malzemeyi nasıl ve ne kadar kullanmanız gerektiğini mi öğrenirsiniz? Aşçılar; sebze, meyve ve baharat gibi sınıflandırılmış yiyeceklerin özelliklerini bilirler, yapacakları yemeğe göre bu malzemelerden seçerler.

Bilim insanları da belli özelliklerine göre sınıflandırılmış maddelerden, araştırma amaçlarına uygun olanları seçer ve kullanırlar. Örneğin; asitler, bazlar ve tuzlar bilim insanlarının benzer özelliklerine göre sınıflandırdığı maddelerdir.

Resim 54

Teknik olarak son derece başarılı olan görselin, metinle uyumu konusunda aynı başarıdan söz etmek mümkün değildir. Resimlemenin ilgili metni sağ tarafta görülebilmektedir. Metinde kakaolu bir kekten söz edilmektedir ve ağırlıklı olarak keki yaparken malzemelerin ne kadar ve nasıl bir araya getirilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Fakat resimleme, kekin yapım aşamalarını, malzemelerin bir araya getirilme anını değil, bitmiş bir keki taşıyan iki çocuğu göstermektedir. Ayrıca bu kekin metinde bahsedilen kakaolu kek olduğunu söylemek mümkün değildir. Kahverengi olması gereken kakaolu kek, beyaz resmedilmiştir. Esasen görselin farklı bir kaynaktan alındığı çok nettir. Resmin sağ alt köşesinde yer alan tuhaf bir kutu, metinde bahsedilmeyen bir objedir ve görselin farklı bir konu için çizilmiş, farklı bir kaynaktan alınmış bir resimleme olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Görselin, metinde bahsedilen konuya uygun olduğu düşünülmüş, detaylarına ve metinle uyumuna dikkat edilmeden sayfaya yerleştirilmiştir.

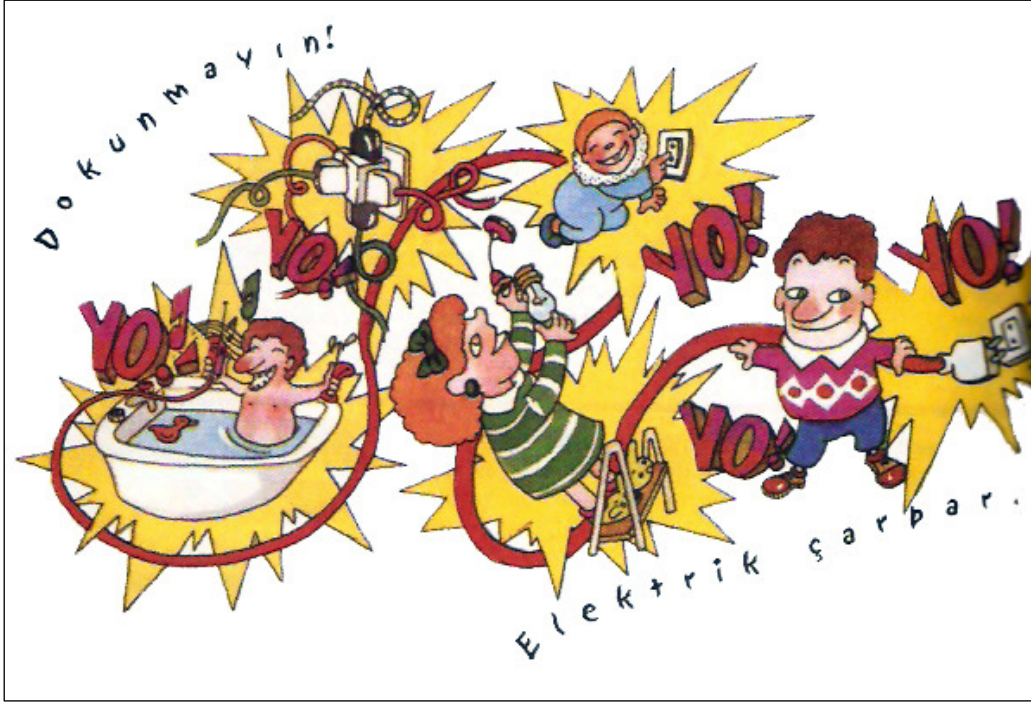
Resim 55'de verilen resimleme, **temizlik** başlıklı bir metnin hemen altında kullanılmıştır. Resimlemede lavabonun önünde yüzünü yıkayan bir çocuk görülmektedir. Metni göz önünde bulundurduğumuzda görsel burası için uygun görünmektedir. Teknik anlamda ise kesinlikle yeterli değildir. Resimlemede görülen çocuğun anatomisi diğer çizimlere göre nispeten daha doğrudur. Ancak çocuğun aynadaki yansıması son derece gülünçtür. Yüzünü yıkayan çocuğun aynadaki

yansımaya dikkatli bakılacak olursa, çocuğun yüzünü yıkamakta olduğu değil de kulağını tutmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda ya çocuk yüzünü yıkamamakta, ya da diğer görüntü yansıma değil de başka bir çocuktur. Buradan, resimlemenin özensizce yapıldığını anlamak çok zor değildir. Gereken titizlik gösterilmemiş, yapılan hatanın farkına varılsa bile, çocuğun böyle bir detayı göremeyeceği varsayılmıştır. Son derece yanlış olan bu yaklaşım, kitabın hemen tümünde kendisini hissettirmektedir.

Resim 55

Resim 56, “Elektrik” konusunun verildiği sayfada kullanılan bir resimlemeyi göstermektedir. Resimlemede, elektrikle temasta bulunan çocuklar, çeşitli şekillerde resmedilmişlerdir. Burada hemen belirtmek gerekir ki, bu görsel, kitapta şu ana kadar incelediğimiz görsellerin tümünden, gerek kompozisyonun kuruluğu, gerekse de üslup olarak çok farklıdır. Kısacası kitabın bütünlüğüne aykırıdır. Gerçi incelenen resimler göz önünde bulundurulduğunda, bu kitap için bütünlükten söz etmek yersiz olacaktır.

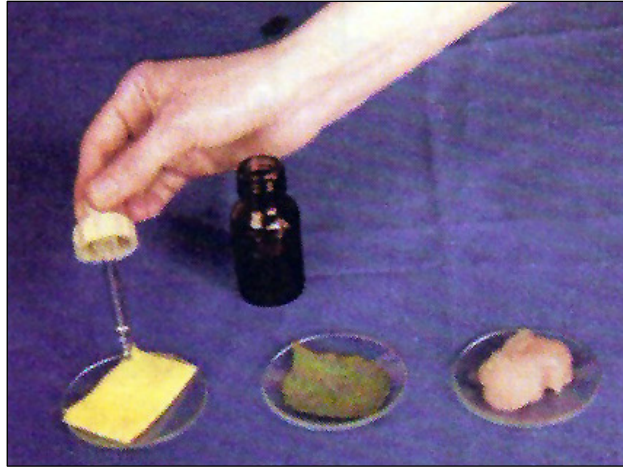

Resim 56

Bu resimlemede, söylenebilecek en önemli şey, dikkatsizlikten kaynaklanan yanlış elektrik kullanımının kazalara yol açabileceği mesajının doğru verilemediğidir. Figürlere dikkat edilecek olursa, hepsinin elektrikle uğraşmaktan büyük mutluluk duydukları görülebilmektedir. İstisnasız, figürlerin her biri gülümsemektedir. Figürlerin bu mutlu haline bakıldığında, resimlemenin iki yanında zayıf ve küçük puntolarla yazan “Dokunmayın, Elektrik Çarpar” ifadesi de anlamsız kalmaktadır. Çünkü görselde görülen çocuklar yaptıkları işten son derece büyük keyif almaktadır. Verilmek istenen mesaj doğrudur, ama bu görselin, mesajı verebildiğini söylemek çok zordur. Bu kadar hassas ve en ufak bir yanlış anlaşılımda ölümcül kazalara yol açabilecek bir konuda, bu görselin kullanılması son derece yanlıştır. Çizerler, kolayca kaçmak uğruna, daha az iş yapmak uğruna bu tip hataları görmezden geldikçe, kontrol mekanizmaları da bu yanlışlıkları sonucunu düşünmeden es geçtikçe, eğitimimizin istenilen noktaya gelmesini beklemek hayalcilik olacaktır.

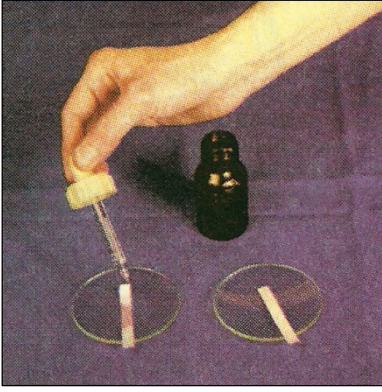
4.1.4.2.2. Fotoğraflar

Resim 57de görülen fotoğraf, asitler bazlar ve tuzlar konusunun devamında yer alan bir deneyin nasıl yapılacağını göstermek amacı ile kitabın 33. sayfasında kullanılmıştır. Fotoğraf son derece açıklayıcıdır. Deneyin nasıl yapılacağını gayet iyi anlatmaktadır. Ancak fotoğrafın hemen üstünde, bu deney için eldiven kullanılması gerektiğini gösteren bir piktogram yer almasına rağmen fotoğraftaki el tamamen korumasızdır. Asitle yapılan bir deneyi çocuğa gösteren görselde, eldivensiz, korumasız bir elin yer alması çok yanlıştır. Böyle bir fotoğraftan sonra, öğrenciden bu

Resim 57

tip deneylerde eldiven takmasını, ya da kendini herhangi bir şekilde korumasını beklemek tuhaf olacaktır. Hemen belirtmek gerekir ki, aynı renk fon ve aynı kompozisyonla çekilmiş, kitapta yer alan diğer deney fotoğraflarının pek çoğunda da herhangi bir koruyucu gözlemlenememiştir. Deney yaparken fotoğraflanan öğrencilerin üzerinde de herhangi bir koruyucu kıyafet bulunmamaktadır. Bu fotoğraflardan birkaçı **Resim 58** ve **Resim 59**'da verilmiştir. Bu tip görüntülerin, öğrencileri yanlış yönlendireceği bunun da üzücü kazalara sebep olabileceği bir gerçektir.

Resim 58

Resim 59

Resim 60'da, insandaki organik ve inorganik maddelerin oranlarını gösteren bir grafikte kullanılan görsel görülmektedir. Fotoğraf, bir futbolcuyu göstermektedir. Fotoğraf başka bir kaynaktan alınmış, tarama yöntemi ile bilgisayara aktarılmıştır. İnternet ortamından alınmış olma ihtimali de çok yüksektir. Görselin elverdiği ölçülerden daha fazla büyütülmesi nedeni ile, çözünürlük problemi oluşmuş ve resim

Resim 60

kırık bir şekilde basılmıştır. Bu da gözü rahatsız etmekte, figürün net olarak algılanamamasına sebep olmaktadır. Günümüzde bu tip fotoğrafları hemen herkes

elde edebilmektedir. Yani burada herhangi bir özgünlükten söz edebilmek imkânsızdır. Fotoğraf gelişigüzel seçildiği gibi, belki de internette yapılacak çok kısa bir araştırma sonucu bulunabilecek milyonlarca fotoğraftan, böylesine niteliksiz bir fotoğrafın seçilip sayfaya yerleştirilmesi çok tuhaftır. Bu tip niteliğini kaybetmiş resimler, öğrenciye itici gelebilmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ders kitaplarında kullanılan fotoğraflar, mümkün olduğunca orijinal dia kullanılarak basılmalıdır. Ayrıca fotoğrafların estetik özellikleri de dikkate alınmalı ve bulunabilirse, ünlü fotoğraf sanatçılarının fotoğrafları kullanılmalıdır.

Radyasyon konulu bir metnin hemen yanında yer alan bir görsel **Resim 61**'de verilmiştir. Burada anlatım için fotoğraf seçilmiştir. Fotoğrafta nükleer santralde çalışan bir bilim adamı görülmektedir. Fotoğraf metinde anlatılan konuya uygun seçilmiş bir görseldir. Ancak görsel, tıpkı bir önceki görsel gibi, teknik anlamda zayıftır. Figürün giydiği sarı renk kıyafet ile resmin geneline hâkim olan sarı renk birbirine karışmış, bu da figürün algılanmasını güçleştirmiştir. Ayrıca bu fotoğrafta yabancı bir kaynaktan alındığı anlaşılmaktadır. Sağ üst taraftaki tabelada yazan "Caution" yazısı bunun en açık kanıtıdır. Görsellerde yabancı kelimelerin kullanımına

Resim 61

daha öncede rastlamıştık(bkz resim 32). Ülkemizde radyasyonla ilgili herhangi bir çalışma olmadığı izlenimi de verebilecek bu fotoğrafın sırf bu sebepten bile kullanımı yanlış olabilmektedir. Bu konu için TÜBİTAK' tan birkaç fotoğraf bulunabilmesi

şüphesiz çok zor değildir. Bunun yerine yine kolaya kaçılmış ve alelacele bulunan bu fotoğrafın sayfaya yerleştirilmesinde bir sakınca görülmemiştir.

Tablo 4. İncelenen ve Benzer Hatalar Gözlenen Görsellerden Diğer Örnekler

Tablo 4

Tablo 4'de 8. sınıf Fen Bilgisi ders kitabında verilen, incelenerek benzer hatalar tespit edilen görsellerden diğerk örnekler görölmektedir. Araştırmada, incelenen diğerk 31 görsel ile benzer hatalar taşıyan bu görsel elemanlarda kitabın bütünlüğü ile uyuşmadığı gibi incelediğimiz ders kitaplarının tümünde görölen ortak yanlışlara sahip olduğı görölmüştür.

BÖLÜM 5 SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Bu araştırmada; 6., 7. ve 8. sınıf Fen Bilgisi ders kitaplarında kullanılan görsellerin ilgili oldukları metinlerle ilişkileri biçim ve içerik olarak; kapak, fotoğraf ve resimlemeler açısından yeterli ve yetersiz yönleri ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar sınıf düzeylerine göre aşağıda ayrı ayrı verilmiştir.

Altıncı sınıf Fen Bilgisi ders kitabının kapak, fotoğraf ve resimlemeler açısından yeterli ve yetersiz yönlerine ilişkin sonuçlar:

1. Resimlemelerin baskı ve kağıt kalitesinin çok düşük olduğu, ayrıca kağıt kalitesindeki düşüklük nedeniyle yazıların, fotoğrafların ve resimlemelerin sayfanın arkasındaki görüntülerle karıştığı gözlenmektedir.
2. Görsel elemanlar ve sayfalar arasındaki görsel bütünlüğün sağlanamadığı gözlenmektedir.
3. Resimlemelerde önemli sayılabilecek anatomik hataların olduğu, el ayak ve vücut oranlarının insan anatomisine uygun resmedilemediği görülmektedir.
4. Resimlemelerin büyük çoğunluğunun ilgili metinlerle bağdaşmadığı ya da verilen bilgiyi tam olarak ifade etmekte yetersiz kaldığı gözlenmektedir.
5. Resimlemelerde kullanılan renklerin birbirleriyle uyumsuz, çamurlaşmış ve mat olduğu, ders kitaplarında kullanılması gereken canlı ve ana renklerin pek çok resimlemede kullanılmadığı görülmektedir.
6. Öğrenciyi yanlış bilgilendirebilecek ve olumsuz örnek olabilecek görseller bulunmaktadır.
7. Kullanılan görsellerin bir kısmında hedef kitlenin ait olduğu kültür yapısı, sosyo-kültürel ortam, yaşam biçimi gibi etmenlerin dikkate alınmadan seçildiği görülmektedir.
8. Ders kitaplarında yer alan görsellerin birçok sayfada teknik olanakların elverdiğinden daha küçük ya da daha büyük basıldığı gözlenmektedir.
9. Resimleme kullanımının daha faydalı olduğu bilinmesine karşın, fotoğrafa oranla resimlemenin daha az kullanıldığı gözlenmektedir.

10. Görsellerin sayfalara dağılımında dengesizlik olduğu görülmektedir.

Yedinci sınıf Fen Bilgisi ders kitabının kapak, fotoğraf ve resimlemeler açısından yeterli ve yetersiz yönlerine ilişkin sonuçlar:

1. Görsellerin birçoğunun teknik imkanların elverdiğinden daha küçük ya da büyük basılması nedeni ile renklerinin, hatlarının ve formlarının birbirine girmesine sebep olduğu gözlenmektedir.
2. Resimlemelerde temel perspektif ve anatomi kurallarının doğru uygulanmadığı görülmüştür.
3. Bazı görsel elemanların, çocuğun dikkatini konuyla ilgisi olmayan yerlere kaydırabilecek nitelikte olduğu görülmektedir.
4. Tipografi kurallarının uygulanmasında problemler olduğu, tipografi metin uyumunun yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir.
5. Ders kitapları görselleri arasında önemli bir yere sahip olan karikatürlerin bir uygulama dışında hiç kullanılmadığı gözlenmektedir.
6. Kullanılan görsellerin bir kısmının orijinalikten uzak olduğu, kendine özgü bir anlatım diline sahip olamadığı görülmektedir.

Sekizinci sınıf Fen Bilgisi ders kitabının kapak, fotoğraf ve resimlemeler açısından yeterli ve yetersiz yönlerine ilişkin sonuçlar:

1. Kapağın Fen Bilgisi dersine ait ipuçları vermekte yetersiz kaldığı, dersin amacını ve içeriğini anlatamadığı gözlenmektedir.
2. Kitapta son derece profesyonelce hazırlanmış resimlemelere yer verildiği, ancak bunların kitapta kullanılan diğer görsel elemanlarla bütünlük sağlayamadığı görülmektedir.
3. Fotoğraf kullanımının resimleme kullanımına oranla daha fazla olduğu gözlenmektedir.
4. Büyük-küçük, yakın-uzak gibi kavramların resimlemelerde hissettirilemediği ya da yanlış hissettirildiği gözlenmektedir.
5. Ders kitabının basım ve malzeme kalitesinin düşük olduğu görülmektedir.

6. Resimlemeler arasında üslup bütünlüğünün oluşturulamadığı gözlenmektedir.

5.2. Öneriler

- 1- Fen Bilgisi ders kitaplarında kullanılan resimlemeler, resim ve grafik alanında uzman kişiler tarafından hazırlanabilir. Resimleme işinin bu alanda eğitimsiz çizerlere yaptırılmamasının, bu işin verildiği kişilerde belirli kriterler aranmasının daha doğru bir yaklaşım olacağı söylenebilir. Ayrıca yapılan resimlemelerin ve kitabın genel tasarımının, resim ve grafik alan uzmanlarından oluşan bir kurul tarafından desteklenmesi önerilebilir.
- 2- Ders kitaplarının hazırlanmasında yapılan renklendirme, resimleme ve tasarım işlemlerinin, eğitimsiz ama bilgisayar kullanmayı bilen kişilerin, dizgicilerin, matbaacıların insafına bırakılmaması önerilebilir.
- 3- Kitap resimlemeleri hazırlanırken bu alanda yapılan araştırmalar dikkate alınabilir ve uygulanabilir.
- 4- Ders kitabı görselleri ve tasarımları farklı kaynaklardan alınmamalı, bunun yerine kendine has, özgün, orijinal fotoğraf ve resimlemeler kullanılabilir.
- 5- Ders kitaplarının baskı kalitesi artırılabilir. Kalitesiz malzeme kullanımına bağlı olan baskı kalitesi düşüklüğünün, resimleme ne kadar iyi olursa olsun olumsuz sonuçlar vereceği unutulmamalıdır.
- 6- Resimlemelerde çocuğun hoşuna gidecek, konuya çekecek, sevimli ve cana yakın tiplere ve karakterler kullanılabilir.
- 7- Fen Bilgisi ders kitaplarında neredeyse hiç kullanılmayan karikatürlerin, kitap görselleri arasına alınması” ve daha fazla kullanılması önerilebilir.
- 8- Kitaplarda ünlü sanatçılara ait fotoğraf, resim veya karikatürlerin kullanılması, çocuğun sanatla tanışmasını ve sevmesini sağlayabilir.
- 9- Üniversitelerde güzel sanatlar bölümlerine bağlı olarak özellikle ders kitabı resimlemesine yönelik bölümler açılabilir ya da var olan bölümlere bu konuyla ilgili dersler konulabilir.
- 10-Kitap resimlemeleri hazırlanırken kitabın bütünlüğünün göz önüne alınması son derece önemlidir. Çizimlerin üslubu ve çizgi dilleri arasındaki uyumluluğa dikkat edilebilir.

- 11-**Görsellerin sıradan bir durumun ifadesi değil, çocuğun hayal gücünü ve yaratıcılığını geliştirecek nitelikte olması daha faydalı olabilir. Bu bağlamda fotoğraftan ziyade resimleme kullanımının daha çok önem kazandığı ileri sürülebilir.
- 12-**Resimlemelerde çocuğun günlük hayatı ile bağ kurulması, kafasını karıştıracak gereksiz detaylara yer verilmemesi, konunun daha iyi ve kısa sürede algılanabilmesini sağlayabilir.
- 13-**Tasarlanan görsellerin plastik açıdan ne kadar nitelikli olursa olsun, metni destekleyemediği durumda eğitime olumlu bir katkı yapamayacağının da bilinmesi gereklidir. Bu bağlamda görsel-metin ilişkisinin tam sağlanabilmesi için yazar ve çizerlerin işbirliği içerisinde çalışması önerilebilir.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Yahya. 2001. **Türk Eğitim Tarihi**. İstanbul: Alfa Yayınları

ALTAR, C. Memduh. 1996. **Sanat Felsefesi Üzerine**. İstanbul: YKB. Yayınları

ARTUT, Kazım. 2001. **Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri**. Ankara: Anı Yayıncılık

ATALAYER, Faruk. 1994. "Yaratıcı Görme". **Anadolu Sanat Dergisi**. Aralık, 7, 2, 1–19

BARTHES, Roland. 1990. **Image-Music-Text**. New York: The Moonday Press

BECER, Emre. 1996. "Bir Kitabın Grafik Tasarımı: Armonik Kurallar, Değerlendirme Yöntemleri ve Değişen Koşullar". **Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Ders Kitapları**. Hasan, Coşkun. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayınları, 135–146

ÇAKIR, Kadriye. 2001. "6-12 Yaş Çocuklar İçin Yapılmış İllüstrasyonların Değerlendirilmesi ve Yeni İllüstrasyon Önerileri". Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Samsun: O.M.Ü.

COŞKUN, Hasan. 1996. "Eğitim Teknolojisi ve Kültürlerarası Eğitim Bağlamında İlköğretim İkinci Sınıf Türkçe ve Almanca Ders Kitaplarının İçerik Sorunları". **Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Ders Kitapları**. Hasan, Coşkun. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayınları, 59–77

EDİŞ, Sevgi. 2000. "İlköğretim Altıncı Sınıf Türkçe Kitaplarında Resimleme-Metin İlişkisi". Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: M.Ü.

ERDEN, Münire, Yasemin, AKMAN. 1998. **Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

ERDOĞAN, Fatih. 1987. “Bulutlar Ne Renk, Çocuk Kitapları nasıl Resimlenmeli”. **Pembe Bağcık Dergisi**. Aralık, 4, 38–39

ERDOĞAN, Fatih. 1988. “Fatih Erdoğan’la Bir Söyleşi”. **Pembe Bağcık Dergisi**. Mart, 5, 26–29

ERKAN, Aziz. 1998. “Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Resimleme ve Metin İlişkisi” Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: M.Ü.

ERKMEN, Nazan. 1996. “Çağdaş Bir Ders Kitabı Nasıl Olmalı? Ders Kitabını Mükemmel Yapan Nitelikler”. **Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları**. Hasan, Coşkun. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayınları, 37–47

ERTÜRK, Selahattin. 1994. **Eğitimde Program Geliştirme**. Ankara: Meteksen A.Ş.

FİDAN, Nurettin, Münire, Erden. 1998. **Eğitime Giriş**. İstanbul: Alkım Yayınları.

GÖĞÜŞ, Beşir. 1996. “Türkiye’de Cumhuriyetten Beri Türkçe Eğitim Kitapları”. **Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları**. Hasan Coşkun. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayınları, 6–12

GÖKAYDIN, Nevide. 1996. “Temel Eğitimin Bir Parçasını Oluşturan Çocuk Yayınları’nın Yaşamsal Önemi”. **Türkiye ve Almanya’da İlköğretim Ders Kitapları**. Hasan Coşkun. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayınları, 31–37

GÜNEŞ, Firdevs. 2002. **Ders Kitaplarının İncelenmesi**. Ankara: Ocak Yayınları

GÜROL, Abdülkadir. 2002. “İlköğretim 1.Sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Bulunan Resimlerin Çocuğun Eğitimine Etkileri”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: G.Ü.

KAHRAMAN, Sami. 1996. "Ders Kitaplarında Standardizasyon". **Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Ders Kitapları**. Hasan Coşkun. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayınları, 59–77

İÇMELİ, Mürşide. 1996. "Türkiye'de İlköğretim Kitaplarında Fiziksel Yapı, Tasarım ve İllüstrasyon Sorunları". **Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Ders Kitapları**. Hasan Coşkun. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayınları, 130–135

KAPTAN, Ata Yakup, Serpil, Kaptan. 2005. "Ders Kitaplarında Görsel Düzen". **Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi**. Özcan Demirel. Ankara: Pegema A Yayıncılık, 159–185

KAYA, İsmail. 1996. "İlköğretim Ders Kitaplarında Tasarım Sorunları". **Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Ders Kitapları**. Hasan Coşkun. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayınları, 152–159

KILIÇ, Ali. 2003. "İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Resimleme-İçerik İlişkisi Üzerine Bir İnceleme, İlköğretim İkinci Sınıf İçin Türkçe Kitabı'nın Tasarım ve Resimlemesi". Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara: H.Ü.

KILIÇ, Ziya vd. 2001. **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu, Fen Bilgisi 4–8**. Ankara: Nobel Yayınları.

KLAFKI, Wolfgang. 1984. "Curriculum; in=Christoph Wulf=". **Wörterbuch der Erziehung**, 6, 117–128. München: Auflage

NIXON, N. F. 1975. **The Beginning of Reception, New Horizon in Psychology**. London, 45- 46

PEKMEZCİ, Hasan. 1996. "İlköğretim Ders Kitaplarındaki Resimlerin Çocuğun Görsel Eğitimine Etkileri". **Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Ders Kitapları**. Hasan Coşkun. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayınları, 146–152

PEKTAŞ, Hasip. 2001. "Ders Kitaplarında Tipografi ve Tasarım Sorunları". **Ders Kitaplarında Görsel Tasarım ve İnceleme Ölçütleri Semineri**. Ankara: MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı

RIZA, E. 1997. **Eğitim Teknolojisi Uygulamaları**. İzmir

SAUER, Inge. 1996. "İlköğretim Ders Kitaplarında Resimleme "Çocuğa Uygun Resim Dili" Konusundaki Düşünce ve Önyargılar". **Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Ders Kitapları**. Hasan Coşkun. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayınları, 94–98

SAYIN, Zülfükar. 1996. "Tasarım Açısından Türkiye'de Okutulan Abece Kitapları". **Türkiye ve Almanya'da İlköğretim Ders Kitapları**. Hasan Coşkun. Ankara: Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yayınları, 159–163

SEVER, Sedat. 2003. **Çocuk ve Edebiyat**. Ankara: Kök Yayıncılık.

TOSUNOĞLU, Mesiha, Mehmet Metin ARSLAN. 2001. **Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme**. Ankara: Anıttepe Yayıncılık

ÜLGEN, Gülten. 1997. **Eğitim Psikolojisi**. İstanbul: Alkım Yayınevi.

ÜNAL, Özgür. 2001. "Ders Kitabı Resimlerinin Analizi". Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: G.Ü.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı :	Evren TURAL
Doğum Yeri ve Tarihi :	31.03.1981, Merzifon
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi :	O.M.Ü. Güz. San. Eğt. Bölümü Resim-İş A.B.D.
Yüksek Lisans Öğrenimi :	
Bildiği Yabancı Diller :	İngilizce
Bilimsel Etkinlikleri :	
İş Deneyimi	
Uygulamalar :	
Projeler:	
Çalıştığı Kurumlar:	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi :	ewrentural@hotmail.com
Telefon:	
İş:	
Ev:	0 362 439 92 15
Cep:	0 535 309 13 33
Tarih:	